

Van voorde tot stad

Archeologisch onderzoek bij de voormalige discotheek Lord Nelson te Coevorden, gemeente Coevorden (Dr.)

Opdrachtgever

Domesta
Postbus 1120
7801 BC Emmen

Projectnummer

SyntheGra Rapport S100030 en S100159

Kenmerk

PVL/UIT/SAD/S100159

Projectleider:

Dr. T.A. Spitzer

Auteur:

Drs. C.G. Koopstra

Autorisatie:

Drs. J. Krist

Status:

paraaf

concept

datum

Project : Archeologische sloopbegeleiding, proefsleuvenonderzoek en opgraving, voormalige discotheek Lord Nelson te Coevorden

Projectnummer : S100030 en S100159

Colofon

Opdrachtgever: Domesta te Emmen
Projectnummer: S100030 en S100159
Titel: Archeologische sloopbegeleiding, proefsleuvenonderzoek en opgraving, voormalige discotheek Lord Nelson te Coevorden
Datum: 19-09-2013
Projectleider: Dr. T.A. Spitzer
Auteurs: Drs. C. G. Koopstra (hoofdauteur), dr. T.A. Spitzers
Tekenaar: J. Heersink, S.M. Koeman, A. Kattenberg & W. van der Zijpp
Autorisatie: Drs. J. Krist
Druk: Synthebra bv, Doetinchem
ISSN: 1874-9771

Synthebra bv

Synthebra bv, Doetinchemseweg 61a, NL-7007 CB Doetinchem
Telefoon +31 (0)88 81 81 981, Internet: www.synthebra.nl

© Synthebra bv, 2013

Project : Archeologische sloopbegeleiding, proefsleuvenonderzoek en opgraving, voormalige discotheek Lord Nelson te Coevorden

Projectnummer : S100030 en S100159

INHOUD

Administratieve gegevens	4
Korte samenvatting	5
1 Inleiding	6
1.1 Ligging en huidige situatie plangebied	6
1.2 Onderzoekskader	6
1.3 Onderzoeksdoel en vraagstellingen	7
1.4 Onderzoeksmethodiek	10
2 Historische en landschappelijke context	14
3 Resultaten van het onderzoek	27
3.1 Inleiding	27
3.3 De Nieuwe Tijd	34
3.4 Vondstmateriaal	38
4 Beantwoording van de onderzoeksvragen	41
5 Conclusie	44
Literatuur , kaarten en afbeeldingen	45

Bijlagen:

- Bijlage 1: Historisch geografische reconstructie
- Bijlage 2: Allesporenkaart niveau 1
- Bijlage 3: Allesporenkaart niveau 2
- Bijlage 4: Allesporenkaart niveau 3
- Bijlage 5: Allesporenkaart niveau 4
- Bijlage 6: Allesporenkaart niveau 5
- Bijlage 7: Sporenlijst
- Bijlage 8: Vondstenlijst
- Bijlagen 9a en b: Specialistisch onderzoek

Afbeelding voorblad: foto 58 coupe put S172 / 174

Project : Archeologische sloopbegeleiding, proefsleuvenonderzoek en opgraving, voormalige discotheek Lord Nelson te Coevorden

Projectnummer : S100030 en S100159

Administratieve gegevens

Toponiem : Schoolstraat - Bakkersteeg
Plaats : Coevorden
Gemeente : Coevorden
Provincie : Drenthe
Projectnummer : S100159
Bevoegde overheid : Gemeente Coevorden, mevrouw A. Boon
Opdrachtgever : Domesta te Emmen, de heer P. Hemrica.
Uitvoerende instantie : Synthegra bv
Datum uitvoering veldwerk : Begeleiding en proefsleuvenonderzoek: 1 t/m 3 maart 2010
Opgraving: 3 t/m 25 november 2010
Uitvoerders veldwerk : Sloopbegeleiding en proefsleuvenonderzoek: dr. T.A. Spitzers,
P.v. Luytelaar
Opgraving: P. v. Luytelaar, drs. J.S. Krist, drs. I. Hesseling,
drs. S. Diependaal, G. Kleinwinkel, drs. S.M. Koeman (fysisch geograaf),
G. Zijlstra (graafmachine).
Onderzoeksmelding (ARCHIS) : 39.393 (begeleiding en proefsleuvenonderzoek), 43.657 (opgraving)
Datum onderzoeksmelding : 08-02-2010 (begeleiding en proefsleuvenonderzoek),
27-10-2010 (opgraving)
Onderzoeksnummer (ARCHIS) : nog te bepalen
Kaartblad : 22 E
Periode : late middeleeuwen – nieuwe tijd
Oppervlakte : ca. 335 m²
Grond eigenaar / beheerder : Domesta
Grondgebruik : Bebouwd
Geologie : Fluvioperiglaciale afzettingen (Formatie van Boxtel): zeer fijn tot matig
grof zand met plaatselijk een leemlaag of grindige laag
Geomorfologie : Beekdal (oorspronkelijk)
Bodem : Beekeerdgrond doorsneden door grachten en andere antropogene
sporen en afgedekt met ophogingslagen
Depot : Documentatie en vondsten zullen worden aangeleverd aan het
Noordelijk Archeologisch Depot, te Nuis

De onderzoekslocatie wordt omsloten door de volgende vier coördinaten:

Noordwest	X: 246638	Y: 520072
Noordoost	X: 246711	Y: 520072
Zuidoost	X: 246711	Y: 520036
Zuidwest	X: 246638	Y: 520036

Project : Archeologische sloopbegeleiding, proefsleuvenonderzoek en opgraving, voormalige
discotheek Lord Nelson te Coevorden
Projectnummer : S100030 en S100159

Korte samenvatting

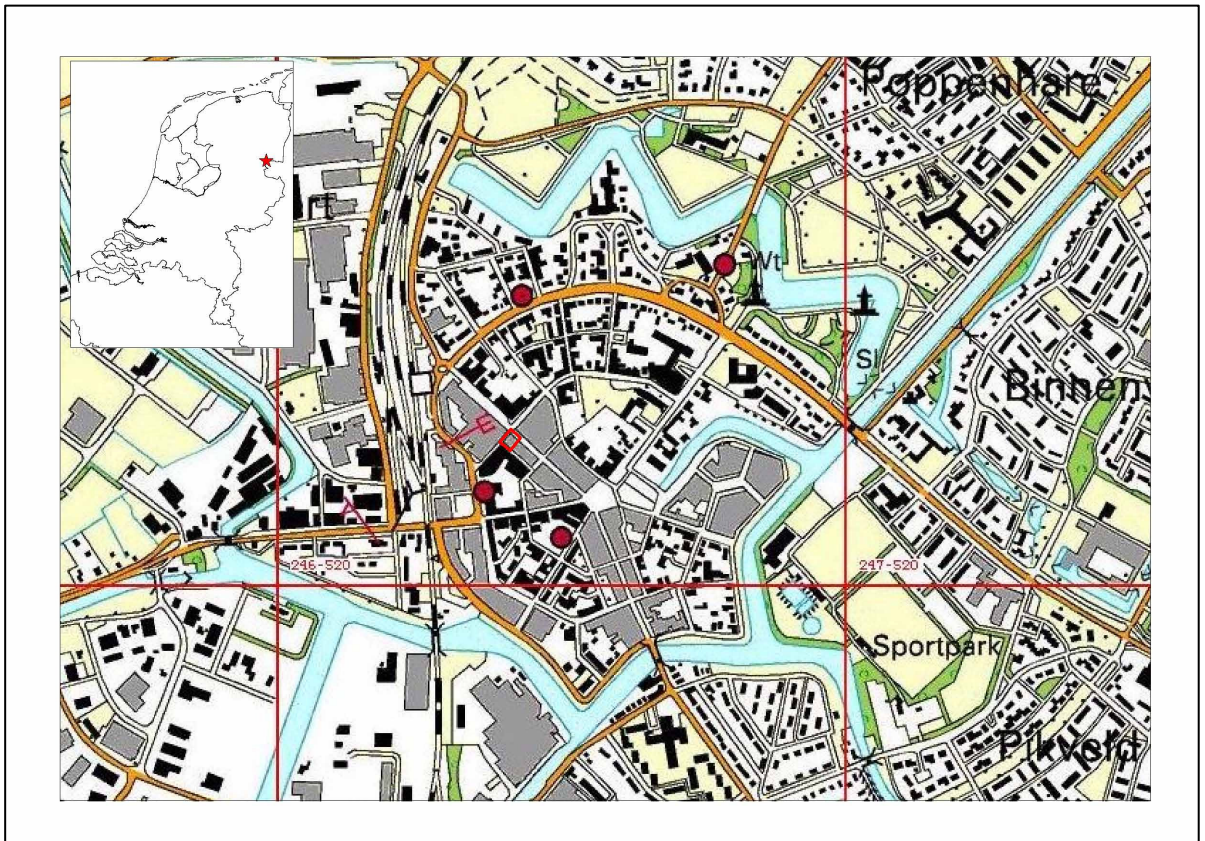
In opdracht van dhr. P.W. Hemrica van Domesta heeft Synthegra in 2010 een archeologisch onderzoek uitgevoerd te Coevorden op het terrein van de voormalige discotheek Lord Nelson. Tijdens het onderzoek zijn resten uit de Late Middeleeuwen aan het licht gekomen. Het betreft onder meer een stadsgracht die vermoedelijk haar origine kent in het begin van de 13^e eeuw. Naast deze resten zijn bewoningssporen aangetroffen die stammen uit de 18^e eeuw. Met name de middeleeuwse resten verschaffen aanvullende kennis over de ontwikkeling van Coevorden als stad.

Project : Archeologische sloopbegeleiding, proefsleuvenonderzoek en opgraving, voormalige discotheek Lord Nelson te Coevorden
Projectnummer : S100030 en S100159

1 Inleiding

1.1 Ligging en huidige situatie plangebied

Het terrein ligt op de hoek van de Bakkersteeg en de Schoolstraat (afbeelding 1.1) en is circa 340 m² groot.. Het terrein wordt in het noordwesten begrensd door de Schoolstraat, in het noordoosten door de Bakkersteeg en aan beide andere zijden door bebouwing en daarachter gelegen tuinen. Het plangebied zelf was volledig bebouwd vóór de sloop van de discotheek. Het straatniveau ligt op ca. 10,75 m + NAP (Normaal Amsterdams Peil).¹

Afbeelding 1.1: Het plangebied op de Topografische kaart van Nederland 1:25.000 aangegeven met het rode kader.²

1.2 Onderzoekskader

De aanleiding voor het onderzoek is de voorgenomen ontwikkeling van een deels onderkelderd appartementencomplex. Het hiermee gepaard gaande grondverzet tot maximaal 3,50 meter beneden maaiveld vormde een bedreiging voor in de ondergrond aanwezige archeologische waarden. Daarom is vanwege de regelgeving van de overheid voorafgaand aan de graafwerkzaamheden archeologisch onderzoek uitgevoerd. Dit onderzoek omvatte de begeleiding van de verwijdering van ondergrondse funderingen van de bestaande bebouwing, gevolgd door een proefsleuvenonderzoek, op basis waarvan vervolgens een definitieve opgraving is uitgevoerd. De sloopbegeleiding en het proefsleuvenonderzoek zijn uitgevoerd op 1 t/m 3 maart 2010. De opgraving is uitgevoerd tussen 3 en 25 november 2010.

¹ Maaiveldhoogtes gemeten in meters ten opzichte van NAP tijdens het veldwerk.

² ANWB 2006.

Project : Archeologische sloopbegeleiding, proefsleuvenonderzoek en opgraving, voormalige discotheek Lord Nelson te Coevorden

Projectnummer : S100030 en S100159

De archeologische sloopbegeleiding en het proefsleuvenonderzoek zijn uitgevoerd conform de Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie (KNA) versie 3.1; de opgraving is uitgevoerd volgens KNA versie 3.2.³

De uitgangspunten en randvoorwaarden voor dit onderzoek zijn vastgelegd in het Programma van Eisen (PvE) dat is opgesteld door drs. E.E.A. van der Kuijl.⁴ Dit PvE is namens het Drents plateau gemeente Assen getoetst en goedgekeurd door drs. M. Huisman. Ten behoeve van de opgraving is door drs. E.E.A. van der Kuijl een aanvulling op het Programma van Eisen opgesteld, dat is geautoriseerd door mw. I. den Hollander namens de Gemeente Coevorden.⁵ De bevoegde overheid, de gemeente Coevorden, zal de resultaten van het onderzoek toetsen.

Afbeelding 1.2: Onderzoekgebieden, proefsleufonderzoek en definitieve opgraving.

1.3 Onderzoekdoel en vraagstellingen

De Archeologische Sloopbegeleiding (AB) had tot doel alle archeologische en bouwhistorische resten, die bij het verwijderen van ondergrondse funderingen aangesneden werden, zoveel mogelijk in kaart te brengen en vrijkomende sporen en vondstmateriaal te verzamelen en/of te documenteren. Het Inventariserend veldonderzoek door middel van proefsleuven had tot doel inzicht te krijgen in de aan- of afwezigheid van archeologische resten van vóór 1850 en het waarderen van deze resten, onder meer door het bepalen van de aard, datering conservering en gaafheid daarvan en de mate van verstering door bodemingrepen na 1850. Daarnaast was het doel informatie te verzamelen voor het bepalen van de opgravingsstrategie.⁶ De opgraving

³ SIKB 2006.

⁴ Van der Kuijl 2009.

⁵ Van der Kuijl 2010

⁶ Van der Kuijl 2009; Spitzers 2009.

Project : Archeologische sloopbegeleiding, proefsleuvenonderzoek en opgraving, voormalige discotheek Lord Nelson te Coevorden

Projectnummer : S100030 en S100159

had tot doel het documenteren van gegevens en het veiligstellen van materiaal van vindplaatsen om daarmee informatie te behouden die van belang is voor kennisvorming over het verleden.⁷

In het Programma van Eisen zijn volgende onderzoeksvragen opgenomen:⁸ Op basis van de resultaten van het proefsleuvenonderzoek zijn de volgende aanvullende onderzoeksvragen voor de opgraving geformuleerd:⁹

Algemeen:

1. Zijn er archeologische sporen en vondsten, en zo ja, wat valt er te zeggen over de hoeveelheid, aard, datering, kwaliteit en conserveringstoestand ervan?
2. Zijn archeologische resten en eventueel grondsporen geassocieerd met één of meer stratigrafische niveaus?
3. Zijn de stratigrafische niveaus te koppelen aan afzonderlijke bewoningfasen en wat is de dikte van het totale archeologische bodempakket en de vondstniveaus?
4. Welke bijdrage leveren de archeologische resten in zijn algemeen over onze beeldvorming van de ontwikkelingsgeschiedenis van de vesting Coevorden?
5. Specifiek bij aanwezigheid van de stadsgracht: Kan op grond van het vondstenspectrum uit de gracht bepaald worden wanneer de aanleg en de demping van de gracht exact heeft plaats gevonden?
6. Zijn de aangetroffen archeologische waarden op grond van de KNA waarderingstabel te classificeren als behoudenswaardig en zo ja, wat is het advies ten behoeve van vervolgonderzoek?

Ten aanzien van het bouwhistorisch onderdeel:

7. Zijn er nog bouwhistorische resten uit de vestingperiode aanwezig ter plaatse van de onderzoeklocatie en zo ja, zijn de bouwhistorische resten te typeren en toe te wijzen aan de historisch bekende bebouwing?
8. Wat is het gebruikte steenformaat en de gebruikte techniek (denk aan metselverbanden, funderingswijze, ed.)?
9. Tot welke diepte reiken de bouwkundige resten?

T.a.v. de grachten en andere waterlopen:

10. Uit welke periode dateren de twee aangetroffen grachten (wanneer zijn de grachten respectievelijk gegraven/aangelegd en gedempt)?
11. Zijn de aangetroffen grachten dezelfde als de binnen- en buitengracht die bij het onderzoek van Synthegra op het Bogasterrein zijn aangetroffen of het gaat het om andere grachten?
12. Is er nog sprake van andere grachten en zo ja, wat is de aard, omvang en datering hiervan?
13. Bevinden zich in de diepere ondergrond nog afzettingen van het beekdal van het Loodiep en zo ja, zijn er aanwijzingen voor vroegere (Vroege Middeleeuwen of Prehistorie) menselijke bewoning van het beekdal?

T.a.v. de bebouwing:

14. Zijn er nog andere sporen en vondsten aanwezig die te relateren zijn aan de fundamenten van Lord Nelson uit de eerste helft van de 19^e eeuw?
15. Wat is de aard en datering van de overige muurresten?

⁷ SIKB 2006.

⁸ Van der Kuijl 2009.

⁹ Van der Kuijl 2010.

Project : Archeologische sloopbegeleiding, proefsleuvenonderzoek en opgraving, voormalige discotheek Lord Nelson te Coevorden
Projectnummer : S100030 en S100159

16. Behoren de restanten van de aangetroffen fundamenteën bij bebouwing met een civiele of een militaire context en waar blijkt dat uit (indeling, vondstenspectrum, etc.)?
17. Zijn er op de locatie nog aanwijzingen te vinden die verband houden met pre-industriële activiteiten (smeden, glasbewerking, leerlooien, vlasbewerking)?
18. Waaruit bestaan de middeleeuwse resten? Zijn deze te koppelen aan historische bronnen of later kaartmateriaal (vergelijk Jacob van Deventer)?
19. In hoeverre klopt de hypothese van Van Wieren (2007) dat de Bakkerssteeg (en de aanpalende oorspronkelijke middeleeuwse bebouwing) ontstaan is als gevolg van de uitleg van de stad na de bestorming (en gedeeltelijke verwoesting) van Coevorden door de Bisschop van Utrecht in 1232?

T.a.v. de bodemopbouw:

20. Is evenals op andere locaties in Coevorden sprake van een ophogingslaag die de middeleeuwse resten en de resten uit de vestingperiode (na 1580) van elkaar scheidt?
21. Hoeveel afzonderlijke bewoningsniveaus zijn er in totaal op de locatie te onderscheiden?

Project : Archeologische sloopbegeleiding, proefsleuvenonderzoek en opgraving, voormalige discotheek Lord Nelson te Coevorden
Projectnummer : S100030 en S100159

1.4 Onderzoeksmethodiek

A. Sloopbegeleiding

Onder de verwijderde vloeren op straatniveau zijn overwegend gemetselde funderingen uit de 19^e en 20^e eeuw aangetroffen, waarvan de onderzijde op enkele plaatsen op ca. een halve meter onder het straatniveau is waargenomen. (Zie bijlage 2 t/m 6, Allesporenkaarten en niveaus). Deze zijn niet verwijderd. Wel verwijderd zijn betonnen funderingsbalken in de oosthoek van het terrein. Daarbij is in deze hoek plaatselijk een sleufvormige verstoring ontstaan tot ruim een halve meter onder het straatniveau. Daarnaast is in het midden van het terrein een 20^e eeuwse kelder verwijderd met een omvang van 5 x 5 m en ten westen daarvan aansluitend twee zware machinefunderingen met een gezamenlijke omvang van ca. 3 x 4 m.

Op deze locaties is de bodem tot ca. 1,50 m onder het straatniveau enkele decimeters in de ongeroerde ondergrond verstoord. Voor het overige is vanaf 0,30 tot 0,60 m diepte een gedeeltelijk of overwegend intact bodemarchief van vóór 1850 waargenomen. Dit is vastgelegd in een profielkolom in de zuidoostwand van de openliggende sleuf langs de zuidoost zijde van het terrein. Op sommige plaatsen zijn intacte archeologische resten direct onder de verwijderde vloeren aangetroffen. De verspreid over het terrein waargenomen archeologische verschijnselen zijn fotografisch vastgelegd (werkput 0). Profielkolom 1 is getekend. Door middel van boringen met een edelmanboor uitgevoerd ten behoeve van civieltechnisch weerstandsonderzoek is op vier plaatsen een eerste indruk verkregen van de dikte van het antropogene lagenpakket.

Afbeelding 1.3: Foto moderne keldervloer.

Project : Archeologische sloopbegeleiding, proefsleuvenonderzoek en opgraving, voormalige discotheek Lord Nelson te Coevorden

Projectnummer : S100030 en S100159

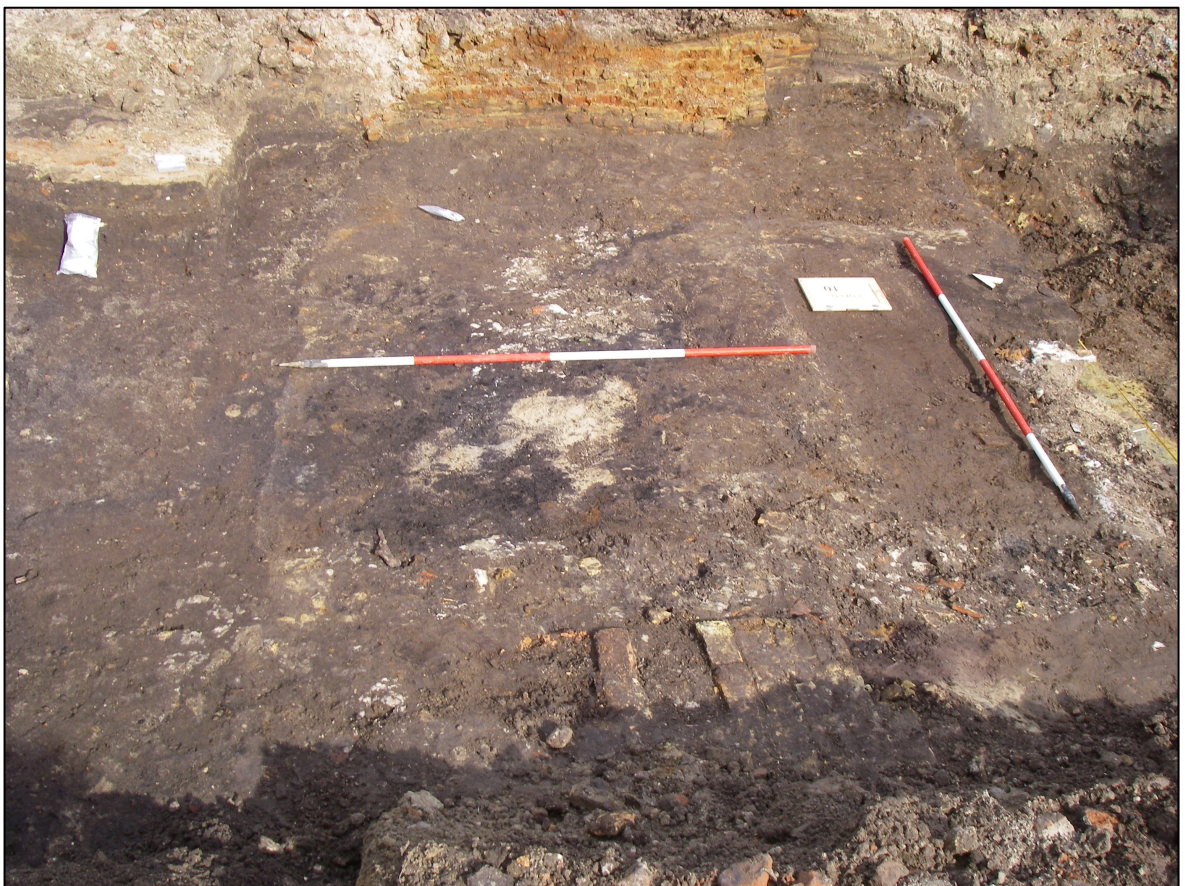
B. Proefsleuvenonderzoek

Haaks op de Schoolstraat is over de gehele lengte vanaf de achterzijde naar de Schoolstraat toe een sleuf aangelegd over het midden van het terrein met een breedte van ca. 4,5 m. De sleuf is zo gelegd dat het middengedeelte van de sleuf in beslag genomen werd door een bestaand gat tot op de ongeroerde bodem ter plaatse van de gesloopte kelder. (Bijlage 2 t/m 6 Allesporenkaarten en niveaus)

In de sleuf is laagsgewijs verdiept tot zich in het vlak relevante archeologische sporen van vóór 1850 aftekenden. Daardoor is het vlak op vier verschillende niveaus gedocumenteerd: van achter naar voren

- Vlak 1A op 1,10 m diepte (8 tot 11 m uit de Schoolstraat);
- Vlak 1B op 1,40 m diepte (ter plekke van de kelder op 11 tot 6 m uit de Schoolstraat);
- Vlak 1C op 50 cm diepte (6-2 m uit de straat);
- Vlak 1D op 10-20 cm diepte (1-2,5 m uit de straat).

De stratigrafie van het achterste deel (boven vlak 1A en 1B) is gedocumenteerd in de zuidwestwand van de sleuf (profiel 2). In het voorste deel is de stratigrafie onder vlak 1C tot aan de ongeroerde ondergrond in een dwarsprofiel op 6 m uit de straat tussen vlak 1C en 1B (profiel 3). In vlak 1B en 1D zijn in totaal vier boringen gezet tot in de ongeroerde ondergrond om een indruk te krijgen van de aard en diepte van de aangetroffen grachtvullingen en het antropogene lagenpakket.

Afbeelding 1.4: veldfoto vlak 1C, vloeren

C. Opgraving

Tijdens de opgraving is bijna het gehele perceel over een oppervlakte van 15 bij 18 meter (ca. 280 m²) volledig opgegraven (Bijlage 2 Allesporenkaart en vlakken). Voorafgaand aan het veldonderzoek zijn rond het te ontgraven terrein damwanden geplaatst. Deze damwanden waren in de oostelijke hoek geschoord door

Project : Archeologische sloopbegeleiding, proefsleuvenonderzoek en opgraving, voormalige discotheek Lord Nelson te Coevorden
Projectnummer : S100030 en S100159

stalen buizen die diagonaal boven het te ontgraven terrein hingen. Daarom is in deze hoek circa een kwart van het terrein ontgraven met een minigraver. In het resterende deel is gebruik gemaakt van een graafmachine van twintig ton. Ter plaatse van de aan te leggen kelder is bronnering geplaatst. Deze werkte echter niet goed door een plaatselijk aanwezige kleilaag. Als gevolg daarvan bleef op het aangelegde vlak water staan, dat documentatie onmogelijk maakte.

Het te ontgraven terreingedeelte is in twee, op elkaar aansluitende werkputten van elk ca 9 bij 15 meter onderzocht. Werkput 1 omvat de noordwesthelft langs de Schoolstraat; werkput 2 de achterhelft in het zuidoosten. In beide werkputten zijn drie vlakken over de volledige oppervlakte gedocumenteerd. In werkput 1 is plaatselijk een vierde vlak gedocumenteerd op locaties met muurresten. De hoogte van de vlakken in beide werkputten verschilt. Daarnaast zijn ook binnen een werkput delen van een vlak op verschillende hoogtes gedocumenteerd.

Het eerste vlak 1 in werkput 1 is op 10,40 tot 10,50 m + N.A.P. gedocumenteerd op de bovenzijde van intacte stratigrafie en muurwerk, die horen bij bebouwing welke voorafging aan de gesloopte bebouwing. Dit vlak is te vergelijken met vlak 1D in de proefsleuf (ca. 10,60 m + N.A.P.).

Het tweede vlak is op uiteenlopende hoogten van 9,90 tot 10,25 m + N.A.P. aangelegd op een volgend sporenniveau, dat ongeveer overeenkomt met vlak 1C in het voorste deel van de proefsleuf en met vlak 1 in werkput 2. Van het laatstgenoemde vlak 1 in werkput 2 is een gedeelte tegen de zuidoostwand niet gedocumenteerd vanwege bodemverontreiniging. In dit gedeelte is alleen een concentratie van vondsten geborgen (spoor 144).

Het derde vlak in werkput 1 is op twee verschillende niveaus gedocumenteerd. In twee gedeelten met muurwerk (een keldertje in de oosthoek en een profieldam met spoor 3 in het zuiddeel) lag vlak 3 aan de onderzijde van dit muurwerk (op ca. 9,70 tot 9,80 m + N.A.P.). In de overige delen van werkput 1 lag vlak 3 ca 40 cm dieper in de bovenzijde van de ongeroerde bodem op 9,30 tot 9,40 m + N.A.P. Op dit zelfde niveau is vlak 1A in gedocumenteerd in (het achterste deel van) de proefsleuf, vlak 2 in werkput 2 en vlak 4 in werkput 1 ter plekke van de genoemde muurlocaties.

Op de genoemde locaties in werkput 1 is een vierde vlak gedocumenteerd op het niveau van het resterende deel van vlak 3 in de bovenzijde van de ongeroerde bodem op 9,30 tot 9,40 m + N.A.P.. Op dit niveau is ook het diepste deelvlak in de proefsleuf (vlak 1B) gedocumenteerd en vlak 2 in werkput 2.

Omdat aan de zuidoostzijde van dit laatste vlak de ongeroerde bodem niet was bereikt, is in werkput 2 vlak 3 op 8,80 m + N.A.P. gedocumenteerd op het niveau waar deze ter weerszijden van de aanwezige gracht zichtbaar was.

De vlakaanleg heeft laagsgewijs plaatsgevonden tot op het vlakniveau waarop de grondsporen zichtbaar werden en het vlak te interpreteren was. Per haal van de graafmachine is met behulp van de metaaldetector door een metaaldetectorspecialist het blootgelegde vlak afgezocht. Metaalvondsten zijn driedimensionaal ingemeten. Behalve het vlak is ook de stort met behulp van de metaaldetector onderzocht. Na iedere haal van de graafmachine is het vlak op vondsten en grondsporen gecontroleerd.

De aangetroffen sporen zijn gecoupeerd en afgewerkt. De vondsten zijn per spoor, per laag en per segment verzameld. De complete of nagenoeg complete potten zijn als geheel, inclusief vulling, geborgen. Alle relevante profielen zijn gedocumenteerd en beschreven door een fysisch geograaf. Het vlak en de profielen zijn lithologisch beschreven conform de NEN 5104¹⁰ en bodemkundig¹¹ geïnterpreteerd.

Het vlak is gefotografeerd en getekend op een schaal van 1:50. Profielen en coupes zijn getekend op schaal 1:20. Bijzondere sporen zijn in het vlak en in coupe getekend op schaal 1:20 en apart gefotografeerd. Alle

¹⁰ Nederlands Normalisatie-instituut 1989.

¹¹ De Bakker en Schelling 1989.

Project : Archeologische sloopbegeleiding, proefsleuvenonderzoek en opgraving, voormalige
discotheek Lord Nelson te Coevorden

Projectnummer : S100030 en S100159

foto's van het vlak, sporen, coupes en profielen zijn voorzien van een noordpijl, een schaalstok en een fotobordje c.q. fotoformulier met het onderzoekmeldingsnummer en objectgegevens. De hoogte van de vlakken is gemeten. Het gebruikte meetsysteem is in het Rijksdriehoekstelsel door een erkende landmeter uitgezet.

Project : Archeologische sloopbegeleiding, proefsleuvenonderzoek en opgraving, voormalige discotheek Lord Nelson te Coevorden
Projectnummer : S100030 en S100159

2 Historische en landschappelijke context

De onderzoekslocatie ligt in de oude kern van Coevorden. Coevorden is vanuit historisch perspectief een bijzondere stad. Haar roemruchte verleden is met name te wijten aan de landschappelijke ligging. Coevorden ligt namelijk in het oer-stroomdal van de Vecht, tussen de Twentse 'hoogvlakte' en het Drents plateau. Nadat vanaf ca. 10.000 voor Christus de zeespiegel sterk ging stijgen, vulde dit dal zich langzamerhand op met vegetatie en gaandeweg ontwikkelde zich hier een uitgestrekt moerasgebied. Lange tijd vormde de plek waaruit Coevorden zich zou gaan ontwikkelen geen rol voor de mens, anders dan een locatie waar waterlopen eenvoudiger te trotseren waren in een tocht van zuid naar noord door relatief hooggelegen zandtongen onder de aanwezige moerasdeken. Desalniettemin zou Coevorden in de Late Middeleeuwen en Nieuwe Tijd een cruciale rol spelen als strategische locatie en het strijdtoneel vormen van verscheidene conflicten. Om de ontwikkeling van Coevorden beter te begrijpen dienen we echter een stukje in de tijd terug te gaan:

We schetsen NoordWest-Europa in de Laat-Romeinse Tijd. Provincie Drenthe maakte toen geen deel uit van het Romeinse Rijk. Bewoond door onder meer Frisii en Amsivarii, vormde de Noordelijke Nederlanden een gebied met bewoners waar Romeinen af en aan wel contact mee onderhielden, maar waarvan de Romeinen inlijving door landschappelijke factoren ondermijnend achtten voor hun machtspositie. Elkaar dogen en onderlinge ruilhandel zou eeuwenlang het format zijn van de band tussen de Romeinen en de Germaanse stammen. De politieke structuur van het Romeinse Rijk was overigens dictatoriaal en vele keizers manifesteerden zich als imperialistisch en machtswellustig. De navenante politieke machtspelletjes en de door zelfzucht ontstane tekorten in edele metalen hadden in de derde en vierde eeuw na Chr. de inflatie in het Romeinse Rijk flink omhoog gestuwd. Zilvergeld verwerd tot kopergeld en grenstroepen konden op den duur niet of nauwelijks meer betaald worden. Dit had een enorme verzwakking van de Rijksgrens tot gevolg en het Romeinse Rijk werd steeds instabieler. Grensvolkeren grepen in de vijfde eeuw hun kans en stroomden het Rijk binnen. Franken vlijden zich neer in voormalig Romeins gebied, wat grofweg het huidige Frankrijk, België, het zuidwestelijk deel van Duitsland en het zuiden van Nederland beslaat. Angelen en Saksen zochten hun heil ten noorden, westen en oosten hiervan; Noord Nederland, het Oostelijk deel van het huidige Engeland en het noordwestelijk deel van Duitsland. Zonder ooit bezet te zijn geweest door Romeinen werd Noord-Nederland dus geconfronteerd met nieuwkomers, enkel door het machtsvacuüm dat was ontstaan door de val van het Romeinse Rijk. De 'continentale' Saksen vonden naast noordwestelijk Duitsland hun heil in het huidige Drenthe, Overijssel en het oostelijk deel van Gelderland. De Angelen en Noord-Saksen deden zich te goed met het Noord-Nederlandse kustgebied. Deze meer op de kust gerichte volkeren vormden onder meer de grondleggers van het Friese Rijk. Dankzij de goede contacten met achterblijvende families in Noord-Duitsland en Zuid-Scandinavië ontstond een krachtig en bloed gebonden handelsnetwerk.

Deze 'nieuwe' Friezen herkenden in de grootschalige kwelders binnen de nieuw verkregen kustgebieden een uniek productiegebied van schapenwol van topkwaliteit. De zilte lucht had een bijzondere werking op de wol en de hieruit geproduceerde lakenstof kende geen concurrerende kwaliteit. Een periode van voorspoed was het netto resultaat en in de 7^e eeuw bereikte het Friese Rijk haar grootste omvang. Het strekte uit van Zeeland tot Noord Duitsland en zelfs de Betuwe behoorde tot het Friese domein met Dorestad als voorname havenstad.

Ook de Franken kenden een periode van voorspoed. Zij namen in volle breedte kennis van al het 'goede' wat de Romeinse samenleving te bieden had. Van mijnbouw tot vervaardigen van aardewerk van superieure kwaliteit, van schrift tot religie, gebruiken en technologieën. Het gevallen Rijk had immers alle bronnen voorhanden. Buiten dat had de Romeinse aristocratie na het instorten van het Rijk haar toevlucht gevonden in de Rooms-Katholieke kerk en wist subtiel de wijze van sociaal-politiek inrichten van een staat aan de Franken over te brengen. In 496 na Christus liet Chlodovech, de Frankische koning, zich al dopen, waarmee het Christendom de staatsreligie werd van het Frankische Rijk.

Project : Archeologische sloopbegeleiding, proefsleuvenonderzoek en opgraving, voormalige discotheek Lord Nelson te Coevorden
Projectnummer : S100030 en S100159

Vanaf deze periode begon het feodalisme langzamerhand gestalte te krijgen. Daar waar voorheen Romeinse soldaten met een goede staat van dienst, titels toegewezen kregen, alsmede landgoederen met immense agrarische bedrijven (de bekende villacomplexen), gingen Franken op vergelijkbare wijze gebieden onderling verdelen. Dit vormde de oorsprong van versnipperde macht binnen één Merovingisch (en later Karolingisch) Rijk; het totale grondgebied werd ogenschijnlijk optimaal verdeeld in aantrekkelijke taartpunten aan afzonderlijke vertrouwelingen, zogenaamde koningsvazallen en waarmee de koning controle hoopte te houden over het gehele Rijk. Verscheidene hertogen werden aangesteld en regeerden verspreid over het rijk. Het feodaliseringproces versnelde nadat de macht van de Merovingen werd overgenomen door de Karolingen. Grond werd verdeeld in graafschapjes, veelal voorzien van natuurlijke grenzen. Deze graafschapjes noemen we ook wel gouwen. Families deden uitruil van sociaal en landelijk bezit. Huwelijken werden gesloten en gebieden uitgeruild, dan wel toegewezen. Verdeling van macht en land deed voorlopig de lust tot veroveren en plunderen verdwijnen en overwinnaars verwerden tot de overbrengers van geboren macht, overerfbare macht waar vanaf die periode dus sprake van was, echter als vazallen van de kroon en dus trouw aan de koning, het centrale gezag. En waar de politieke macht groeide bij afzonderlijke kleine elites, groeide mede de macht bij de achtergebleven, maar immer influisterende 'Romeinse' Christelijke macht. Het Christendom verspreidde zich razendsnel en het liet de Frank zich kennelijk welgevalen. Blijkbaar waren de Romeinse Christenen vanuit hun angst om macht te verliezen goed in staat om de Frank blijvend van Christus te overtuigen. Heroïsch sterven voor je familie en een pallet aan goden was ooit een mooi Germaans beeld van een zalig hiernamaals. Hoe kan de ware reden tot de voortrazende kerstening dan worden uitgelegd? Helemaal als je bedenkt dat de Friese 'landsgrens' in de zevende eeuw al wel bereikt was en desalniettemin de behoefte bestond om ook deze Noordelijke heidenen van hun 'ondergang' te redden. Of was het een buitengewoon vernuftige propagandamethodiek? Iets waar Romeinen al eeuwenlang goed in waren. De voormalige beeldtaal op Romeinse munten, volgestampt met portretten van machthebbers en de te vereren goden, verspreid over het gehele rijk, zal wel zo haar effect hebben gehad. In ieder geval werd ook Christus door de bekeerde Franken vanaf de zesde eeuw veelvuldig geportretteerd. Het ongeletterde volk moest immers ook kennis kunnen nemen van het 'woord'. De gelijkenis van de toenmalig geportretteerde Christus en Odin doet menig iconograaf vermoeden dat hier geen naïviteit en onvoldoende verbeeldingskracht aan ten grondslag ligt, maar enkel bedoeld was om het bekeringsproces te bespoedigen. Maar waren de missionarissen nu in dienst van een selecte groep imperialistische Franken en 'Romeinen' of werden ze enkel gestuurd door het 'hogere'? Het lijkt geen toeval dat na een eeuw van min of meer succesvol bekeren, de Friezen na een, enkele decennia durende, opmars in 734 door de Franken werden verslagen in het Friese plaatsje Aldeboarn en het Friese Rijk door de Franken werd ingelijfd.

Ook de Saksen moesten er vervolgens aan geloven. In opdracht van Karel de Grote ging de Britse missionaris Willehad onder meer prediken in het huidige Drenthe. Door opstandigheid aan de kant van de Saksen was hij in eerste instantie genoodzaakt het veld te ruimen, maar in 785 liet de Saksische leider Widukind zich toch door Willehad dopen. Karel de Grote greep vervolgens direct zijn kans door het 'Saksenland' in te lijven. Drenthe zou vanaf deze periode bekend staan als de Frankische gouw Threanti, Overijssel bestond uit drie gouwen, zijnde Umbahala, North Tuianti en Hamaland. Contouren van de Frankische gouwen werden doorgaans bepaald door van nature reeds aanwezige grenzen. Voor Drenthe vormde het zuidelijk gelegen Vechtdal een voorname grens, evenals de Hondsrug als geologisch fenomeen een gebiedsbepalende factor vormde. De IJssel vormde voor Hamaland een logische grens, zoals de Regge en de Dinkel contourbepalend werkten voor Tuianti, het huidige Twente. Over Umbahala spreken we later.

Tijd van rust werd deze gebieden niet gegund, want al snel zouden deze contreien wederom geconfronteerd worden met een machtsvacuum. Het Karolingische Rijk viel in de 9^e eeuw in twee etappes in stukken, doordat het Rijk in eerste instantie door Lodewijk de Vrome werd onderverdeeld in 840 onder zijn drie oudste zonen na decennia lange, onderlinge bonje. Lotharius ervoer een vergelijkbare noodzaak door spanningen tussen zijn drie zonen en besloot eveneens tot verdeling in 855. Lotharius II kreeg het midden-rijk, waar het huidige Nederland onder viel, evenals België, het oosten van Frankrijk en Noord-Italië. Aangezien de

Project : Archeologische sloopbegeleiding, proefsleuvenonderzoek en opgraving, voormalige discotheek Lord Nelson te Coevorden

Projectnummer : S100030 en S100159

Frankische centrale macht steeds meer uiteen brokkelde, ging de bevolking binnen de kleinere ontstane rijken zich steeds meer richten op de lokale machthebbers. De bevolking zocht veiligheid. Het moment van 'wraak' was immers sinds de ruzies tussen Lodewijk en zijn zonen al aangebroken. Noormannen die hun geweldige handelsnetwerk met Friesland verloren hadden zien gaan ten gunste van de Franken zagen na de verzwakking van het Frankische Rijk hun kans schoon om de Franken met gelijke munt terug te betalen. Bovendien had Lotharius in het licht van zijn strijd tegen zijn vader, in 834 Harald, een Deens hoofdman, aangemoedigd tot aanvallen tegen het Rijk. In 836 werden Utrecht en Antwerpen geplunderd. Nijmegen viel in 837, waarna een kortstondige periode van vrede werd opgevolgd door een inval in Friesland en in 838 Dorestad werd geplunderd. De Noormannen voeren vervolgens de belangrijke rivieren op, als de Rijn, Maas en Schelde, en naar het schijnt werd ook de Vecht gevonden.

In 840 stierf Lodewijk en een jaar later besloot Lotharius gebieden binnen de toenmalige contouren van het Friese Rijk te geven aan de hierboven benoemde Harald en diens broer Rorik, ongetwijfeld verband houdend met de eerder bewezen 'diensten'. Walcheren kwam onder heerschappij van Harald, Rorik zwaaide z'n scepter over Wieringen. Dorestad viel overigens onder beider regime. Nadat in 842 Harald kwam te overlijden, werd het wederzijds vertrouwen tussen Rorik en Lotharius door omstandigheden gefrustreerd en dit deed Rorik kortstondig naar het Noorden vluchten. In 850 vond hij aansluiting met familie en voerde hij ten strijde met zijn neef Godfred en veroverde hij Utrecht en Dorestad. Hiermee dwong Rorik erkenning af bij Lotharius en Friesland kwam derhalve wederom bij hem in leen. In 855 pakte Lotharius op eenvoudige en strijdloze wijze Friesland af van Rorik en gaf het in leen aan zijn zoon Lotharius II. Vanaf die periode kampte Rorik met een veranderlijke loyaliteit en dit deed hem afwisselend de belangen verdedigen vanuit zowel Deens als Frankisch perspectief. In 869 stierf de kinderloze Lotharius II, waardoor in het zogenaamde verdrag van Meerssen (870) het Middenrijk werd verdeeld onder het Oost- en West-Frankische Rijk. Na het verdrag ging het huidige Nederland deel uitmaken van het Oost-Frankische Rijk. Eén van de Deense 'lastpakken' betrof Godfried. Vanaf 880 trok Godfried plunderend rond, waarna in 882 keizer Karel de Dikke vrede met hem sloot en Godfried liet trouwen met de dochter van Lotharius II, Gisela van Lotharingen, en bovendien hem Friesland in leen gaf, in de hoop dat hij verdere plunderingen van de Noormannen zou verijdelen. Gerolf, graaf van Friesland en vermoedelijke nazaat van koning Radboud, stond in die periode op goede voet met koning Godfried en vergezelde hem in 884 op een plundertocht langs de Rijn. Gerolf werd echter door de Frankische legeraanvoerder Hendrik van Babenburg overgehaald om Godfried te vermoorden. Gerolf besloot hiertoe en verdreef de Noormannen en in 889 ontving Gerolf van de Oost-Frankische koning Arnulf van Karinthië goederen binnen de grenzen van de gouw Teisterbant in verband met zijn hulp in het verdrijven van de Noormannen. Zijn beide zonen, Dirk en Waldger, verkregen hierdoor status binnen de regio, waarbij Dirk verwerd tot stamvader van de graven van Holland en Waldger in het begin van de 10e eeuw de positie van graaf van Teisterbant toebedeeld kreeg. Helaas blijft het lastig om de positie en belang van Drenthe te duiden in deze fase. Afgezien van de geografische duiding *Threntia* ontbreken historische bronnen, althans als het dus gaat om haar politieke betekenis.

De bovengenoemde ontwikkeling vormt slechts een klein voorbeeld van de vele machtsoverdrachten die Noordwest-Europa in deze periode heeft gekend. De enorme machtsversnippering die de Noormannen gedurende de 9^e eeuw nu eenmaal teweeg hadden gebracht, resulteerde in vele politieke machtspeletjes en gewapende conflicten tussen verscheidene adellijke geslachten. Dit politieke beeld zou echter niet meer lang voortduren. Na de succesvolle veldslagen van Otto I in de eerste helft van de 10^e eeuw vormde zich wederom een groot Rijk, het Heilige Roomse Rijk. Een Rijk dat in de loop van de 11^e eeuw gestalte zou gaan geven aan een groot handelsnetwerk binnen Noordwest-Europa en dus een voedingsbodemp vormde voor navenante voorspoed.

Rond 915 wist een zekere Ricfried, graaf van de Betuwe en nazaat van het geslacht van Henegouwen, de Noormannen in Utrecht te verslaan. Zijn zoon Balderik kreeg derhalve ruimte om in 920 als bisschop zijn residentie van Deventer weer naar Utrecht te verhuizen. Balderik stond op zeer goede voet met de Duitse koning Hendrik (919-936) en bovendien streed hij aan de zijde van Otto I gedurende diens veldslagen. Als

Project : Archeologische sloopbegeleiding, proefsleuvenonderzoek en opgraving, voormalige discotheek Lord Nelson te Coevorden
Projectnummer : S100030 en S100159

dank schonk Otto hem het muntrecht en naast enkele goederen in het huidige Overijssel verwierf hij tevens het jachtrecht in Drenthe.

Aartsbisschop Bruno van Keulen, broer van Otto I, had overigens in de periode 953-962 de vele kerkelijke bezittingen binnen de Nederlandse grenzen weten veilig te stellen. Kennelijk kon die eigendomsclaim ondanks de veroveringen of vermeende annexaties nog gestand worden gedaan. De annexaties van keizer Otto I hadden inmiddels voldoende machts evenwicht doen laten ontstaan waardoor ook de katholieke kerk kans zag om overeind te krabbelen. Bovendien hadden de Noormannen in het begin van de 10e eeuw onder meer al genoeg genomen met het hertogdom Normandië en deelden in de periode hierop volgend slechts 'speldenprikjes' uit.

In 995 werd Ansfried bisschop van Utrecht, een machtig edelman die onder meer door een strategisch huwelijk vele bezittingen toebedeeld had gekregen. Aangezien Ansfried was opgevoed door Bruno van Keulen en net als Balderik aan de zijde van Otto I in had gestreden, had hij binnen het Rijk de nodige politieke status verworven. Bovendien scheen hij erudiet en bezat hij tevens een fijn karakter. Ansfried werd derhalve door vriend en vijand geroemd en gerespecteerd. Utrecht werd nota bene gespaard tijdens de verlate strooptochten van de Noormannen in 1006 en 1007. Zijn vrome, maar vooral pacifistische inslag en zijn vrijgevigheid van land en status aan de kerk, leidde niet alleen tot een sterkere positie van de katholieke kerk, in dit specifieke geval het bisdom Utrecht, maar ook tot een politiek, meer solide evenwicht binnen de regio. Op indirecte wijze staat hij hiermee aan de wieg van het Sticht Utrecht.

Voor beide partijen bleek een goede en vooral blijvende verstandhouding opportuun, want ook na de dood van Ansfried bleef het contact tussen de keizer en diens opvolgers en het Bisdom Utrecht buitengewoon goed. Het bisdom wilde dolgraag haar machtspositie uitbouwen en wilde, in het licht van het verkrijgen van meer natuurlijke bronnen, haar grondbezittingen uitgebreid zien. De Duitse keizer wilde niets liever dan zijn macht consolideren en wist dit in meer of mindere mate af te dwingen dankzij het bekende principe; verdeel en heers. Door middel van schenkingen van grondgebieden wist hij bij adellijke geslachten en bisdommen loyaliteit af te kopen en bovendien verschoof hij daarmee eventuele conflicten naar de ontvangers.

Zo had het bisdom Utrecht haar oogje al laten vallen op Drenthe. Het jachtrecht was immers al sinds 936 in haar handen en verdere uitbuiting van dit gebied scheen ongetwijfeld interessant. Het vormde immers één van de weinige hooggelegen zandgronden en een derhalve rijk bebost gebied. Bovendien had de Duitse keizer in 1010 het woud van Vollenhove al geschonken, een in die periode direct aangrenzend gebied. Het lijkt niet onwaarschijnlijk dat het bisdom ook interesse had in de Felua-gouw, de huidige Veluwe. De Veluwe gold als wingebed van ijzer en de hunneschans bij Uddel, schans Duno bij Doorwerth en de Heimenberg bij Rhenen worden doorgaans ook in verband gebracht met de verdediging van de toenmalige ijzerhandel. De Veluwe was echter al in handen van graaf Wichman IV, tevens bezitter van de gouw Hamaland. Na zijn dood kwam het totale grondbezit in handen van zijn zoon die echter op jonge leeftijd stierf. Hiermee kwam door toedoen van de keizer de helft van het grondbezit in handen van de oudste dochter, Adela van Hamaland. Met haar echtgenoot Balderik vermoordde zij haar directe buurman, Wichman III van Vreden, die aan de Duitse zijde van de grote rivieren het nodige grondbezit bezat. Ongetwijfeld vormde de behoefte aan gebiedsuitbreiding het motief voor de moord. Deze daad bleef echter niet onbestraft en de keizer confisqueerde rond 1018 al hun bezittingen waarna de burch van Adela volledig werd platgebrand. Balderik wist zich overigens weer vlot met de keizer te verzoenen, door vermoedelijk de moord in de schoenen van Adela te schuiven en waarmee een deel van Hamaland aan hem werd teruggegeven. Vanaf 1020 werden de overige toenmalige bezittingen van Adela verdeeld en raakte Hamaland dus versplinterd. Helaas is onduidelijk hoe het gebied exact verdeeld is en wie we kunnen scharen onder de nieuwe gelukkige eigenaren. Wellicht dat Gerard van Antoing het nodige toebedeeld heeft gekregen. Deze vlaamse edelman was uit Vlaanderen gevlucht en werd in 1020 door de keizer als vertrouweling opgenomen door onbekende redenen. Zeker staat vast dat hij het allodium Wassenberg aan de huidige Duits-Nederlandse grens, toebedeeld kreeg. Aangezien hij als stamvader beschouwd wordt van de graven van de Veluwe en Gelre zal het niet bij Wassenberg gebleven zijn. Afgezien van het feit dat het blijft gissen naar de ware toedracht is het waarschijnlijk dat de Veluwe aan de neus van het

Project : Archeologische sloopbegeleiding, proefsleuvenonderzoek en opgraving, voormalige discotheek Lord Nelson te Coevorden

Projectnummer : S100030 en S100159

bisdom Utrecht voorbij ging. Na de dood van Balderik in 1046 werd vermoedelijk Hamaland door de keizer aan het bisdom Utrecht geschonken. Hier zal echter over enkele paragrafen dieper worden ingegaan. In de tussentijd hield het bisdom Utrecht Drenthe onveranderd in haar vizier, al blijft het eveneens gissen naar de ware behoefte om dit specifieke grondgebied definitief onder haar bezittingen te scharen. Dat het bisdom het gebied mogelijk zag als wingebied van oer lijkt niet onwaarschijnlijk. In 1024 wordt de wens geconcretiseerd en schenkt de keizer graafschap Drenthe aan het bisdom, ongetwijfeld na een korte periode van slim 'bedelen' en onderhandelen. In welke mate de bisschop al met inrichting en uitbuiting van het verkregen gebied startte, is nog maar de vraag. Drenthe lag ver weg van Utrecht en een uitbuitende, verdienende besturing leek vooralsnog slecht haalbaar. Het bisdom ontbeerde immers een efficiënte ontsluiting, daar de Drentse zandgronden vrijwel aan alle zijden afgesloten werden door ondoordringbare moerasgebieden (afbeelding 2.1).

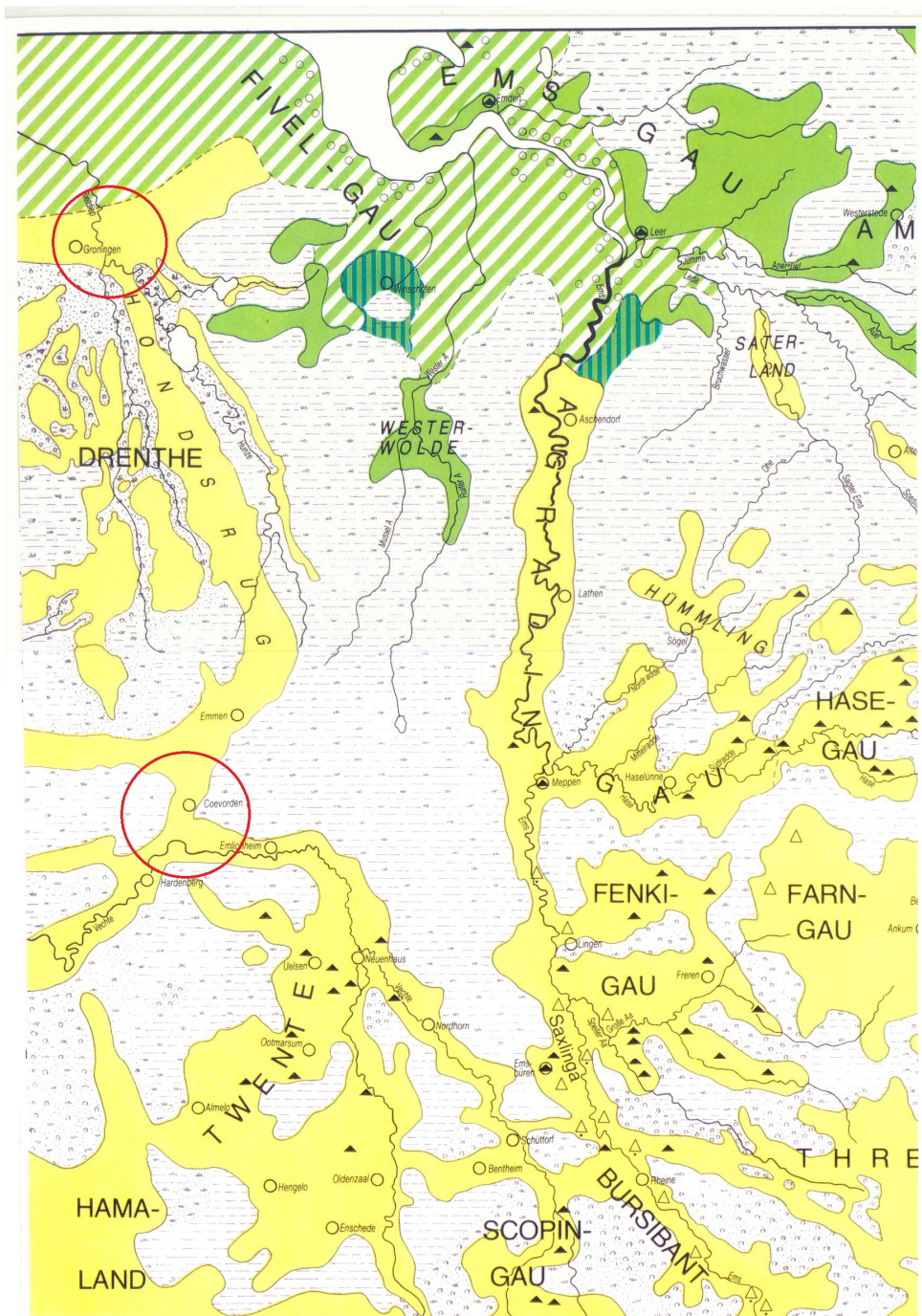

Afbeelding 2.1: Paleogeografische reconstructie van Nederland rond 800 n. Chr.¹²

¹² Nationale Onderzoeksagenda Archeologie , hoofdstuk 25 De stad in de middeleeuwen en vroegmoderne tijd.

Project : Archeologische sloopbegeleiding, proefsleuvenonderzoek en opgraving, voormalige discotheek Lord Nelson te Coevorden
Projectnummer : S100030 en S100159

De machtsoverdracht was zonder twijfel weinig voelbaar in de beginfase en bestuur wellicht slechts een strikt formele, papieren kwestie. Dat onderhandelingen over verdere gebiedsuitbreiding bleven voortduren tussen de keizer en het bisdom, lijkt bijna geen twijfel te bestaan. Zestien jaar later schenkt de keizer namelijk *villa Groninga*. Groningen ligt aan het eind van de Hondsrug en was via de Hunze, het huidige Reitdiep, verbonden met de zee en bood het bisdom feitelijk een uitstekende ontsluitingsmogelijkheid voor alle 'rijksdommen' die Drenthe rijk was (afbeelding 2.2).

Afbeelding 2.2: Bewoonbare gebieden in de periode 800-1000. In rood omcirkeld de enige ontsluitings-mogelijkheden voor Drenthe.

Project : Archeologische sloopbegeleiding, proefsleuvenonderzoek en opgraving, voormalige discotheek Lord Nelson te Coevorden

Projectnummer : S100030 en S100159

Het lijkt derhalve dan ook geen toeval dat zes jaar later het bezit van Drenthe wordt *geeffectueerd* en vanaf die periode Drenthe geen afzonderlijke graafschap is, maar deel uitmaakt van het Sticht. De term *het Oversticht* is dan ook formeel geboren. Met de schenking van Groningen dwong het bisdom haar logistieke machtspositie in het Noorden in één klap af. Recent onderzoek van de auteur geeft blijk van een grootschalige landschapsinrichting rondom Groningen, gericht op een snelle en grondige ontsluiting van alle aanwezige en beschikbare bronnen. Naast een strak opgezet wegennet, werden natuurlijke waterwegen hier en daar gekanaliseerd ten behoeve van een betere ontsluiting richting Groningen, die vanaf deze fase gold als distributiecentrum. Goederen werden daar bijeen gebracht, waarna deze verscheept werden naar Utrecht via de Waddenzee, de Zuiderzee om tenslotte langs de Utrechtse Vecht hun weg te vinden naar het bisschoppaleis. Tussen Nietap en Harkstede en Adorp en Glimmen, telde dit deel van het Oversticht meer dan zestig hoven, alle gelegen binnen planmatig ingericht wegenraster met elk een gemiddelde omvang van ca. 40 hectare.

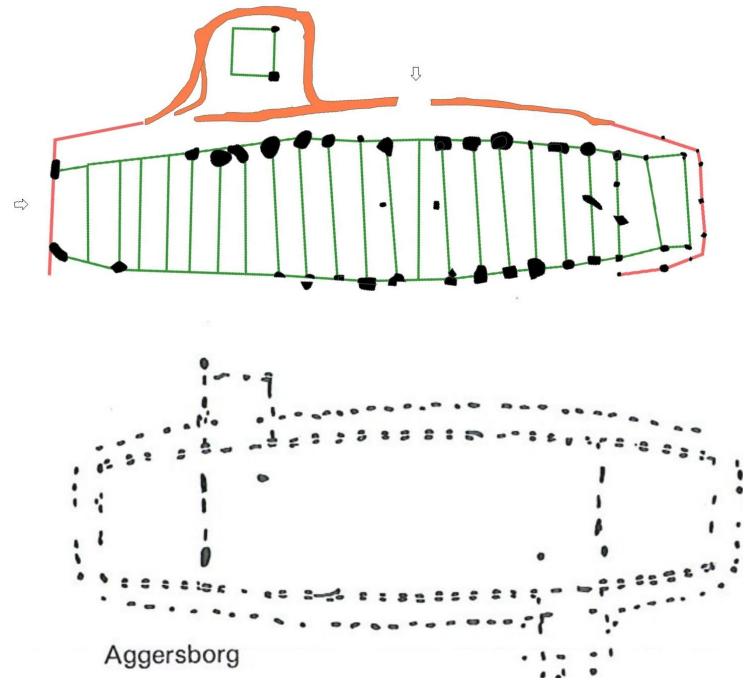
De hierboven geschetste relatie tussen het bisdom Utrecht en de Duitse keizer vormt overigens een prachtige afspiegeling van de sociaalpolitieke situatie in heel Noordwest-Europa. Het Heilige Roomsche Rijk, zoals het formeel pas vanaf de 13^e eeuw genoemd zou worden, vormde een feodaal systeem, waar de katholieke kerk en de wereldlijke macht tot elkaar 'veroordeeld' waren en het grondbezit 'optimaal' verdeeld werd door de keizer om zo blijvend zijn machtspositie te kunnen blijven garanderen en haarscheurtjes in het Rijk te voorkomen. Grondbezit werd vervolgens door de ontvangende machtsblokken uitgebuit op een efficiënte en beheersbare en vooral duurzame wijze. Weliswaar volgden de kerk en de wereldlijke macht beiden hun eigen weg, elk met een eigen en vooral onderscheidene kracht, edoch met een vergelijkbare afhankelijkheid. Een weg waarin 'de gewone man' gestuurd werd om te doen wat nu eenmaal verwacht (of beter gezegd geëist) werd, met als ultieme dreiging om door god niet meer als vol te worden aangezien en derhalve maatschappelijk als afvallige zou kunnen worden beschouwd, dan wel door de wereldlijke macht mogelijkerwijs ter dood veroordeeld zou kunnen worden. Onze biologisch gestuurde wilskracht zou dan ook direct tot geloof doen besluiten, daar waar we leven per definitie kiezen boven dood. En juist daar lag nu de ruimte voor de kerk. De ultieme onschendbaarheid was hiervan zelfs het logische gevolg. Een situatie waar simpelweg geen vrije gronden bestonden en elk afzonderlijk woonerf een onderdeel vormde van dit systeem, een totalitair regime. De onschendbaarheid van het systeem werd nog eens afgedwongen doordat de katholieke kerk, net als de lokale adel, inmiddels hun eigendommen goed hadden weten te duiden en middels oorkonden hadden weten vast te leggen.

Net zoals rondom Groningen werd elke regio dus voorzien van hoven, grote boerenbedrijven, die enkel als doel had om door horigen en lijfeigenen uitgevoerde, agrarische arbeid te reguleren en opbrengsten, die het grondbezit in meest brede zin met zich meebracht, bijeen te brengen en te distribueren naar de dichtstbijzijnde machtscentra, dan wel 'woeste', omliggende gronden in cultuur te brengen en tevens op te nemen in het reeds aanwezige hofareaal. Dergelijke hoven bepaalden in de 11^e, maar ook 12^e eeuw het volledige rurale landschap in Noordwest-Europa en recentelijk onderzoek dat onder meer in de gemeente Son en Breugel heeft plaatsgevonden, geeft net als bij Groningen blijk van de grootschaligheid van de inrichting van dergelijke landschappen (Koopstra in prep.). De omvang van hoven varieerde en was sterk afhankelijk van het type landschap en de fysieke beperkingen die het landschap met zich meebracht. Bekend rondom de Dommel lieten de aanwezige hoven rondom Son in Noord-Brabant niet verder uitdijen tot een omvang van gemiddeld veertig hectare, een beeld dat overigens eerder lijkt rondom Groningen. Elk hof werd bestuurd door een ministeriaal, die afhankelijk van het grondeigendom dus in dienst was van, hetzij een vertegenwoordiger van de katholieke kerk, hetzij een vertegenwoordiger van de wereldlijke macht. De kerk had haar bezittingen verdeeld over haar Bisdommen en kloosters. De onderlinge samenwerking tussen de kerk en de wereldlijke macht werd overigens vergemakkelijkt doordat de adel veelal zitting nam in kapittels en derhalve een gezamenlijke verantwoordelijkheid droeg in de consolidering van de kerkelijke machtsstructuur en organisatie. Een kapittel had immers de functie om bisschoppen in hun bestuur bij te staan dan wel een nieuw bisschop voor te dragen. En dat deed de macht van de adel gaandeweg sterk groeien.

Project : Archeologische sloopbegeleiding, proefsleuvenonderzoek en opgraving, voormalige discotheek Lord Nelson te Coevorden
Projectnummer : S100030 en S100159

Opvallend zijn toch wel de gelijkenissen van de aangetroffen hoven die in de rurale gebieden binnen het Heilige Roomse Rijk zijn aangetroffen, of het nu hoven uit Nederland dan wel uit België en of Duitsland betreft. Allereerst liggen alle aangetroffen hoven in rivier- en beekdalen. Zo konden goederen, dan wel de verkregen baten, eenvoudig worden verscheept naar de feitelijke profiteurs. Vervolgens vallen de sterke gelijkenissen van de hoofderven op. Deze erven waren veelal voorzien van een gracht, soms ook voorzien van een wal met palissade en kende veelal twee gebouwen; een hoofdgebouw en een grote schuur. Doorgaans bevonden zich ook één of meerdere spiekers en/of roedebergen in de nabijheid van deze gebouwen, evenals een waterput. Sommige hoofderven tonen meerdere bouwfasen, afhankelijk van de machtsduur van de betreffende heer. Ondanks de grote onderlinge afstanden verraden alle aangetroffen plattegronden een overeenkomende bouwwijze; zonder opvallende uitzonderingen betreffen het namelijk bootvormige gebouwen die ten opzichte van elkaar enkel in nuance verschillen. In Diever zijn gebouwen van het type Gasselte aangetroffen, in Bakel werden, afgezien van het aan de vindplaats gekoppelde nieuwe type Bakel, gebouwen van het type Dommelen vrij gelegd, ofwel types die sterk overeenkomstig zijn in vorm en maatvoering. Dit geldt overigens ook voor de gebouwen die in Duitsland zijn aangetroffen.

Kennelijk bestond er in deze periode een redelijk uniforme bouw- en inrichtingscanon voor dergelijke terreinen, mogelijk geïnspireerd door de katholieke kerk. In hoeverre de wereldlijke macht een rol had in het ontstaan van deze bouwcanon is een vraag die menig onderzoeker de nodige kopzorgen biedt. Dat plattegronden in Nederland gelijkenissen kennen met aangetroffen plattegronden in Duitsland is overigens niet bevreemdend, daar toenmalige adellijke geslachten en kerkelijke machtsblokken grensoverschrijdende bezittingen kenden, soms wel honderden kilometers uit elkaar liggend. Opvallend is de parallel die een boerderij in het hoofderf van een op gegraven hof te Diever kent en die te vinden is in Aggersborg, Denemarken (afbeelding 2.3).

Afbeelding 2.3: Boerderijen uit Diever en Aggersborg.¹³

¹³ Boerderij uit Diever: Hielkema, 2007

Project : Archeologische sloopbegeleiding, proefsleuvenonderzoek en opgraving, voormalige discotheek Lord Nelson te Coevorden

Projectnummer : S100030 en S100159

Zou de bouwcanon dan mede beïnvloed zijn geweest door Noord-Europeanen? Ofwel hebben de Noormannen dan toch op meerdere fronten hun stempel gedrukt op de 11e en 12e eeuwse samenleving? Dit vermoeden valt overigens in minder vreemd daglicht als we ook nog eens een link leggen met de ideeën die bestaan over de introductie van het mottekasteel. Zoals eerder indirect gemeld schenkt de West-Frankische koning Karel de Eenvoudige in 911 het hertogdom Normandië aan Rollo, de toenmalige koning van de Noormannen. Het ontstaan en de verspreiding van het mottekasteel wordt doorgaans geassocieerd met dit gebied en dus met haar 'nieuwe' bewoners en dit wordt nog eens bekrachtigd door het tapijt van Bayeux, waarop vele mottekastelen binnen de strijdscènes van Willem de Veroveraar, de beruchte 11e eeuwse nazaat van de neergevlijde Noormannen, zijn waar te nemen. Willem de Veroveraar wordt immers ook beschouwd als de verspreider van de *motte-and-bailey castles* in Engeland.

In hoeverre deze link ook licht schijnt over een mogelijke Scandinavische invloed binnen de huidige grenzen van Nederland, is dan nog maar de vraag. Het blijft echter een gegeven dat ook in Nederland het mottekasteel wordt geïntroduceerd in de 11^e eeuw. Dergelijke mottes worden veelal aangetroffen op strategische plaatsen en/of waar kopstukken van het Heilige Roomsche Rijk zitting hadden.

Ook het bisdom Utrecht nieuw verkregen grondgebied Drenthe vroeg verdediging. Allereerst werd Groningen, het feitelijke distributiecentrum, voorzien van een gracht en een wal. Op de grens van het verkregen grondgebied verrezen vele kastelen. Als noordelijke buitenpost zal mogelijk het kasteel van Harssens of Paddepoel hebben gefungeerd, al verschillen de meningen over de positie van de grens tussen het Oversticht en het noordelijk gelegen Hunsingo, een gebied dat overigens in 1057 door de keizer in leen aan het bisdom Hamburg werd gegeven, evenals het oostelijk gelegen Fivilga. De kadastrale minuut van 1830 laat ter hoogte van de huidige stadswijk de Hoogte een verhoging zien binnen een meandering van de oude Hunze wat mogelijk een relict vormt van een motte. Binnen het recent onderzocht onderzoeksgebied rondom Groningen werd de grens verdedigd door minimaal 28 kastelen en kan gerust gesproken worden van een verdedigingslinie. Zoals eerder aangegeven schonk de keizer aan verscheidene machtsblokken gebieden en daar zal ongetwijfeld rivaliteit tussen onderlinge partijen zijn ontstaan en verdediging van nieuw vergaarde gebieden bleek voor de meeste machtsblokken wel opportuun.

En dat brengt ons tevens terug bij Coevorden. Zoals al eerder aangegeven, is Coevorden gelegen in het dal van de Overijsselse Vecht. Direct gelegen aan de Kleine Vecht en aan het Drostendiep. Voordat Drenthe in handen kwam van de bisschop van Utrecht was Coevorden niet meer dan een voorde die door omwonenden gebruikt werd om het omliggende moeras te trotseren, sterker nog, het vormde feitelijk de één van de weinige locaties om Drenthe vanuit het zuiden te betreden. Net als Groningen werd deze locatie na de in bezit name een onderdeel van de linie, waarbij de directe omgeving een vrijwel ondoordringbare natuurlijke barrière vormde. Wellicht vormden de natuurlijke grenzen van Drenthe wel aantrekkelijk bijkomende factoren om de keizer tot schenking van het gebied te verzoeken aangezien het betrekkelijk makkelijk te verdedigen viel. Drenthe werd immers volledig door moeras omsloten en dat maakte de kans op 'pottenkijkers' nihil. De voorde, ofwel doorwaadbare plaats, van het latere Coevorden werd voorzien van een motte. Wellicht zal de opwerping direct na de effectuering van het bezit in 1046 zijn gestart. Bijlage I toont een reconstructie van het toenmalige landschap op basis van de kadastrale minuut van 1832. De gegraven gracht stond in contact met zowel het Drostendiep als de Kleine Vecht, waarbij het contact met de laatst genoemde stroom met behulp van een kanaaltje moest worden afgedwongen. Hierdoor werd niet alleen de gracht verzekerd van water, maar ook een situatie afgedwongen waarbij reizigers gedwongen werden om twee stromen over te steken met volledig overzicht vanuit de motte. Resten van de zuidelijke oversteekbare plek werden recentelijk opgegraven bij plangebied Het Kasteel. Brugpijlers uit de veertiende eeuw vormden naast de bedding van een oude waterloop, in dit geval dus het Drostendiep de overgebleven relictten van een van origine 11^e eeuwse situatie. De bevestiging van deze aanname ontvouwde zich door de vele munten die ter hoogte van het onderzoeksgebied werden aangetroffen en die de neerslag representeren van de toenmalige tol die ter plaatse moest worden overgedragen. De auteur onderzoekt op dit moment de nadere datering van de munten, munten die overigens mogelijk aan Coevorden zelf kunnen worden toegewezen, evenals aan

Project : Archeologische sloopbegeleiding, proefsleuvenonderzoek en opgraving, voormalige discotheek Lord Nelson te Coevorden
Projectnummer : S100030 en S100159

Groningen waar munten van een eender type zijn aangetroffen. Vooralsnog lijkt een datering voor de munten rond 1100 het meest voor de hand liggend.

De motte vormde overigens niet het enige verdedigingswerk in deze fase. Kritische bestudering van de minuut verraadt een burcht die in de nabijheid van de motte heeft gestaan en die eveneens een verdedigende functie droeg. Aan de rechterzijde van Coevorden ligt de Ligtenburg. Deze burcht toont de karakteristieken van een hof, maar kan aan de hand van haar toponiem toch wel als deel van de linie worden beschouwd. Deze burcht moest de route uit het oosten bewaken. Het is maar de vraag of deze locatie gelijktijdig met de motte functioneel is gemaakt. Onderzoek rondom Groningen wijst echter uit dat inrichting van het landschap, evenals de linie op min of meer één moment moet hebben plaatsgevonden. Deze stelling is archeologisch te onderbouwen. Het verspreidingsbeeld van 11e eeuwse aardewerk rondom Groningen toont een homogeen beeld. Overal waar vermeende burchten geprojecteerd zijn, dan wel de eerder benoemde hoven, is 11e eeuwse aardewerk aangetroffen. Het 10^e eeuwse aardewerk, een overigens lastig te dateren categorie toont een vele malen meer versnipperd beeld. Inrichting van zowel infrastructuur als van de hoven zal min of meer gelijktijdig hebben plaatsgevonden. De 'binnenlanden' van Drenthe is overigens ook vlot onder handen genomen. De door Waterbolk opgegraven nederzetting bij Gasselte vertoont in opzet de kenmerken van een hof en bovendien pleiten de dateringen van de gebouwen evenzeer voor de toen al aanwezige Utrechtse bemoeienis.

Net als rondom Groningen hadden zich ook rondom Coevorden hoven ontwikkeld. Deze zijn overigens enkel gelegen waar het 'hoog en droog' was, ofwel op enige afstand ten noorden van de motte. Het betrof de hoven Dalen, Bent en Agt. Deze drie hoven ontwikkelden zich uiteindelijk tot het dorp Dalen. Onder Ligtenburg lag ook een hof waarvan de naam onduidelijk is. Ligtenburg en dit onderliggende hof ontwikkelden zich overigens tot het gehucht Dalerveen.

Coevorden was gelegen op een 'drie-landen-punt'. Ten zuiden lag het graafschap Bentheim, een gebied dat door het betreffende gravengeslacht al reeds in de 10^e eeuw was bemachtigd, ongetwijfeld door toedoen van keizer Otto. Direct ten westen van Coevorden lag een grondgebied waarvan onduidelijk is onder welke gouw of graafschap het te scharen valt. Het betreft het gebied tussen de rivier de Reest en de Overijsselse Vecht, daar waar de huidige plaatsen Hardenberg en Grambergen gelegen zijn. Vermoedelijk droeg dit gebied de naam Umbahala. Weliswaar bestaat er geen enkele sluitende bewijsvoering voor deze naamsduiding en al sinds de 19^e eeuw betreft de toewijzing een bron van menig discussie. Umbahala werd echter in 1042 aan Utrecht geschonken. Het is derhalve zeer verleidelijk te veronderstellen dat het een deel vormt van het stappenplan van het bisdom. Drenthe vormde immers na schenking een lastig verdedigbaar en vooral moeilijk te ontsluiten grondgebied door haar omringende moerassen en in 1040 was dit probleem aan de noordzijde immers al opgelost door de schenking van Groningen (zie afbeelding 2.2). Wellicht had de bisschop ook nog de behoefte om ook het zuiden beter te ontsluiten en had hij zijn oogje laten vallen op de rivieren Reest en de Vecht. Het zou hem immers maar twee jaar 'onderhandeling' vergen om ook dit grondbezit te bemachtigen. Deze gedachtegang wordt overigens gesteund door bespiegeling van mr Ter Kuile die in 1970 in het standaardwerk *De geschiedenis van Overijssel* Umbahala duidt als het gebied dat de kerspelen Dalfsen, Ommen, Heemse en Nyenstede (het huidige Hardenberg) omvat (Ter Kuile 1970).

Dit zou overigens inhouden dat het 'gevaar' enkel vanuit het zuidoosten te verwachten zou zijn en graafschap Bentheim de enige zuiderbuur betrof. In dit licht is het aannemelijk te veronderstellen dat de Vilsterborg in de noordoosthoek van Umbahala deel uitmaakte van de linie die mede door Coevorden en Ligtenburg gevormd werd (zie bijlage 1).

Ongetwijfeld vormde Umbahala primair één van de bezittingen van Adela en Balderik. Het nodige grondbezit was echter na de moord op Wichman in 1018 ontvreemd door de keizer. Wie in de periode tussen 1018 en 1042 de macht had in Umbahala is onduidelijk. Mogelijk speelde Balderik hier nog enige rol. Balderik kwam echter pas vier jaar later te overlijden, het moment waarna de effectuering van het bezit van Drenthe plaatsvond en historici suggereren dat het Bisdom dan ook Hamaland in handen kreeg. Hoe de feitelijkheden zich exact hebben opgevolgd doet in wezen niet echt ter zake. De behoefte van het bisdom is immers zo

Project : Archeologische sloopbegeleiding, proefsleuvenonderzoek en opgraving, voormalige discotheek Lord Nelson te Coevorden

Projectnummer : S100030 en S100159

helder als wat; ontsluiting van het zo lastig bereikbare Drenthe. Hier vormde voor het zuiden de rivier de Vecht, evenals de Hunze in het noorden, een cruciale schakel. Bovendien was het bisdom na inlijving van Umbahala een verdedigingslinie van het voorgaande machtsblok armer en kon zij de betreffende verdedigingswerken als Holthone, de Hulte, Scheer, de Kieft, Vilsterborg en Wijnhorst als de hare beschouwen (zie bijlage 1). Deze werken zijn mogelijk al van 10^e eeuwse origine, ofwel uit de periode dat Wichman, de vader van Adela, hier nog de scepter zwaaide. De fase die overigens bekend staat om de inrichting van vele borgen, die zoals eerder benoemd in relatie staan met de ijzerhandel. Hiervan zijn de Huneschans en de Huneborg nog wel het meest bekend. De borgen vinden we verdeeld over het landschap op de route van de Veluwe via de gouw Tuantia maar dus ook Umbahala en die uiteindelijk moest leiden naar het centrale bolwerk Paderborn.

Welke personen in de periode tussen 1046 en 1139 de functie van burggraaf bekleeden in Coevorden is onbekend. Bovendien is er ook niets bekend over mogelijke conflicten tussen het graafschap Bentheim en Drenthe en in welke mate Coevorden als verdedigingspost ook in omvang en vorm aanpassing behoefde. Op basis van de 16^e eeuwse kaart van Jacob van Deventer is echter wel duidelijk dat zich in de middeleeuwen een stadje heeft ontwikkeld, getuige de gracht en de hoeveelheid gebouwen die daarbinnen inmiddels verzezen waren. De motte was in ieder geval in de 12^e eeuw al door een stenen burcht vervangen. Ondanks het feit dat de archeologie met behulp van recent uitgevoerd veldonderzoek hier wellicht meer grip op gaat leveren, biedt historisch onderzoek ook wel enig houvast. Zo vormt 1139 het jaar dat Coevorden weer uit de historische duisternis verrijst. Een anonieme bron uit 1230 schetst dat Harbert van Bierum in 1139 bisschop van Utrecht wordt, een noordeling van origine. Deze fase kenmerkt zich onder meer door een tanende kracht van het feodalisme in NoordWest-Europa en gevestigde machtsblokken macht aan het verliezen zijn. Welvaartsgroei blijft bij de 'gewone bevolking' niet onopgemerkt en woonplaatsen verkrijgen hierdoor een sterkere behoefte naar autonomie. Groningen heeft zich inmiddels tot een kleine stad ontwikkeld en dat doet de *stadgers* beseffen dat dit kansen biedt voor een grotere mate van zelfstandigheid in plaats van het blijvend en vooral lijdzaam spekken van de kas van het bisdom. Het verzet is voelbaar en zal zich niet enkel bij stad Groningen hebben voorgedaan. Om grip op Drenthe te vergroten stelde Harbert nota bene zijn eigen broers Leffart en Ludolf als prefecten aan in Groningen en Coevorden. Door inconsequente naamsduiding in de bron van 1230 is niet met zekerheid vast te stellen welke broer nu aan welke 'stad' verbonden was en dat doet de namen veelvuldig in geschiedschrijvingen wisselend opduiken. Voor het grote beeld doet het ook niet echt ter zake, al lijkt Ludolf als prefect van Coevorden het meest aannemelijk. Beweging van een feodale naar een meer allodiale samenleving was vanaf de tweede helft van de 12^e eeuw een feit. Het nut werd overigens wel steeds meer door de gevestigde orde herkend. De explosief groeiende welvaart maakte hoven steeds minder goed beheersbaar. Gronden werden derhalve steeds meer vrijgegeven, vooral aan de steeds rijker wordende kooplieden. Het onderdrukken was immers een 'dure hobby' geworden en door verantwoordelijkheid over grondbezit en exploitatie over te dragen kon door afdracht van belasting de geldkraan alsnog blijven stromen zonder blijvend in een krijgsmacht te moeten investeren. Hoven werden steeds meer verlaten en aangezien de rechtsorde eigendommen in de meest brede zin schriftelijk ging vastleggen, durfden de nieuwe eigenaren hun bezittingen steeds meer 'onbeheerd' te laten en feitelijk vormt dit de reden van de verstedelijking.

In deze periode zal ook Coevorden een fase van bloei en groei hebben doorgemaakt. Het bisdom zag echter nog weinig in een volledige autonomie, maar werd desalniettemin geconfronteerd met een als maar meer obstinaat wordend en verzettend Coevorden. Hoe Coevorden zich in de beginfase als stad heeft ontwikkeld is echter onbekend. Zogezegd toont de kaart van Jacob van Deventer een gracht rondom een stadje en had de motte plaatsgemaakt voor een burchtterrein. De gracht representeert waarschijnlijk niet de vorm in de aanvangsfase. Tijdens het onderzoek is deze gracht aangesneden. Aangetroffen aardewerk maakt aannemelijk dat de gracht hier niet eerder dan de vroeg 13^e eeuw werd aangelegd. Of een kleiner omgracht 'stadsdeel' zich elders verscholen houdt is niet ondenkbaar, maar dit vraagt in de toekomst nader onderzoek. Groei van Coevorden deed de opvolgers van Ludolf, zijn zonen Rudolf en Volker, zich steeds onafhankelijker gedragen. In 1182 voelde de bisschop Boudewijn van Holland zich genoodzaakt om Coevorden te belegeren

Project : Archeologische sloopbegeleiding, proefsleuvenonderzoek en opgraving, voormalige discotheek Lord Nelson te Coevorden

Projectnummer : S100030 en S100159

en het mogelijk reeds ontstane stadje te verwoesten. Graaf Otto van Bentheim, de zuiderbuur, werd aangesteld als nieuwe kasteelheer. Rudolf en Volker gaven zich echter niet gewonnen en door toedoen van Volker wist Rudolf weer kasteelheer van Coevorden te worden. Spanning tussen het bisdom en Coevorden bleef echter voortduren en dit leidde wederom tot een stevige confrontatie in 1227. In 1215 werd Otto van der Lippe de nieuwe bisschop en hij was al vrij snel van mening dat vooral in het Drentse deel van het Oversticht orde op zaken moest worden gesteld. Rudolf II van Coevorden, zoon van de hierboven genoemde Volker, werd door lokale boeren gesteund. Otto wist in 1227 hierdoor Coevorden niet eens te bereiken, want werd bij Ane al een halt toegeeroepen door de strijdkrachten van Rudolf en aldaar vermoord. Uiteindelijk weet Wilbrand van Oldenburg, de opvolger van Otto de Drenten bij Peize te verslaan. Rudolf wordt kort hierna gevangen genomen en vermoord.

Vreemd genoeg werd aan het erfrecht van het geslacht Van Bierum niet getornd. In 1288 werd de kleinzoon van Rudolf II, Reinoud van Coevorden, weer als kastelein van geïnstalleerd. De heerschappij bleef zelfs tot 1402 in handen van deze familie, een periode waarbij goederen werden uitgebreid met onder meer Borculo en Diepenheim. Bovendien werd het muntrecht in deze periode een tweede maal aan Coevorden toebedeeld. Aan het eind van de 14^e eeuw maakte de toenmalige bisschop van Utrecht, Frederik, een eind aan de *Van Bierum*-dynastie en was het kasteleinschap niet meer overerfbaar. Na militaire druk pakte Reinoud IV uiteindelijk zijn biezen en deed volledig afstand van zijn Drentse bezittingen en aanspraken en vestigde zich in Twente. Dit vormde een tweede impuls voor Coevorden naar verdere autonomie want in 1407 verwierf Coevorden stadsrechten. Hiermee verruilde Coevorden haar verdedigingsfunctie tijdelijk in voor een handelsfunctie en gedurende de 15^e eeuw ging het Coevorden voor de wind. Op de eerste plaats maakte ze al deel uit van de Hanzesteden, maar door haar meer autonome wist ze mede dankzij haar strategische ligging een grote rol te spelen in de handel tussen het Duitse Rijnland en de belangrijke IJsselsteden als Kampen en Zwolle.

De voorspoed bleef niet onopgemerkt en in 1518 werd Coevorden door Rudolf van Münster ingelijfd. Het zou geen vijf jaar duren of Coevorden werd namens hertogdom Gelre in de persoon van Johan van Selbach heroverd. Johan van Selbach kon uiteindelijk het veld ruimen doordat hij blijk gaf van zeer teleurstellende belastinginkomsten. In 1536 werd het kasteel overgedragen aan Georg Schenck von Tautenburg, één van de bevelhebbers van keizer Karel V. Karel V was immers vanaf deze periode gezaghebbend over vrijwel alle Nederlandse gewesten, waaronder Gelre.

Von Tautenburg krijgt van Karel V opdracht om de beschadigde burcht te herstellen. Deze werkzaamheden duurden voort tot 1551. Het kasteel Coevorden bestond in die periode uit een stenen hoofdgebouw met bijgebouwen. Om het kasteel lag een aarden ringwal met gracht. Zowel de kruin als de voet van de wal waren voorzien van een palissade. Bovendien was het geheel voorzien van een aarden rondeel met een houten kazemat. In de jaren 1551-1552 worden de wallen op last van Karel V weer geslecht en raakt het kasteel in verval. In de jaren 1579-1580 worden op bevel van de stadhouder George van Lalaing, graaf van Rennenberg de vervallen verdedigingswerken hersteld en bovendien voorzien van een nieuwe uitleg van de vesting. Deze uitleg bestaat uit een nieuwe wal om het kasteel, voorzien van vijf bastions en daaromheen een brede gracht. In 1580 waren en nog maar twee bolwerken gereed. Intussen was ook gestart met de aanleg van verdedigingswerken rond de nederzetting. Deze uitleg werd ontworpen door de vestingbouwkundige Adriaan Anthonisz. uit Alkmaar. Noodlottig genoeg waren zowel het kasteel en de stad onvoldoende beschermd toen Coevorden in 1581 werd belegerd door de Spanjaarden. Tussen 1581 en 1592 wordt de vesting rond het kasteel afgebouwd onder leiding van Francisco Verdugo, de Spaanse bevelhebber. De stad Coevorden is dan omgeven door een wal en een smalle gracht. In 1592 wordt de vesting heroverd door de Staatse troepen onder aanvoering van Maurits en Willem Lodewijk. Deze belegering is onder meer in Blaeu's Toonneel der Steden uit 1649 in vogelvlucht opgenomen. In het begin van de 17^e eeuw worden de verdedigingswerken van Coevorden drastisch aangepakt naar de ontwerpen van Paulus Simonsz. In deze nieuwe uitleg is ook een radiaal stratenplan binnen de vesting opgenomen naar het ontwerp van Jan Suermondt van de Bosch. Dit stratenplan is tegenwoordig nog enigzins zichtbaar. In de periode 1648 tot 1672 raakte de vesting opnieuw in

Project : Archeologische sloopbegeleiding, proefsleuvenonderzoek en opgraving, voormalige discotheek Lord Nelson te Coevorden

Projectnummer : S100030 en S100159

verval. Het garnizoen werd ingekrompen en de vestingwerken geraakten gaande weg in slechte staat. Wanneer in 1672 Coevorden wordt belegerd door Bernhard van Galen, bisschop van Münster, is de verdediging dusdanig mager dat de troepen van Van Galen Coevorden eenvoudig innemen. Nog datzelfde jaar wordt de vesting echter heroverd door de Staatse troepen, onder leiding van Von Rabenhaupt. In 1680 krijgen de vestingwerken nog een laatste opknapbeurt onder leiding van Menno van Coehoorn. Onder Franse heerschappij diende de vesting voor de laatste maal haar doel toen ze in 1814 werd belegerd door Kozakken. In het laatste kwart van de 19^e eeuw werden de grachten grotendeels gedempt en de aarden wallen geslecht. Inmiddels had Emmen de rol van voorname plaats in de regio overgenomen en was aan het roemruchte verleden van Coevorden een eind gekomen.

Project : Archeologische sloopbegeleiding, proefsleuvenonderzoek en opgraving, voormalige discotheek Lord Nelson te Coevorden
Projectnummer : S100030 en S100159

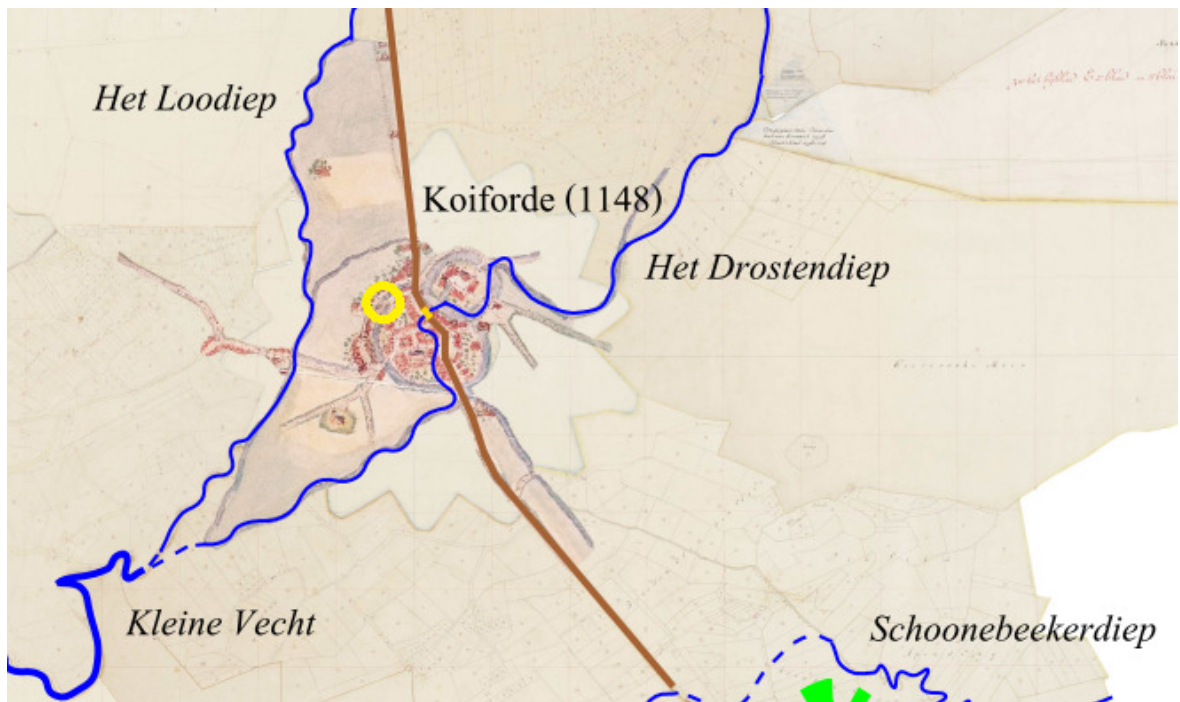
3 Resultaten van het onderzoek

3.1 Inleiding

Het onderzoek heeft resten opgeleverd uit twee afzonderlijke antropogene fasen; de Late Middeleeuwen en de Nieuwe Tijd. De resten uit de Late Middeleeuwen worden niet vertegenwoordigd door bewoningsresten, maar kunnen in verband worden gebracht met de wording van de middeleeuwse stad. De resten uit de Nieuwe Tijd vormen enerzijds de neerslag van een terreininrichting die indirect in relatie staat met de vestingswerken uit de 16^e en 17^e eeuw. Daarnaast maken sporen uit dit tijdvak deel uit van bewoningsresten uit de fase waarin de vestingswerken vrijwel geen functie meer hadden. In de komende twee paragrafen zal allereerst aandacht worden besteed aan het natuurlijke landschap, vlak voor de stadsinrichting in de Late Middeleeuwen. Daarop volgend zullen de middeleeuwse resten onder de aandacht worden gebracht. In de daarop volgende paragraaf wordt geschetst hoe het onderzoeksgebied haar ontwikkeling doormaakt in de Nieuwe Tijd en door welke overblijfselen deze fase wordt gekenmerkt.

3.2 Het natuurlijke landschap voor de komst van de mens

Het onderzoeksgebied bevindt zich in een beekdal. Oorspronkelijk lag het exact tussen het Loodiep en het Drostendiep, twee vertakkingen van de Kleine Vecht (afbeelding 3.1). Afbeelding 3.1 representeert overigens de situatie in de Vroege Middeleeuwen, waarbij er reeds een route bestond door het moeras en waar het Drostendiep het makkelijkst getrotseerd kon worden. Hier konden koeien betrekkelijk eenvoudig over het water geloodst. *Koiforde* zoals een bron in 1148 vermeld zal hier haar naam aan te danken hebben. Waarschijnlijk kent deze route haar origine al vanuit de IJzertijd.

Afbeelding 3.1: Historisch geografische reconstructie op basis van de kadastrale minuut van 1830 en een kaart van Jacob van Deventer. Onderzoekslocatie is geduid met het gele cirkeltje.

Project : Archeologische sloopbegeleiding, proefsleuvenonderzoek en opgraving, voormalige discotheek Lord Nelson te Coevorden
Projectnummer : S100030 en S100159

De natuurlijke ondergrond die tijdens het onderzoek werd aangesneden, ofwel de C-horizont, bestaat in het algemeen uit zeer fijn tot matig fijn zand. In de diepere ondergrond komen echter plaatselijk grovere, zandlagen voor met scherp aanvoelend zand en bovendien enkele grindjes voor. In profiel 2.3 is een natuurlijke leemlaag met een dikte van circa 20 cm aangetroffen. Deze afwisselende samenstelling van het sediment kan worden geïnterpreteerd als een fluvioperiglaciale afzetting.

Uiteraard is een dergelijke afzetting op deze locatie te verwachten daar de onderzoekslocatie zich in een breed stroomgebied bevindt, deel uitmakend van het oervechtdal. Er zijn geen sporen aangetroffen die gebruikname van het gebied in de periode van de IJzertijd tot en met de Vroege Middeleeuwen bevestigen. De afstand tussen de voorde en de onderzoekslocatie is daar simpelweg te groot voor.

3.2 De Middeleeuwen

Zoals in hoofdstuk 2 is omschreven schenkt de keizer in 1024 Drenthe aan het bisdom van Utrecht. Door de ontsluitingsbehoefte van het bisdom richt de activiteit zich in eerste instantie op onderhandeling om meer gebieden te verkrijgen. De bisschop besluit zelfs om de keizer bij een kruistocht te vergezellen om daarmee kansen op het verkrijgen van gebieden rondom Drenthe te vergroten. In 1040 en 1042 schenkt de keizer respectievelijk Groningen en Umbahala. De dood van Balderik in 1046 maakt kennelijk de weg in z'n volledigheid vrij want dan wordt het bezit zogenaamd geëffectueerd. Wellicht markeert dit jaar het begin van de inrichting van Drenthe. Hoven worden geduid, veelal op gunstige locaties zoals de vele huidige essen. Bovendien moest ook stromend water in de nabijheid zijn voor ontsluiting van de opbrengsten van het land. Ook werd Drenthe voorzien van een verdedigingslinie en mogelijk werd zelfs al in 1046 gestart met de bouw van een motte bij de voorde van Coevorden. Om een evenwichtige verdediging af te dwingen, werd een kanaal gegraven tussen het Drostendiep en het Loodiep. Dit leverde niet alleen extra water voor de gracht maar bovendien een tweede voorde waardoor bezoekers weinig kans hadden om ongemerkt te passeren en bovendien direct gedwongen werden om tol te betalen. De motte had over beide voordes goed overzicht. Afbeelding 3.2 toont een schets van de situatie.

Afbeelding 3.2: Historisch geografische reconstructie van de 11^e eeuwse situatie op basis van de kadastrale minuut van 1830 en een kaart van Jacob van Deventer. Onderzoekslocatie is geduid met het gele cirkeltje.

Project : Archeologische sloopbegeleiding, proefsleuvenonderzoek en opgraving, voormalige discotheek Lord Nelson te Coevorden

Projectnummer : S100030 en S100159

Een meander van het Drostendiep werd overigens als gracht al opgenomen, dat scheelde immers tijd en mankracht. Deze motte zal in de eerste jaren het enige bouwwerk hebben gevormd en los van een voorhof die samen met de motte als één terrein omgracht was, zal de omgeving nog weinig andere bouwwerken hebben gekend. Mogelijk dat er enkele boerenerven werden ingericht om in de voornaamste basisbehoeften te voorzien. Tijdens het onderzoek is uit specifiek deze fase slechts een laag aangetroffen, direct boven de C-horizont. Het betreft een sterk humeuze cultuurlaag die ongetwijfeld een akkerlaag representeert. Op afbeelding 3.3 is deze laag bij getal twee waar te nemen, daar bij 1 de C-horizont wordt weergegeven en 3 een latere cultuurlaag markeert, maar daarover straks meer.

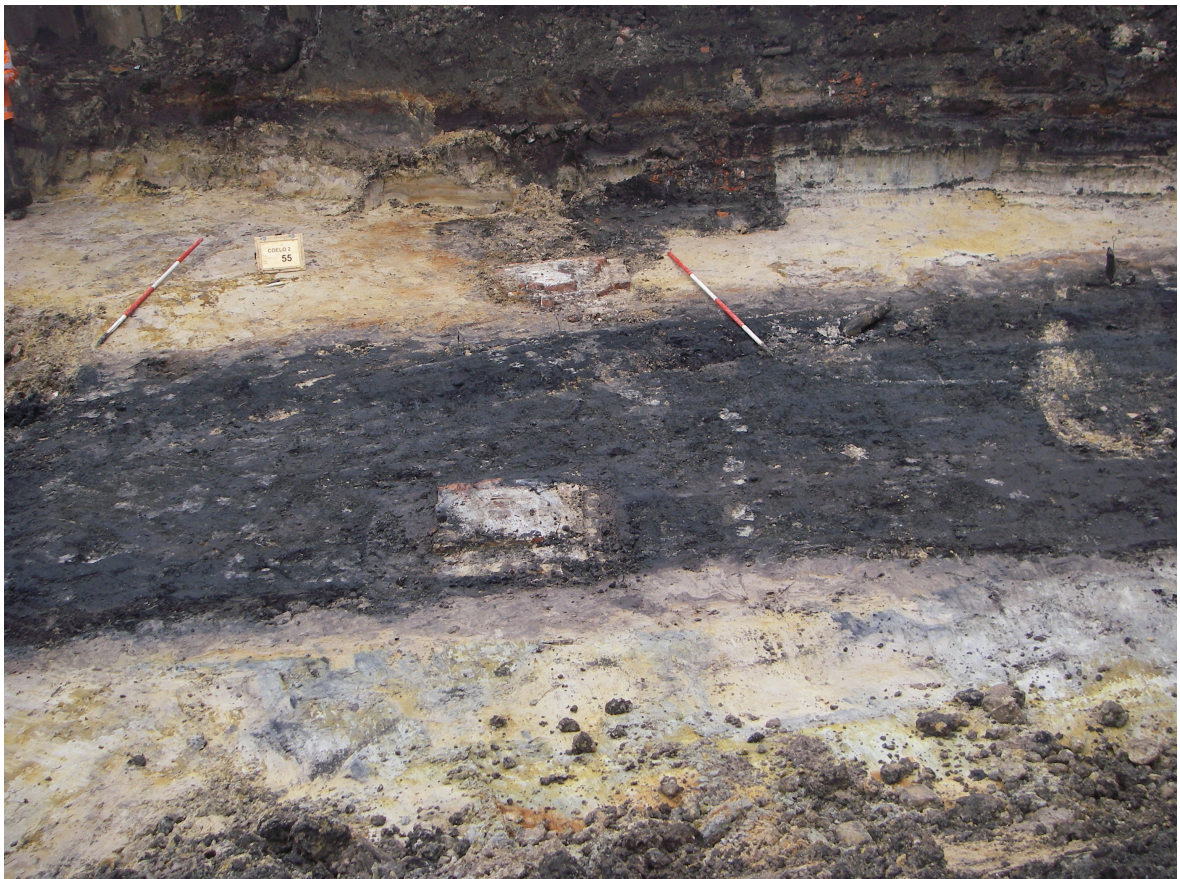
Afbeelding 3.3: Akkerlaag (2).

Project : Archeologische sloopbegeleiding, proefsleuvenonderzoek en opgraving, voormalige discotheek Lord Nelson te Coevorden

Projectnummer : S100030 en S100159

Wanneer het verstedelijkingsproces in Coevorden op gang komt is nooit archeologisch aangetoond. De meeste onderzoekers lijken zich enkel te beroepen op andere auteurs door klakkeloos een datering in de 12^e eeuw over te nemen. Met houtsnijdende argumenten wordt een dergelijke datering niet gefundeerd. In de eerste jaren diende de prefect of burggraaf zich primair te richten op de verdediging van Drenthe en wellicht na het verkrijgen van het tolrecht de navenante heffing. Vanuit historisch perspectief lijkt het einde van de 12^e eeuw een fase waarin het verstedelijkingsproces voor de, op dat moment zittende, burggraaf ongetwijfeld opportuun is. Enige autonomie begint steeds meer te lonken en de vele reizigers gaven ongetwijfeld een zekere economische impuls. De burggraven beginnen hoe dan ook bonje te krijgen met het Bisdom dat af en aan orde op zaken probeert te stellen. Het zal vermoedelijk deze periode zijn waarbij naast groei van huizen rondom de motte een verdedigende gracht rondom het ontwikkelende stadje een noodzaak lijkt. In hoeverre de gracht op de tekening van Jacob van Deventer de enige betreft die ooit rondom middeleeuws Coevorden is gegraven is voorsnog onduidelijk. Een gracht die een kleiner gebied omringd lijkt zeer zeker wel mogelijk maar is nooit als zodanig aangetoond.

Tijdens het onderzoek is de gracht aangesneden die door Jacob van Deventer wordt afgebeeld (afbeeldingen 3.4 en 3.5). Aardewerk dat tijdens het onderzoek uit deze gracht is geborgen lijkt grotendeels een periode te beslaan die behoort tot de hoogtijdagen van middeleeuws Coevorden. Het gaat met name om 14^e en 15^e eeuws aardewerk. Het vroegste materiaal dateert uit de tweede kwart van de 13^e eeuw. Het betreft protosteengoed dat slechts door enkele scherven wordt vertegenwoordigd. Of 1225 het moment van de aanleg van de gracht markeert is nog maar de vraag. Als we dit moment echter in relatie plaatsen met de dood van bisschop Otto van der Lippe die in 1227 bij Ane wordt vermoord, is de verleiding groot om de aanleg van de gracht in verband te brengen met de buitengewoon slechte verstandhouding van Coevorden en het bisdom in deze periode. In dit perspectief lijkt de aanleg van de gracht dan ook een bittere noodzaak te zijn geweest.

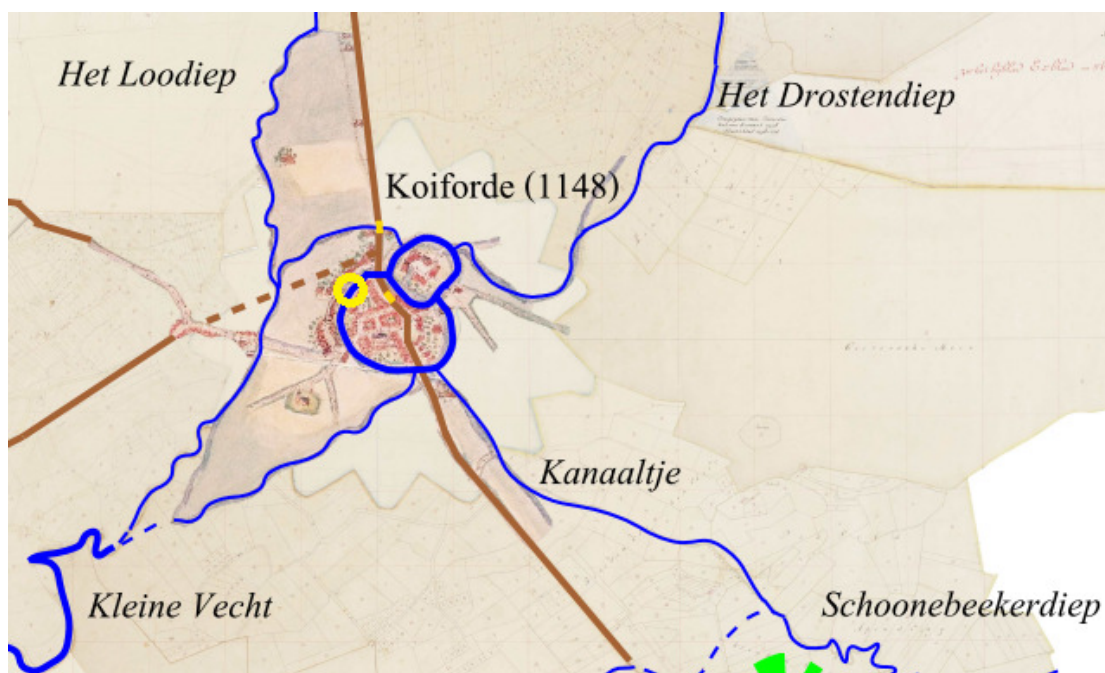
Afbeelding 3.4: Gracht.

Project : Archeologische sloopbegeleiding, proefsleuvenonderzoek en opgraving, voormalige discotheek Lord Nelson te Coevorden

Projectnummer : S100030 en S100159

Afbeelding 3.5: Veldfoto, gracht werkput 2 vlak 3

Afbeelding 3.6: Historisch geografische reconstructie van de 13^e eeuwse situatie op basis van de kadastrale minuut van 1830 en een kaart van Jacob van Deventer. Onderzoeklocatie is geduid met het gele cirkeltje.

Project : Archeologische sloopbegeleiding, proefsleuvenonderzoek en opgraving, voormalige discotheek Lord Nelson te Coevorden

Projectnummer : S100030 en S100159

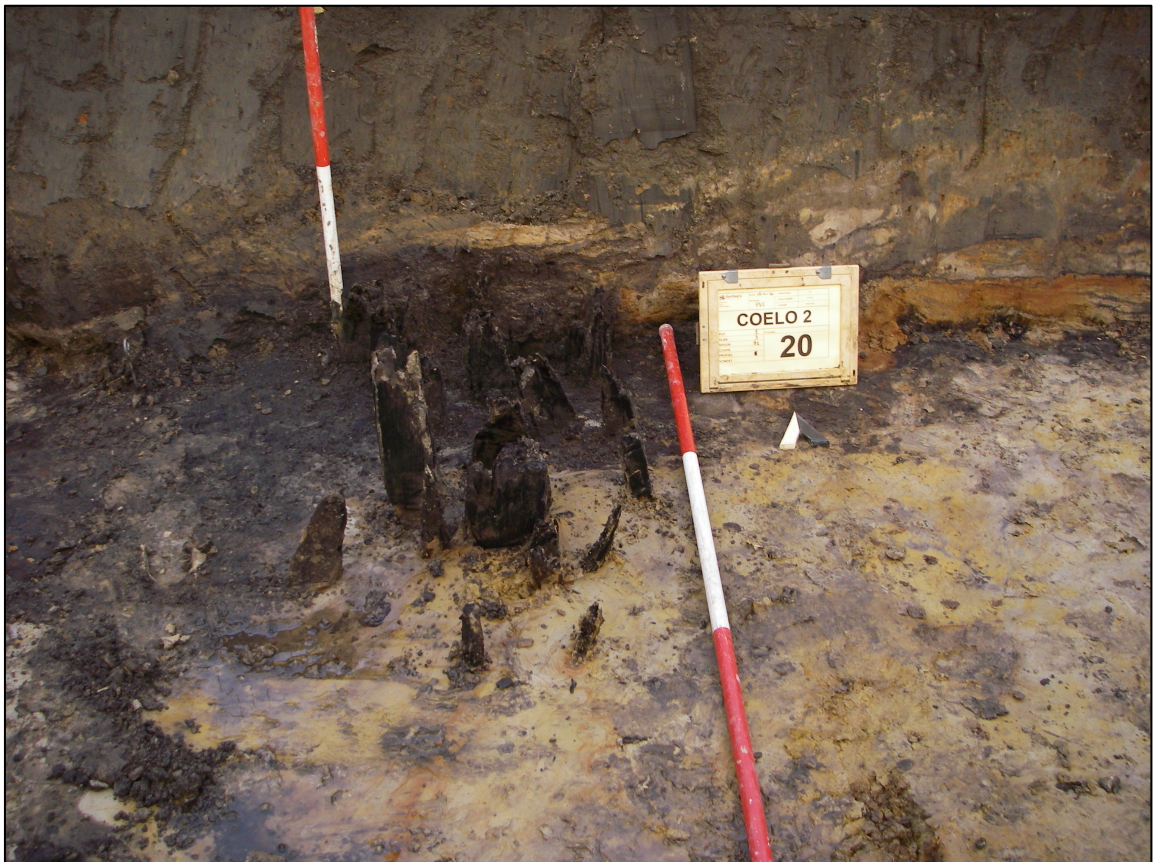
Afbeelding 3.6 schetst de situatie die vanaf deze fase aan de orde is. Wanneer het Loodiep gedempt is ten westen van de motte is onduidelijk. Wellicht vond dit direct na aanleg van de gracht plaats. Afwezigheid van sporen uit de vroegste fase, dus rond 1225, aan de zuidzijde van de aangetroffen gracht doet vermoeden dat heur een wal heeft gelegen, ongetwijfeld voorzien van een palissade. De verhouding met het bisdom was immers uiterst grimmig en bewoners die vanaf deze periode zich met de burcht verbonden hadden vroegen simpelweg een goede verdediging. Afbeelding 3.7 geeft de geïnterpreteerde positie van de grachten van Jacob van Deventer op de minuut van 1832. Het is verbluffend om te beseffen hoe accuraat Van Deventer de grachten op papier heeft kunnen duiden, enkel gebruikmakend van eenvoudige apparatuur.

Afbeelding 3.7: Kadastrale minuut van 1832 met daarop geprojecteerd de gracht van Jacob van Deventer (Janssen 2009, p. 117).

Project : Archeologische sloopbegeleiding, proefsleuvenonderzoek en opgraving, voormalige discotheek Lord Nelson te Coevorden
Projectnummer : S100030 en S100159

Op de afbeelding is het onderzoeksterrein rood omkaderd. De positie van de gracht is in werkelijkheid dus iets meer noordwestelijk. Desalniettemin benadrukt het de waarde die we ontegenzeggelijk aan de kaarten van Jacob van Deventer kunnen toekennen. Afbeelding 3.7 toont overigens ook een tweede gracht. Ook deze is tijdens het onderzoek aangesneden, spoor 79 (zie bijlage 5) . Waarschijnlijk is deze gracht op een later moment gegraven, in een fase waarin de handelsrol van Coevorden steeds groter wordt en zij in het Hanzestedennetwerk een prominente rol gaat spelen. De tweede gracht zal in dit licht dan ook geen verdedigende rol hebben gespeeld maar eerder een ontsluitende. Dit wordt door het onderzoek bevestigd. Een sloot die beide grachten verbind, is aangetroffen aan de noordoostzijde van het onderzoeksterrein, spoor 86 (zie bijlage 5). In de sloot zijn verscheidene palen aangetroffen die als steiger kunnen worden geïnterpreteerd (spoor 81) (afbeelding 3. 8). De tweede gracht werd mogelijk dus als aanmeringsplek gebruikt en vormde de dubbele gracht dus een kleine haven. Dendrochronologisch onderzoek dateert de palen overigens rond het jaar 1486, ofwel *prime time* Hanzesteden en dus de fase waar het Coevorden voor de wind gaat. Een aantal paalkuilen die tussen beide grachten zijn aangesneden hebben mogelijk deel uitgemaakt van een eenvoudig houten gebouw dat dienst deed als opslagruimte tijdens in en uitladen van de aangemeerde boten (sporen 80,91,93,94,98,100,104 en 105, zie bijlage 5). De cultuurlaag die boven de akkerlaag is aangetroffen en weergegeven op afbeelding 3.3, betreft een opgebracht pakket die de activiteiten van na de aanleg van de gracht nader duidt. Aanwezigheid van met name 14^e eeuws materiaal bevestigt feitelijk het bovenstaande, ofwel een latere aanleg van een gracht rondom Coevorden dan doorgaans door onderzoekers wordt gesuggereerd.

Afbeelding 3.8: Palen van een steiger.

Project : Archeologische sloopbegeleiding, proefsleuvenonderzoek en opgraving, voormalige discotheek Lord Nelson te Coevorden
Projectnummer : S100030 en S100159

Overigens blijkt dat gedurende de Middeleeuwen het terrein af en aan een verbetering behoeft, het loopvlak aangaande. Afbeelding 3.9 toont boven de akkerlaag een leefniveau die grotere activiteit representeert. Deze laag wordt twee keer afgedekt door een leemrijke grondverbetering.

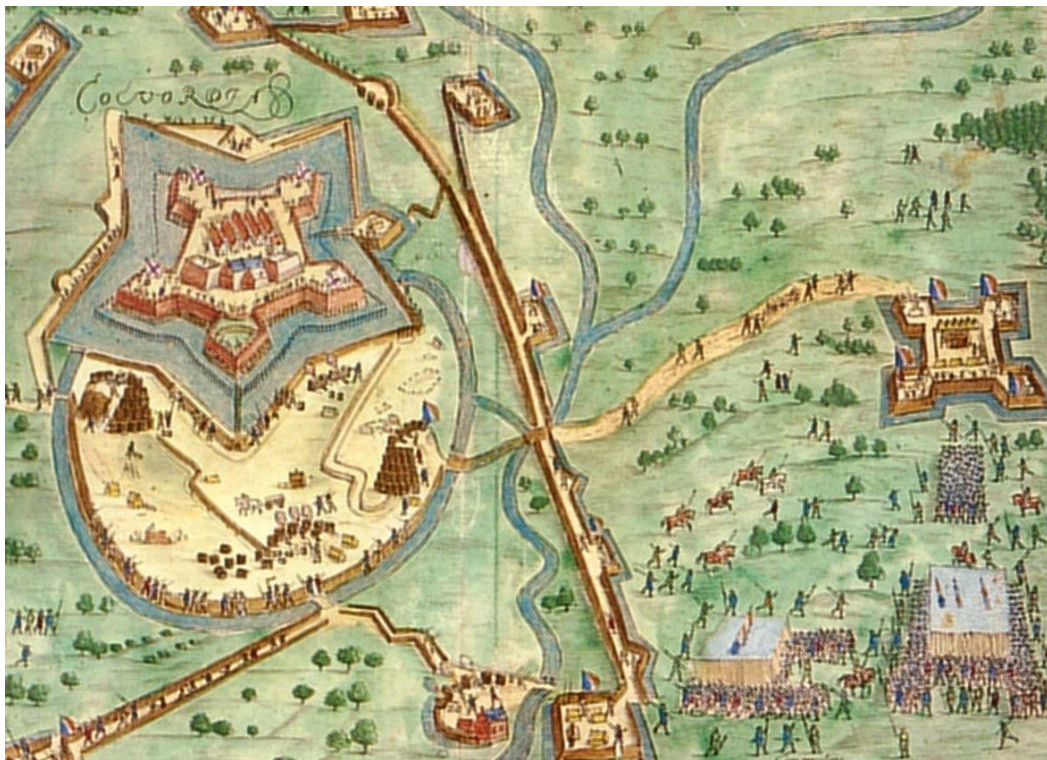
Afbeelding 3.9: Foto 29, Profielkolom 1.11, akkerlaag met hierboven een zeer humeus leefniveau, afgedekt door bruine grondverbeteringen.

3.3 De Nieuwe Tijd

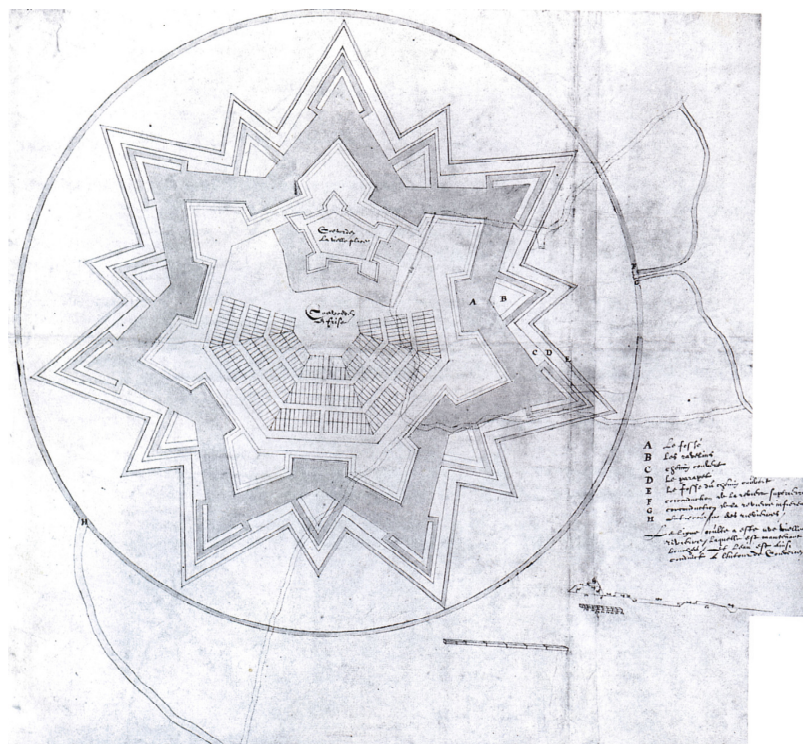
De gracht blijft gedurende de 16 eeuw onveranderd. Weliswaar wordt de gracht van de burcht aangepast en voorzien van dwingers, een kaart uit 1616 toont rondom het stadsdeel een onveranderde ronde gracht. De kaart representeert het beleg van prins Maurits in 1592 (afbeelding 3.10). Deze situatie blijft echter niet lang bestaan. In het begin van de 17^e eeuw wordt op papier het volledige grondplan van de stad drastisch aangepakt en rond 1612 verwezenlijkt (afbeelding 3.12). Het onderzoek onderschrijft deze veranderingen. De grachten lijken rond deze fase gedempt en afgedekt door een grondverbetering van meer dan 50 cm. Deze is op afbeelding 3.9 goed waar te nemen. De laag bevat aardwerk dat grofweg dateert uit de fase 1550-1650 en derhalve het bekende op impliciete wijze bevestigd. Dat op het ontwerp uit de 17^e eeuw de zone rondom de burcht onbebouwd blijft wordt tevens bevestigd door het onderzoek. Bewoningsesten die zijn aangetroffen dateren alle uit de 18^e eeuw. De vrije ruimte is overigens begrijpelijk en vanuit militair gezichtspunt noodzakelijk. Ongetwijfeld dienden hier de soldaten zich elke ochtend geordend te verzamelen en aangesproken door de bevelhebbers. Aan het eind van de 17^e eeuw was de rol van de vesting feitelijk wel uitgespeeld. Onbebouwde zones werden opgevuld en nutteloze grachten gedempt.

Project : Archeologische sloopbegeleiding, proefsleuvenonderzoek en opgraving, voormalige discotheek Lord Nelson te Coevorden

Projectnummer : S100030 en S100159

Afbeelding 3.10: Het beleg van Prins Maurits in 1592, Baudartuis 1616. ¹⁴

Afbeelding 3.11: Ontwerp van Coevorden uit het begin van de 17^e eeuw. ¹⁵

¹⁴ Gravure afkomstig uit *Les Guerres de Nassau*, uitgegeven door Michael Colinius te Amsterdam.

¹⁵ K. Zandvliet. *Maurits, prins van Oranje*. Zwolle 2000. Rijksmuseum Amsterdam. p. 256.

Project : Archeologische sloopbegeleiding, proefsleuvenonderzoek en opgraving, voormalige discotheek Lord Nelson te Coevorden
Projectnummer : S100030 en S100159

Tijdens het onderzoek zijn met name aan de Schoolstraatzijde van het terrein resten van bebouwing aangetroffen. Deze bestaan uit overblijfselen van vloeren en funderings- en/of uitbraaksleuven van muren. Hierbij lijken zich twee bebouwingsfasen te onderscheiden.

Aan de eerste fase worden de resten van een houten vloer toegeschreven, afgedekt door verkoolde overblijfselen van een verbrande houtconstructie. Bovendien kan mogelijk ook een aangetroffen funderings- of uitbraaksleuf aan deze fase worden toegekend.

De houten vloer kwam in vlak 1C van de proefsleuf aan het licht. Deze bestaat uit een dunne laag bruin vergaan hout, waarin plaatselijk houten planken herkenbaar waren (proefsleuf spoor 38). De planken lagen parallel aan de Schoolstraat. De resten waren afgedekt met een dunne laag geelwit zand met daarop houtskoolstof en -brokjes (spoor 39, 41 en 49). Vermoedelijk is dit een looplaag of een vlijlaag voor een tweede vloer met daaroverheen de overblijfselen van een verbrande houtconstructie. Op één plaats is het witte zand grijsbruin ingebrand en vermengd met verbrande leem (spoor 49). Vermoedelijk is hier niet sprake van een vuurplaats in het gebouw, maar van een brandhaard op de vloer tijdens de brand. Over deze brandlaag lag een dunne laag vuil zand, waarin houtskoolstof en –brokjes vermengd zijn beer, brokjes veen of vergaan hout, mosselresten en baksteensporen: mogelijk de resten van een egalisatielaag of een looplaag ontstaan bij het opruimen en egaliseren van de verbrande resten (spoor 36). In deze laag is aardewerk uit de 18^e eeuw aangetroffen. De vloer- brand- en egalisatielaag waren doorsneden door een 1 m brede en 60 cm diepe sleuf (proefsleuf spoor 35 in vlak 1C en profiel p3) die haaks op de Schoolstraat is georiënteerd. Vermoedelijk is dit een funderingssleuf voor een zijmuur, die na de brand verwijderd is. Direct langs de noordoostzijde van deze sleuf (aan de zijde van de Bakkersteeg) ontbreekt de houten vloer, maar zijn wel sporen van de brand- en egalisatielaag aangetroffen in profiel 1.9 en 1.8. Deze lagen waarschijnlijk aan de buitenzijde van het verbrande gebouw.

Het is niet duidelijk in hoeverre het gebouw in hout of in steen was opgetrokken. Hoewel de diepte van de mogelijke funderingssleuf (proefsleuf spoor 35) op een zware, stenen fundering kan wijzen, is daarin nauwelijks baksteen aangetroffen en ontbreken sporen van het uitgraven van een fundering. Ook zijn de substantiële resten van verbrand hout aangetroffen aan de buitenzijde, minder voor de hand liggend bij een volledig in steen opgetrokken zijmuur. Het is daarom mogelijk dat het gebouw niet alleen een houten vloer had maar ook (deels) houten wanden, al of niet gefundeerd op een stenen muurtje.

Na het opruimen van de verbrande resten is zonder tussentijdse ophoging een nieuw gebouw aangelegd. Daarvan getuigen resten van een bakstenen vloer, die direct op de brandlaag was aangelegd (proefsleuf spoor 42). Deze bestonden uit bakstenen in geel en “appelbloesem”-baksel (formaat 19-20 x 9 x 4 cm). De omvang van dit gebouw is af te lezen aan een uitgegraven funderingssleuf, die de vloerresten en funderingssleuf van het verbrande gebouw doorsneed (proefsleuf spoor 43, werkput 1 vlak 2 spoor 35). In het verlengde daarvan vormde spoor 66-68 wellicht de fundering voor de westhoek van het gebouw. Een blok zachte, grijs verweerde, Bentheimer zandsteen (werkput 1 spoor 26) kan een overblijfsel van het opgaande muurwerk zijn.

De sporen duiden op een gebouw van circa 10 bij 8,5 meter buitenwerks op de hoek van de Schoolstraat en de Bakkersteeg, ongeveer twee meter binnen de huidige rooilijnen. Het gebouw werd aan de binnenzijde in twee even brede ruimtes verdeeld door een binnenwand die haaks op het midden van de gevel aan de Schoolstraat stond. Van deze binnenwand is een ondiepe uitbraaksleuf aangetroffen (proefsleuf spoor 40 en werkput 1 spoor 35) aangetroffen met daarin resten van de fundering (werkput 1, spoor 48). Deze bestonden uit één laag bakstenen, twee stenen breed, met het zelfde baksel en formaat “appelbloesem”; 20,5 x 10 x 4 cm).als de eerder beschreven vloer (proefsleuf spoor 42) die tegen de zuidwestzijde van de uitbraaksleuf lag. De zelfde stenen zijn ook gebruikt in een vloer of plaveisel (werkput 1 spoor 44) dat langs de Bakkersteeg is aangetroffen tegen de buitenzijde van het gebouw op het zelfde niveau als de vloer aan de binnenzijde (10,25 m + NAP).

Project : Archeologische sloopbegeleiding, proefsleuvenonderzoek en opgraving, voormalige discotheek Lord Nelson te Coevorden

Projectnummer : S100030 en S100159

Na het uitgraven van de funderingen in funderingssleuf spoor 35 is deze opgevuld en is, nog steeds in de 18^e eeuw, opnieuw een ophoging aangebracht (proefsleuf spoor 36 en 43). Ook deze bestond uit gemengde stadgrond, waarin weinig aardewerk uit de 18^e eeuw vermengd was met veel vondstmateriaal uit de 17^e eeuw. Met een dikte van ca. 20-25 cm lag de bovenzijde van dit ophogingspakket op een niveau van 10,40-10,45 m + NAP, ongeveer 50 cm onder het huidige maaiveld. Vanuit dit niveau zijn diverse bakstenen funderingen in het ophogingspakket gezet. Op diverse plaatsen laat het muurwerk op het genoemde niveau een overgang zien van versnijdende funderingslagen naar vlak afgewerkt zichtwerk. Daaruit kan afgeleid worden dat het vloer- of leefniveau rond 10,40 – 10,45 m + NAP lag. Het muurwerk uit deze bebouwingshorizont is opgebouwd uit over het algemeen zacht gebakken, oranjekleurige baksteentjes met een formaat van 20 x 9,5 x 4,5 cm

In beide bebouwingsfasen uit de 18^e eeuw beperken de resten van bebouwingsresten zich tot de terreinhelft tussen Gracht en Schoolstraat. De zuidoosthelft van het terrein lijkt in gebruik te zijn geweest als achtererf. Hier zijn twee putten aangetroffen die in de 18^e eeuw gedateerd kunnen worden: tonput S148 (werkput 2 vlak 2) en waterput S172/185 (werkput 2 vlak 2 en 3) (afbeelding 3.12).

Afbeelding 3.12: Tonput.

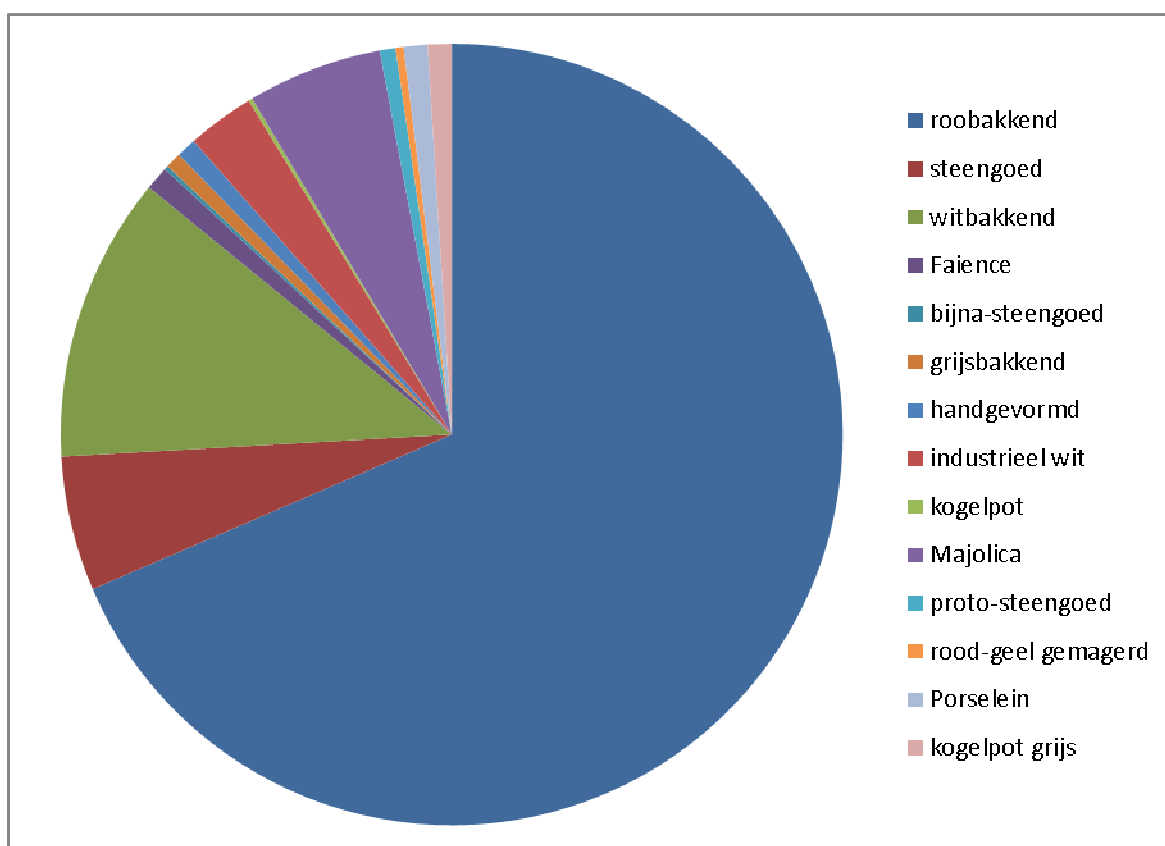
Project : Archeologische sloopbegeleiding, proefsleuvenonderzoek en opgraving, voormalige discotheek Lord Nelson te Coevorden

Projectnummer : S100030 en S100159

3.4 Vondstmateriaal¹⁶

Aardewerk

In totaal zijn 610 aardewerkfragmenten gevonden. De grootste deel (n=418) bestaat uit roodbakkend aardewerk met loodglazuur uit de 16^e tot en met 19^e eeuw. Er zijn borden (n=29), grappen (n=14) en kommen (n=27) gevonden. Een kleine deel van het aardewerk bevat slib- en krasversiering. Daarnaast is er witbakkend aardewerk (n= 72) aangetroffen . Deze categorie wordt onder meer door kommen, borden, vergieten en grappen vertegenwoordigt. Steengoed –afkomstig onder andere uit Frechen, Langerwehe , Siegburg en Raeren) is 34 keer vastgesteld, net als Majolica. Andere aardewerkcategorieën zijn opvallend weinig vertegenwoordigd.

¹⁶ De aangetroffen fragmenten van kleipijpen (n=49) zijn weinig diagnostisch vanwege het ontbreken van hielmerken en stempels. Er zijn 7 bijna complete ketels gevonden die in die 17e/18^e eeuw dateren. Het glas is subrecent of recent en wordt hier ook niet verder besproken.

Project : Archeologische sloopbegeleiding, proefsleuvenonderzoek en opgraving, voormalige discotheek Lord Nelson te Coevorden

Projectnummer : S100030 en S100159

Metaalvondsten

Er zijn slechts acht metaalvondsten gedaan, waarvan de twee musketkogels en de gietijzeren kanonskogel de meest opmerkelijke vondsten zijn en die van gevechtshandelingen getuigen.

Metaal COELO2 S100159		
Vnr	Omschrijving	Advies
3	Kledingring messing	Behoud
13	musketkogel	Behoud
23	Knoop messing 17A	Behoud
24	Netverzwarringslood	Behoud
39	Kanonskogel ¼ kartouw gietijzer (handgranaat 17 ^e eeuw)	Behoud
56	Musketkogel	Behoud
78	Plaatje fragment messing	Deselectie
104	Musketkogel	Behoud

Textiel

Vondstnummer 94 betreft een vilten muts die op basis van de vorm lastig te dateren valt. Vermoedelijk gaat het hier om een muts die uit de laat 16^e en/of vroeg 17^e eeuw stamt. De muts werd aangetroffen in de nabijheid van de gracht.

Afbeelding 3.13: Viltenhoedje.

Project : Archeologische sloopbegeleiding, proefsleuvenonderzoek en opgraving, voormalige discotheek Lord Nelson te Coevorden

Projectnummer : S100030 en S100159

Archeobotanisch onderzoek

De twee monsters zijn door G. van Roller (MUG) gewaardeerd:

Vondstnummer 61, laag. Werkput 1, vlak 0, spoor 0, vulling 16.

2 mm fractie: bevat twee stukjes houtskool

1 mm fractie: enkele zaden van *Rumex* (zuring) en een zaad van *Atriplex* (melde). Verder nog een paar stukjes houtskool

0,5 mm fractie: een onbekend zaad, zaad van *Capsella* (herderstasje), *Rubus* (braam) en een schermbloemige.

0,25 mm fractie: geen zaden.

Vondstnummer 62, werkput 1, vlak 3, spoor 91

Geen van de fracties bevat zaden.

Hoewel monster 61 enkele zaden bevat is dit te weinig voor een analyse. De zaden zijn afkomstig van grasland/ruigte met in de omgeving struweel waar o.a. de braam groeide.

Dendrochronologisch onderzoek¹⁷

Van de benoemde steiger zijn een tweetal monsters genomen. Beide monsters hebben een betrekkelijk kort jaarringpatroon. Met het blote oog was reeds sterke gelijkenis te zien. Deze gelijkenis werd door onderlinge synchronisatie bevestigd. De middelcurve die uit de twee metingen gevormd werd, dateert in 1480 en bleek exclusief een sterke gelijkenis te vertonen met Westfaalse en Nedersaksische referentiecurven. Dit lijkt dan ook tevens de herkomst van het hout weer te geven. Gezien de onderlinge synchronisaties van de monsters mag worden aangenomen dat beide monster hetzelfde kapjaar hebben. Spinhout is echter niet aangetroffen, dus kan er slechts een ondergrens van het kapjaar bepaald worden. Dit komt neer op een vroegst mogelijk kapjaar van 1486.

¹⁷ Alle documentatie van het specialistisch onderzoek is terug te vinden in bijlage 9

Project : Archeologische sloopbegeleiding, proefsleuvenonderzoek en opgraving, voormalige discotheek Lord Nelson te Coevorden
Projectnummer : S100030 en S100159

4 Beantwoording van de onderzoeksvragen

Onderzoeksvragen

Op basis van de resultaten van het proefsleuvenonderzoek zijn aanvullende onderzoeksvragen voor het plangebied geformuleerd:¹⁸

Algemeen:

- 1 Zijn er archeologische sporen en vondsten, en zo ja, wat valt er te zeggen over de hoeveelheid, aard, datering, kwaliteit en conserveringstoestand ervan?

In totaal zijn er 185 sporen aangetroffen die op vier verschillende niveaus liggen. Het gaat om resten van de bebouwing (houten en bakstenen gebouwen) uit de 18^e eeuw, grachten en waterlopen. Er zijn ook tonputten, grachten en waterlopen aangetroffen. De sporen dateren vanaf de 13e eeuw. Er is vooral aardewerk aangetroffen (n=619). In het bijzonder is roodbakkend aardewerk gevonden.

- 2 Zijn archeologische resten en eventueel grondsporen geassocieerd met één of meer stratigrafische niveaus?

Er zijn vier stratigrafische niveaus vastgesteld.

- 3 Zijn de stratigrafische niveaus te koppelen aan afzonderlijke bewoningsfasen en wat is de dikte van het totale archeologische bodempakket en de vondstniveaus?

Ja, de stratigrafische niveaus zijn te koppelen aan 3 bewoningsfasen (14/15^e eeuw en 18^e eeuw).

- 4 Welke bijdrage leveren de archeologische resten in zijn algemeen over onze beeldvorming van de ontwikkelingsgeschiedenis van de vesting Coevorden?

In het bijzonder de grachten leveren een aanvulling op de tot nu toe bekende situatie.

- 5 Specifiek bij aanwezigheid van de stadsgracht: Kan op grond van het vondstenspectrum uit de gracht bepaald worden wanneer de aanleg en de demping van de gracht exact heeft plaats gevonden?

Nee, op basis van het vondstenspectrum kan niet exact gezegd worden wanneer de gracht gedempt is. Waarschijnlijk zal dit rond het begin van de 17^e eeuw hebben plaatsgevonden.

- 6 Zijn de aangetroffen archeologische waarden op grond van de KNA waarderingstabel te classificeren als behoudenswaardig en zo ja, wat is het advies ten behoeve van vervolgonderzoek?

Niet meer van toepassing, omdat er op basis van het IVO-P een doorstart naar een DO uitgevoerd is.

¹⁸ Van der Kuijl 2010.

Project : Archeologische sloopbegeleiding, proefsleuvenonderzoek en opgraving, voormalige discotheek Lord Nelson te Coevorden
Projectnummer : S100030 en S100159

Ten aanzien van het bouwhistorisch onderdeel:

- 7 Zijn er nog bouwhistorische resten uit de vestingperiode aanwezig ter plaatse van de onderzoeklocatie en zo ja, zijn de bouwhistorische resten te typeren en toe te wijzen aan de historisch bekende bebouwing?

Bouwhistorische resten van de vestingperiode zijn niet aangetroffen.

- 8 Wat is het gebruikte steenformaat en de gebruikte techniek (denk aan metselverbanden, funderingswijze, ed.)?

In het bakstenen gebouw uit de 18^e eeuw spoor 42 zijn bakstenen in geel en "appelbloesem"-baksel (formaat 19-20 x 9 x 4). Spoor 48 is een fundering: "appelbloesem": 20,5 x 10 x 4. Het muurwerk uit bewoningsfase 3 bestond uit oranje-geele bakstenen van 20 x 9,5 x 4,5.

- 9 Tot welke diepte reiken de bouwkundige resten?

De bouwkundige resten reiken tot 10,25 m + NAP.

T.a.v. de grachten en andere waterlopen:

- 10 Uit welke periode dateren de twee aangetroffen grachten (wanneer zijn de grachten respectievelijk gegraven/aangelegd en gedempt)?

De grachten lijken in de 13^e eeuw open gelegen te hebben. Op basis van de aardewerkvondsten die uit de 14^e en de 15^e eeuw dateren kan op basis van het onderzoek niet duidelijk gezegd worden wanneer de grachten gedempt zijn. Historische gegevens maken demping rond 1600 het meest aannemelijk.

- 11 Zijn de aangetroffen grachten dezelfde als de binnen- en buitengracht die bij het onderzoek van Synthegra op het Bogasterrein zijn aangetroffen of het gaat het om andere grachten?

Qua oriëntatie komt de loop van de grachten van het actuele onderzoek overeen met de situatie op het Borgasterrein.

- 12 Is er nog sprake van andere grachten en zo ja, wat is de aard, omvang en datering hiervan?

Nee, er is geen spraken van andere grachten.

- 13 Bevinden zich in de diepere ondergrond nog afzettingen van het beekdal van het Loodiep en zo ja, zijn er aanwijzingen voor vroegere (Vroege Middeleeuwen of Prehistorie) menselijke bewoning van het beekdal?

Op enkele plaatsen is de oorspronkelijke beekbedgrond, die zich in het beekdal heeft ontwikkeld nog intact aanwezig. Hier is het archeologische niveau uit de prehistorie en de Vroege Middeleeuwen nog intact.

T.a.v. de bebouwing:

- 14 Zijn er nog andere sporen en vondsten aanwezig die te relateren zijn aan de fundamente van Lord Nelson uit de eerste helft van de 19^e eeuw?

De aangetroffen sporen dateren op basis van het onderzoek tot en met de 18^e eeuw.

- 15 Wat is de aard en datering van de overige muurresten?

De muurresten dateren uit de 18^e eeuw.

Project : Archeologische sloopbegeleiding, proefsleuvenonderzoek en opgraving, voormalige discotheek Lord Nelson te Coevorden
Projectnummer : S100030 en S100159

- 16 Behoren de restanten van de aangetroffen fundamenten bij bebouwing met een civiele of een militaire context en waar blijkt dat uit (indeling, vondstenspectrum, etc.)?

De aangetroffen bebouwing uit de 18^e eeuw (bebouwingsfase 2A en 2B en 3) hangen samen met civiele bebouwing bestaande uit huizen met achtererven.

- 17 Zijn er op de locatie nog aanwijzingen te vinden die verband houden met pre-industriële activiteiten (smeden, glasbewerking, leerlooien, vlasbewerking)?

Nee, er zijn geen aanwijzingen die verband houden met pre-industriële activiteiten.

- 18 Waaruit bestaan de middeleeuwse resten? Zijn deze te koppelen aan historische bronnen of later kaartmateriaal (vergelijk Jacob van Deventer)?

De Middeleeuwse bestaan uit een tweetalgrachten, een steiger en een uit enkele paalsporen die mogelijk het relict vormen van een eenvoudig houten gebouw.

- 19 In hoeverre klopt de hypothese van Van Wieren (2007) dat de Bakkerssteeg (en de aanpalende oorspronkelijke middeleeuwse bebouwing) ontstaan is als gevolg van de uitleg van de stad na de bestorming (en gedeeltelijke verwoesting) van Coevorden door de Bisschop van Utrecht in 1232?

Inderdaad zijn er sporen aangetroffen die uit de betreffende periode dateren. In hoeverre dit een weerspiegeling biedt in het verstedelijkingsproces is vooralsnog onduidelijk. Dit is onder meer te wijten aan de slechte dateerbaarheid van aardewerk.

T.a.v. de bodemopbouw:

- 20 Is evenals op andere locaties in Coevorden sprake van een ophogingslaag die de middeleeuwse resten en de resten uit de vestingperiode (na 1580) van elkaar scheidt?

Ja, er is een ophogingspakket aangetroffen. Het ophogingspakket ligt aan de Schoolstraatzijde tussen 9,85 en 10,25/10,30 m +NAP.

- 21 Hoeveel afzonderlijke bewoningsniveaus zijn er in totaal op de locatie te onderscheiden?

Er zijn drie bewoningsniveaus te onderscheiden.

Project : Archeologische sloopbegeleiding, proefsleuvenonderzoek en opgraving, voormalige discotheek Lord Nelson te Coevorden
Projectnummer : S100030 en S100159

5 Conclusie

Tijdens het onderzoek zijn resten aangetroffen uit twee afzonderlijke tijdvakken; de Late Middeleeuwen en de Nieuwe Tijd. De sporen uit de Late Middeleeuwen worden onder meer vertegenwoordigd door twee grachten die vermoedelijk hun oorsprong kennen in de 13^e eeuw. De vroege 13^e eeuw markeert overigens voor Noordwest Europa een fase waarin decentralisatie van macht haar aanvang kent en er gaandeweg ruimte ontstaat voor verstedelijking. Conflicten tussen het Bisdom Utrecht en Coevorden geven blijk van deze ontwikkeling, daar de burchtgraven vanaf de laat 12^e eeuw een behoefte aan meer autonomie niet onder stoelen of banken schuiven. Wellicht heeft Coevorden zich in de tweede helft van de 12^e eeuw als stadje ontwikkeld. De conflicten met het Bisdom zullen de burchtgraaf hebben genoodzaakt om het bewoonde deel te gaan omgrachten. De gracht zal in de beginfase zijn voorzien van een wal en palissade. Gedurende de 13^e eeuw blijft spanning tussen het bisdom en Coevorden een feit. In de 14^e eeuw wordt het rustiger en kan Coevorden gaan bouwen aan haar handelspositie, waarna een periode van voorspoed leidt tot de hoogtijddagen van Coevorden in de 15^e eeuw. De steiger die tijdens het onderzoek is aangetroffen vormt een relict uit deze fase en weerspiegelt in zekere zin een indirecte aanwijzing voor handel gerelateerde bedrijvigheid. De grachten blijken tijdens de vervaardiging van de kaarten van Jacob van Deventer rond 1560 nog functioneel. Kaarten uit het begin van de 17^e eeuw die het beleg van Prins Maurits in 1592 verbeelden geven blijk van een nog aanwezige ronde gracht. Damping zal echter niet lang op zich laten wachten want rond 1612 start de bouw van een nieuwe vesting. Het moment van damping van de grachten kan op basis van het aanwezige vondstmateriaal niet eenduidig worden aangetoond, maar zal ergens rond 1600 hebben plaatsgevonden.

Het onderzoeksgebied werd in deze periode enkel voorzien van een ophogingspakket en wellicht een pleinverharding. Dit deel van de vesting diende waarschijnlijk als open terrein voor het verzamelen en opstellen van de troepen. Barakken hebben volgens kaarten meer zuidelijk gelegen. Nadat de vesting in 1680 in onbruik raakt, wordt het plein in het bewoningsareaal opgenomen. Tijdens het onderzoek zijn resten van bewoning uit de 18^e eeuw aangetroffen waarbij niet alleen bouwresten zijn vrijgelegd maar ook delen van achtererven. Vermoedelijk is er in de 19^e eeuw gebouwd op voorgaande funderingen en de kadastrale minuut laat ten opzichte van de opgegraven resten een min of meer corresponderend grondplan zien.

Project : Archeologische sloopbegeleiding, proefsleuvenonderzoek en opgraving, voormalige discotheek Lord Nelson te Coevorden
Projectnummer : S100030 en S100159

Literatuur , kaarten en afbeeldingen

Bakker de, H en J. Schelling, 1989: *Systeem van bodemclassificatie voor Nederland, de hogere niveaus*. Staring Centrum, Wageningen.

Berendsen, H.J.A., 2004: *De vorming van het land*. Van Gorcum, Assen.

Hielkema, J.B. & A. Ufkes & M.J.M. de Wit, 2007: De middeleeuwse hof Calthorne teruggevonden. Een archeologische opgraving op de Kalterbroeken te Diever, gemeente Westerveld (Dr.)

Met bijdragen van K.L.B. Bosma, F.P.M. Bunnik, H. Halici, C.G. Koopstra, S.A. Mulder, H.R. Reinders, G.J. de Roller, J. Schoneveld & J.R. Veldhuis, ARCpublicaties-120

Janssen, H.L., 2009: Het kasteel Coevorden. 15e- en 16e-eeuwse inventarissen als bron voor de bouwgeschiedenis, in: H.L. Janssen en W. Landewé (eds.), *Middeleeuwse kastelen in veelvoud. Nieuwe studies over oud erfgoed* (Academic Studies Series Nederlandse Kastelenstichting, 2), Wijk bij Duurstede.

Mulder de, E.F.J., M.C. Geluk, I.L. Ritsema, W.E. Westerhoff en T.E. Wong, 2003: *De ondergrond van Nederland*. Wolters-Noordhoff, Groningen/Houten

Nationale Onderzoeksagenda Archeologie , hoofdstuk 25 De stad in de middeleeuwen en vroegmoderne tijd.

Nederlands Normalisatie-instituut, 1989: *NEN 5104: Geotechniek - Classificatie van onverharde grondmonsters.*, Delft.

Slicher van Bath, B.H e.a. (red), 1970: De geschiedenis van Overijssel. Deventer.

Spitzers, T.A., 2010: *Evaluatieverslag: Schoolstraat 18 te Coevorden Archeologische Sloopbegeleiding en Proefsleufonderzoek (IVO-P)*. Synthebra Projectnummer S100030.

Stichting Infrastructuur Kwaliteitsborging Bodembeheer, 2006: *Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie, versie 3.1*. SIKB, Gouda.

Van der Kuijl, E.E.A., 2009: *Programma van Eisen: Archeologisch onderzoek voormalige discotheek 'Lord Nelson'*. Hamaland Advies, projectnummer 2009042, Zelhem.

Van der Kuijl, E.E.A., 2010: Aanvulling op het Programma van Eisen voor plangebied Lord Nelson te Coevorden. Hamaland Advies, Zelhem.

Zandvliet, K., 2000: Maurits, prins van Oranje. Zwolle. Rijksmuseum Amsterdam.

Project : Archeologische sloopbegeleiding, proefsleuvenonderzoek en opgraving, voormalige discotheek Lord Nelson te Coevorden
Projectnummer : S100030 en S100159

Kaarten

- Heveskes Uitgevers, 2003: *De Hottinger-Atlas van Noord- en Oost-Nederland 1773-1794*, Groningen.
- Uitgeverij Nieuwland, 2005, *Grote Historische Atlas van Gelderland, ca. 1905*, schaal 1:25.000, Tilburg.
- Uitgeverij 12 Provinciën, 2006/2007: *Atlas van Topografische kaarten. Nederland 1955-1965*, schaal 1:50.000, Landsmeer.
- Wolters Noordhoff Atlasproducties, 1990: *Grote Historische Atlas van Nederland; 3 Oost Nederland 1830-1855*, schaal 1:50.000, Groningen.

Internet

www.archis2.archis.nl

www.ahn.nl

www.nitg.tno.nl

www.watwaswaar.nl

Afbeeldingen

Afbeelding 1.1: Het plangebied op de Topografische kaart van Nederland 1:25.000 aangegeven met het rode kader.

Afbeelding 1.2: Onderzoeksgebieden, proefsleufonderzoek en definitieve opgraving.

Afbeelding 1.3: Foto moderne keldervloer.

Afbeelding 1.4: veldfoto vlak 1C, vloeren.

Afbeelding 2.1: Paleogeografische reconstructie van Nederland rond 800 n. Chr.

Afbeelding 2.2: Bewoonbare gebieden in de periode 800-1000. In rood omcirkeld de enige ontsluitingsmogelijkheden voor Drenthe.

Afbeelding 2.3: Boerderijen uit Diever en Aggersborg.

Afbeelding 3.1: Historisch geografische reconstructie op basis van de kadastrale minuut van 1830 en een kaart van Jacob van Deventer. Onderzoekslocatie is geduid met het gele cirkeltje.

Afbeelding 3.2: Historisch geografische reconstructie van de 11^e eeuwse situatie op basis van de kadastrale minuut van 1830 en een kaart van Jacob van Deventer. Onderzoekslocatie is geduid met het gele cirkeltje.

Afbeelding 3.3: Akkerlaag (2).

Afbeelding 3.4: Gracht.

Afbeelding 3.5: Veldfoto, gracht werkput 2 vlak 3

Afbeelding 3.6: Historisch geografische reconstructie van de 13^e eeuwse situatie op basis van de

kadastrale minuut van 1830 en een kaart van Jacob van Deventer. Onderzoekslocatie is geduid met het gele cirkeltje.

Afbeelding 3.7: Kadastrale minuut van 1832 met daarop geprojecteerd de gracht van Jacob van Deventer (Janssen 2009, p. 117).

Afbeelding 3.8: Palen van een steiger.

Afbeelding 3.9: Foto 29, Profielkolom 1.11, akkerlaag met hierboven een zeer humeus leefniveau, afgedekt door bruine grondverbeteringen.

Afbeelding 3.10: Het beleg van Prins Maurits in 1592, Baudartuis 1616.

Afbeelding 3.11: Ontwerp van Coevorden uit het begin van de 17^e eeuw.

Afbeelding 3.12: Tonput.

Afbeelding 3.13: Viltendoedje.

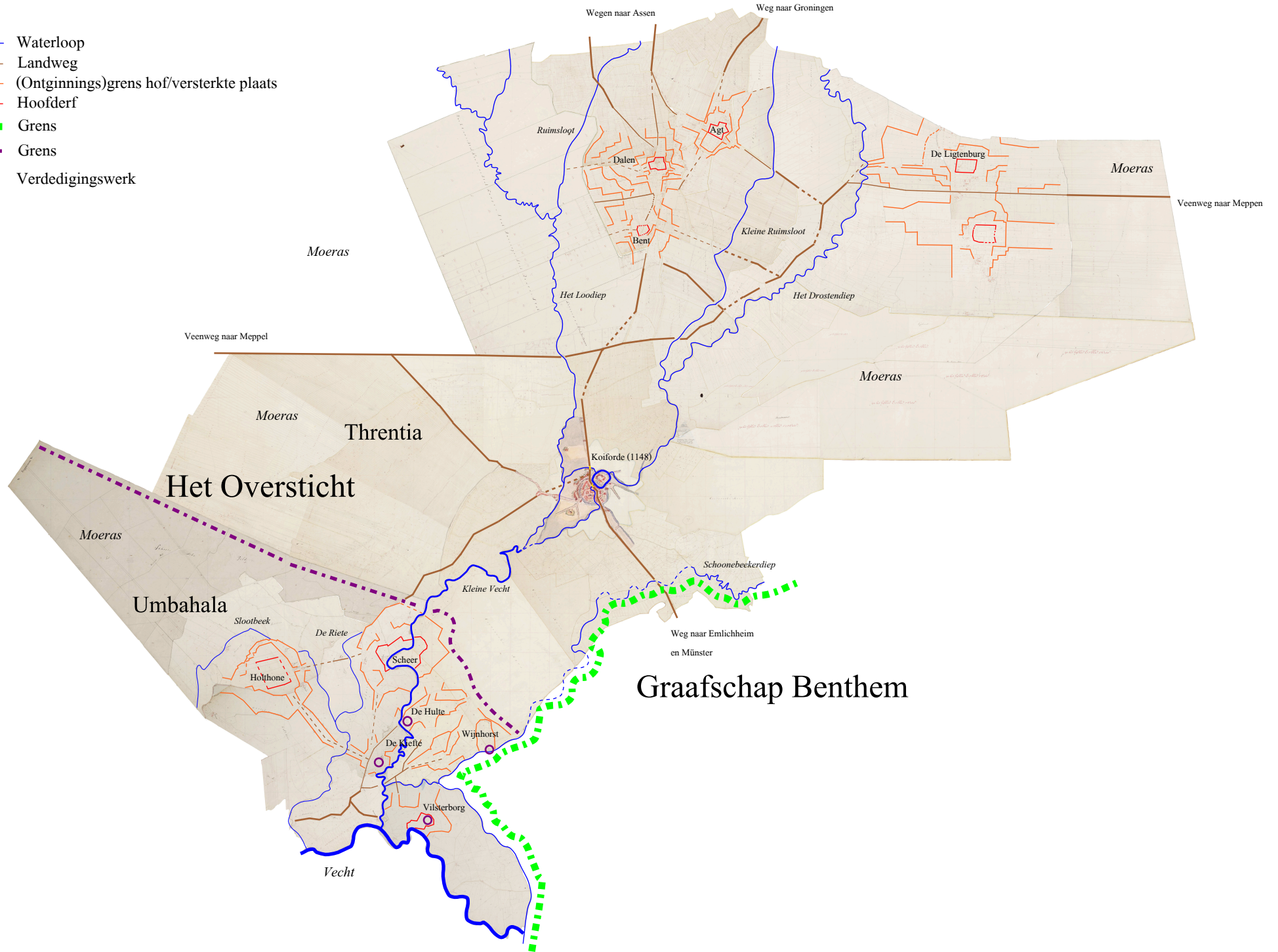
Bijlagen

Bijlage 1: Historisch geografische reconstructie

Bijlage 1: Historisch geografische reconstructie van het omringende landschap van Coevorden rond het jaar 1100 op basis van de kadastrale minuut van 1832 en de kaart van Jacob van Deventer

Legenda:

- Waterloop
- Landweg
- (Ontginnings)grens hof/versterkte plaats
- Hoofderf
- Grens
- Grens
- Verdedigingswerk

Bijlage 2: Allesporenkaart niveau 1

Allesporenkaart Niveau 1 (10,40 - 10,60 m +NAP)

Lord Nelson te Coevorden

schaal: 1:100

S100159 DO_18052011_JH_1.0

Legenda

- onderkant uitbraak muur
- baksteen-puinconcentratie
- grijs zacht zandsteen
- insteek muur
- leemvloer
- muur
- ophoging
- osendrop
- proefsleuf
- puinbaan
- puinkuil
- recente uitbraak
- recent
- talud profiel
- uitbraak
- uitbraakmuur Lord Nelson
- veldkei
- vloer
- zwerklei poer

520240

520230

14

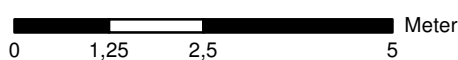
18

18

Schoolstraat

Bakkersteeg

Bakkersteeg

246380

246390

246400

246410

Bijlage 3: Allesporenkaart niveau 2

Bijlage 4: Allesporenkaart niveau 3

Allesporenkaart Niveau 3 (9,7 - 9,8 m +NAP)

Lord Nelson te Coevorden

schaal: 1:100

520240

520230

Schoolstraat

Bakkersteeg

18

18

Legenda

	baksteen-puinconcentratie		paalkuil
	C-horizont		puinbaan
	gevel LN		puinkuil
	grijs zacht zandsteen		recent
	greppel		restant leemvloer
	hout		restant vloer
	houten paal		talud profiel
	houten plak		trap
	insteek		uitbraak
	kuil		uitbraakmuur Lord Nelson
	muur		veldkei
	natuurlijk		vleilaag
	ophogingslaag		vloer baksteen
	ophoging		vv
	osendrop		
	onderkant uitbraak muur		

246380

246390

246400

246410

Bijlage 5: Allesporenkaart niveau 4

Allesporenkaart Niveau 4 (9,3 - 9,4 m +NAP)

Lord Nelson te Coevorden

schaal: 1:100

S100159 DO_18052011_JH_1.0

Legenda

C-horizont	kuil
bekeergrond	laag
beekloop	leemvlek
beekloop/gracht	muur
gracht	natuurlijk
grachtvulling	ophoging
greppel	paalkuil
hardkuil	poer
hardplaats	puinkuil
houten balk	put
houten paal	recent
houten plak	steiger
humeuze band	vergraven
insteek	waterput

520240

520230

14

14

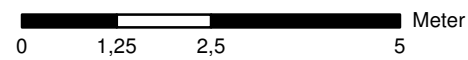
18

18

Bakkersteeg

Schoolstraat

Bakkersteeg

246380

246390

246400

246410

Bijlage 6: Allesporenkaart niveau 5

Allesporenkaart Niveau 5 (8,8 m +NAP)

Lord nelson te Coevorden

schaal: 1:100

Legenda

- C-horizont
- Buitengracht middeleeuwse stad
- Paalsporen in grachtvulling
- beschoeiing
- gracht
- humeuze band
- kuil
- laag
- poer
- put

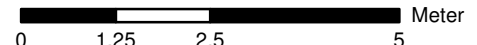
520240

520230

Schoolstraat

Bakkersteeg

Bak

246380

246390

246400

246410

Bijlage 7: Sporenlijst

59	haardplaats			dnk br	Z3s2	hk, puin					1550 t/m 1700
60	vloer			oranje rood					aanvulling s32	baksteen	
61	vloer			oranje rood						baksteen	
62	vloer					verschillende bs				appelbloesem/ijsseentjes?	
63	ophoging			br ge blauw d	Z1	gevekt					
64	restant muur			oranje rood		mortel en leem				baksteen	
65	insteek?			dnk br zw	Z3s2	hk en puin					
66	kuil			zw	Z3s2	hk puin en mortel					1600 t/m 1700
67	vleilaag?			ge	Z3	br gevlekt (ingelopen)				bouwzand	
68	ophoging			br libr	Z3s2	gevekt, hk, bs					1600 t/m 1700
69	muurtje			oranje rood		20x10,5x4,5				baksteen	
70	muurtje			rood		kalkmortel				bs b kant net zichtbaar	
71	ophoging			grijs bruin	Z3s2	bs, hk, mortel					
72	kuil met botmateriaal			zwart	Z3s2	humeus, hk					1550 t/m 1700

Paraaf:

Put: 1 Vlak: 3 datum: 16-11-2010

Spoor nummer	interpretatie spoor	NAP bovenzijde	spoor gecoupeerd ja / nee	spoor diepte in cm	Kleur	Textuur	Insluitsel	Begrenzing	Vorm	samenhang met andere sporen	opmerkingen	
73	restant S35				dbrzw	Z3s3	bs, hk					
74	pk				grblbrgevl	Ks3	hk					
75	puinkuil				dbrxw	Z3s2	hk,bs,mortel					1550 t/m 1700
76	natuurlijk?				roodbrgrgevl	Kz2	Ro2					
77	natuurlijk?				roodbrgrgevl	Kz2	Ro3					
78	waterput?				grbrgegevl	Z3s2						
79	beekloop/gracht?				brgegevl	Z3s2						
80	pk				brgrgevl	Z3s2						
81	steiger van houten paaltjes											
82	kuil				lgr	Z2						1700 t/m 1800
83	ophogingslaag				brgrgevl	Z2						1600 t/m 1700
84	puinkuil				br	Z2	veel puin, mortel					1550 t/m 1700
85	vlijlaag vloer				ge	Z2						
86	natuurlijk beekloop				zwbrgegevl	Z3s2						
87	bakstenen vloer? Trap?				appelbloesem							
88	muurtje				rood							10-lagen 53,5, wildverband
89	trap?				appelbloesem							
90	muurtje				rood, oranje		gebroken stenen					zandige tras
91	greppeltje				blgr	Z2s2	hk, fosfaat					
92	onderkant beekkeerdgrond?				blgr	Z2s2						
93	pk?				blgrgevl	Z2s2	hk					
94	pk?				zwbgevl	Z2s2	hk					
95	kuil?				lgrbrgevl	Z2s2	hk					
96	haardkuil?				witgrgevl	Z2s2	hk					
97	onderdeel haardkuil?				dgrbrgevl	Z2s3	hk					
98	pk				dbrzw	Z2s3H2						
99	kuil				lgr	Z2s3						
100	pk?				dbrzw	Z2s3H2						gecoupeerd in proefsleuf
101	kuil?				dbrzwgevl	Z2s3	hk					
102	restant laag				dbrzwoodgevl	Z2s3	hk					1500 t/m 1700
1002	C-horizont				ge	Z2						verspoeld?

Put:

2 Vlak:

1 datum:

Spoor nummer	interpretatie spoor	NAP bovenzijde	spoor gecoupeerd ja / nee	spoor diepte in cm	Kleur	Textuur	Insluitsel	Begrenzing	Vorm	samenhang met andere sporen	opmerkingen	
111	insteek poer				br drbr gemer	Z2h2	puinbrokjes, plastic, glas					
112	houten paal											
113	houten paal											
114	houten paal											
115	houten paal											
116	houten paal											
117	houten plank											1550 t/m 1650
118	houten balk, zwerfhout											
119	ophoging (vulling?)				br/zw/drbr gemer	Z3s2	veel puin, baksteen					
120	ophoging (vulling gracht?)				br/wi/gr gemer	Z3s2	veel puin					
121	vulling gracht				zwdbr	Z2s2(h2)	veel puin, hout, bot					1550 t/m 1750
122	houten paal											
123	houten balk											
124	vulling				br/libr/br gemer	Z3s2	ijzeroer					
125	insteek poer				dbr/libr gemer	Z3	veel puin					
126	grachtvulling				drzw	Z2h1	houten balken					
127	insteek poer				dbr/libr gemer	Z2h1	veel puin, mortel					
128	houten balk											
129	houten paal											
130	houten balk											
131	grachtvulling				drbrzw	Z2h3	baksteen, mortel, hk, drijfhout					
132	ophoging				libr/drbr gemer	Z3s1	fosfaat, ijzeroerbrokjes					
133	laag				drbr/libr gemer	Z3s2					wrsch. Spoor 132	1200 t/m 1400
134	kuil				drbr/libr gemer	Z3s2	veel puin, mortel, hk					1550 1700
135	muur v. hergebruikte stenen										1 laag baksteen, 6cm dik	
136	insteek spoor 135				br/drbr gemer	Z3s2	baksteenspikkels					
137	grachtvulling				drbrzw	Z3s2h2	veel puin, baksteen					1575 1650
138	ophogingslaag				br/libr gemeng	Z2s1	hk, baksteenspikkels					1600 t/m 1800
139	kuil					Z3s1	veel puin, mortel					1600 t/m 1800
140	laag				lige/zw gemer	Z2s3h3	veel bot					1550 t/m 1650
141	laag				drbr/br gemer	Z2s2						1550 t/m 1650
142	kuil				drbr/br gemer	Z2s2	bot				afvalkuil dierlijk bot	

143	laag			wigr	Z3s1				overgang spoor 121	1550 t/m 1650
144	kuil			drbrzw gevlekt	Kz3	puin, mortel, hk				
145	bakstenen put								rode baksteen	
146	vulling put			zw	Kz3h3	puin, mortel				1850 t/m 1950
147	gracht			zwbl	Kz3	hout, aardewerk			baksteen	
148	vulling tonput			drbr	Vk2	glas, aardewerk, hk			zandbijmenging	1550 t/m 1800
149	hout van tonput								spoor 148	
150	boorgat?			br	Z3s2	hk, baksteenspikkels			betonklinker van boven	1700 t/m 1800
151	houten paal									
152	houten paal									
153	houten paal									
154	greppel			zw	Kz3	puin, aardewerk				1550 t/m 1675
155	laag			br gevlekt	Kz3	ro2				
156	leemvlek			blgn	Kz3					
157	humeuze band			zw	Kz3h3					
158	laag			grbr gevlekt	Kz3					
159	kuil			drbr	Kz3h3					
160	voortzetting spoor 162			zw	Z3h3					
161	insteek put			brgr	Kz3					1550 t/m 1700
162	greppel			drbrzw	Kz3h3	puin				1550 t/m ?
163	kuil			drbr	Kz3h3	baksteen, aardewerk				1650 t/m 1750
164	vergraven C-horizont			grbrge gevlekt	Lz2					
165	laag			blgr	Lz3					
166	vermoedelijk poer			libr	Kz3					
167	laag (zie spoor 165)			blgr	Lz3					
168	greppel			drblzw	Kz3	puin				1550 t/m 1700
169	laag			blgr	Lz3				gereduceerde C-horizont?	
170	laag			drbr	Kz3					
171	kuil			zw	Vk1					
172	kuil			grbr gevlekt	Kz3	houtschool				1650 t/m 1800
173	kuil			br	Kz3	puin, aardewerk, hk				1550 t/m 1700

Put:

2 Vlak:

3 datum:

25-11-2010

Spoor nummer	interpretatie spoor	NAP bovenzijde	spoor gecoupeerd ja / nee	spoor diepte in cm	Kleur	Textuur	Insluitsel	Begrenzing	Vorm	samenhang met andere sporen	opmerkingen	
174	waterput/beerput										houten ton minstens 2, later beerput	
175	gracht rand				brgr	Kz3						
176	beschoeiing										houten paaltje	
177	beschoeiing										houten paaltje	
178	beschoeiing										houten paaltje	
179	beschoeiing										houten paaltje	
180	beschoeiing										houten paaltje	
181	beschoeiing										houten paaltje	
182	beschoeiing										houten paaltje	
183	beschoeiing										houten paaltje	
184	beschoeiing										houten paaltje	
185	vulling tonput				br	Kz3	puin					1700 t/m 1750

Bijlage 8: Vondstenlijst

VONDSTENLIJST																					
Vondstnummer	put	vlak	spoor	vak	vulling	profiel	laag	verzamelwijze	Inhoud (alles, bijv. MIX)	materiaal	categorie	aantal	gewicht	opmerkingen	fragment	type baksel	herkomst	maakwijze	magering	afwerking	versiering
1	1	1	1					maa	mix	KER	aw	1	37,1		bodem	industrieel wit	Maastricht	mal		loodglazuur	floraal
2	1	1	2					maa	mix	KER	aw	2	24,6		wand	Majolica	Nederland	mal		tinglazuur met kobalt	floraal
2	1	1	2					maa	mix	KER	aw	1	42,1		rand	roodbakkend	Nederland/Duitsland	ged		loodglazuur	slib
2	1	1	2					maa	mix	OXB		1									
3	1	1	2					maa	mix	KER	pijp	2									
3	1	1	2					maa	mix	MXX		1									
4	1	1	3					maa	aw	KER	aw	5	291,2		divers	roodbakkend	Nederland	ged		loodglazuur	slib
5	1	1	4					maa	mix	KER	aw	4	96,7		divers	roodbakkend	Nederland	ged		loodglazuur	
5	1	1	4					maa	mix	KER	aw	1	6,5		wand	industrieel wit	Nederland	mal		loodglazuur	
5	1	1	4					maa	mix	KER	aw	2	8,1		wand	witbakkend	Nederland	mal		loodglazuur met koper	
5	1	1	4					maa	mix	KER	aw	1	41,8		wand	steengoed?	Münsterland?	hgv			
5	1	1	4					maa	mix	OXB		3									
5	1	1	4					maa	mix	GLS		1									
6	1	1	5					maa	mix	KER	aw	2	7,2		wand	Majolica	Nederland	mal		tinglazuur	polychroom
6	1	1	5					maa	mix	KER	pijp	1									
7	1	1	7					maa	mix	KER	aw	1	31		bodem	roodbakkend	Nederland	ged		loodglazuur	
8	1	1	8					maa	mix	KER	aw	6	149,6		divers	roodbakkend	Nederland	ged		loodglazuur	
8	1	1	8					maa	mix	KER	aw	2	96,6		wand, oor	witbakkend	Nederland	ged		loodglazuur	
8	1	1	8					maa	mix	KER	aw	1	18,9		bodem	steengoed	Raeren	ged		zoutglazuur	
8	1	1	8					maa	mix	KER	aw	1	4,6		wand	Faience	Nederland	mal		tinglazuur	polychroom
8	1	1	8					maa	mix	KER	aw	2	15,8		wand, rand	Majolica	Nederland	mal		tinglazuur met kobalt	
9	1	1	19					maa	mix	KER	aw	2	11,8		wand	witbakkend	Nederland	ged		loodglazuur en koper	
9	1	1	19					maa	mix	KER	aw	1	7,3		wand	roodbakkend	Nederland	ged		loodglazuur	
10	1	1	20					maa	mix	KER	aw	2	32,5		rand	witbakkend	Nederland	ged		loodglazuur met koper	
10	1	1	20					maa	mix	KER	aw	2	15,6		wand	roodbakkend	Nederland	ged		loodglazuur	
10	1	1	20					maa	mix	KER	aw	1	13,6		rand	Majolica	Nederland	mal		tinglazuur met kobalt	
10	1	1	20					maa	mix	KER	aw	1	22		bodem	steengoed	Siegburg	ged			
10	1	1	20					maa	mix	OXB		1									
11	1	1	22					maa	aw	KER	aw	1	31,7		rand	roodbakkend	Nederland	ged		loodglazuur	
12	1	1	3+2					hand	mix	KER	aw	1	13,7		rand	Majolica	Nederland	mal		tinglazuur en kobalt	diagonale vegen

Vondstnummer	put	vlak	spoor	vak	vulling	profiel	laag	verzamelwijze	Inhoud (alles, bijv. MIX)	materiaal	categorie	aantal	gewicht	opmerkingen	fragment	type baksel	herkomst	maakwijze	magering	afwerking	versiering
12	1	1	3+2					hand	mix	KER	aw	1	14		wand	steengoed	Raeren	ged		zoutglazuur met kobalt	applique
12	1	1	3+2					hand	mix	KER	aw	1	31,8		rand	steengoed	Frechen	ged		zoutglazuur met engobe	applique
12	1	1	3+2					hand	mix	KER	aw	3	98,5		divers	witbakkend	Nederland	ged		loodglazuur	
12	1	1	3+2					hand	mix	KER	aw	13	336,7		divers	roodbakkend	Nederland	ged		loodglazuur	slib
12	1	1	3+2					hand	mix	GLS		1									
12	1	1	3+2					hand	mix	KER	pijp	1									
12	1	1	3+2					hand	mix	XXX		2									
13	1	1						det	mix	MXX		2									
14	1	1	10					trof	mix	KER	aw	1	4		wand	steengoed	Raeren	ged		zoutglazuur	stempel
14	1	1	10					trof	mix	KER	aw	1	21,1		rand	Majolica	Nederland	mal		tinglazuur met kobalt	floraal
14	1	1	10					trof	mix	KER	pijp	1									
15	1	1	8					trof	mix	KER	pijp	1									
15	1	1	8					trof	mix	KER	aw	1	2,3		wand	porselein	Europa	mal		tinglazuur en kobalt	
15	1	1	8					trof	mix	KER	aw	3	55,4		wand	Faience	Nederland	mal		tinglazuur en kobalt	
15	1	1	8					trof	mix	KER	bouw	1			fragm.	or.rood					
15	1	1	8					trof	mix	KER	aw	12	220,5		divers	roodbakkend	Nederland	ged		loodglazuur	
16	1	2				1.1	8	scha	aw	KER	bouw	1									
17	1	2				1.1	5	scha	aw	KER	aw	1	17,2		wand	steengoed	Rijnland	ged			relief
17	1	2				1.1	5	scha	aw	KER	aw	14	445,1		divers	roodbakkend	Nederland	ged		loodglazuur	
18	1	2				1.1	3	scha	aw	KER	aw	1	1,9		wand	roodbakkend	Nederland	ged		loodglazuur	
19	1	2				1.1	5	scha	aw	KER	aw	1	49,6		bodem	steengoed	Raeren	ged		zoutglazuur en engobe	
20	1	2	38					maa	aw	KER	aw	4	328,4		wand	steengoed	Raeren	ged		zoutglazuur en kobalt	stempel
21	1	2	32					scha	bs	KER	bs	1									
22	1	2				1.3	5	scha	aw	KER	aw	5	128,3		divers	roodbakkend	Nederland/D uitsland	ged		loodglazuur	slib
23	1	2	40					scha	mxx	MXX		2									
24	1	2	35					scha	aw	MXX		1									
25	1	2	35					maa	aw	KER	aw	9	227,8		divers	Majolica	Nederland	mal		tinglazuur	polychroom
25	1	2	35					maa	aw	KER	aw	1	17,6		wand	steengoed	Frechen	ged		zoutglazuur en engobe	applique

Vondstnummer	put	vlak	spoor	vak	vulling	profiel	laag	verzamelwijze	Inhoud (alles, bijv. MIX)	materiaal	categorie	aantal	gewicht	opmerkingen	fragment	type baksel	herkomst	maakwijze	magering	afwerking	versiering
55	1	3	84		2		afw	mix	KER	aw		2	5,8		wand	witbakkend	Nederland	ged		loodglazuur met koper	
55	1	3	84		2		afw	mix	KER	aw		3	19,7		wand	roodbakkend	Nederland	ged		loodglazuur	
55	1	3	84		2		afw	mix	OXB			1									
55	1	3	84		2		afw	mix	OPH			1									
56	1	2->3					detect	mxx	MXX			1									
57	1	3	88				schaa	bs	KER	bs		1									
58	1	3				1.11	29 profiel	mix	KER	aw		1	12,9		wand	grijsbakkend	Nederland	ged			
59	1	3				1.11	30 profiel	mix	KER	aw		3	244,4		bodem	proto-steengoed	Rijnland/Mü	ged			
59	1	3				1.11	30 profiel	mix	KER	aw		2	7,2		wand	kogelpot/grijsbak	locaal	hgv			
59	1	3				1.11	30 profiel	mix	OXB			2									
60	1				21	1.11	schaa	ma	MA			1									
61	1				16	1.11	schaa	ma	MA	0,25 mm		1									
61	1				16	1.11	schaa	ma	MA	0,5 mm		1									
61	1				16	1.11	schaa	ma	MA	1 mm		1									
61	1				16	1.11	schaa	ma	MA	2 mm		1									
62	1	3	91				schaa	ma	MA	0,25 mm		1									
62	1	3	91				schaa	ma	MA	0,5 mm		1									
62	1	3	91				schaa	ma	MA	1 mm		1									
62	1	3	91				schaa	ma	MA	2 mm		1									
63	1	3	102				schaa	ker/aw	KER	aw		1	1,8		wand	roodbakkend	Nederland	ged		loodglazuur	
64	1	4				1.12	3 profiel	ker/aw	KER	aw		1	3,9		wand	steengoed	Rijnland	ged			
64	1	4				1.12	3 profiel	ker/aw	KER	aw		3	44,1		wand	roodbakkend	Nederland	ged		loodglazuur	
65	1	3	90				schaa	bs	KER	bs		1									
66	1	3				1.14	3 schaa	aw	KER	aw		1	21,1		rand	grijsbakkend	Nederland	ged			
66	1	3				1.14	3 schaa	aw	KER	aw		1	46,6		bodem	roodbakkend	Nederland	ged		loodglazuur	
67	1	3			23	1.14	schaa	aw	KER	aw		1	105,1		rand	kogelpot	locaal	hgv	grof zand, kwartsgruis		
67	1	3			23	1.14	schaa	aw	OXB			2									
68	1	2->3	35				maa	mix	KER	aw		1	23,1		bodem	steengoed	Raeren	ged		zoutglazuur en kobalt	stempel
68	1	2->3	35				maa	mix	KER	aw		6	348,2		divers	roodbakkend	Nederland	ged		loodglazuur	
68	1	2->3	35				maa	mix	ODL												
69	1	4				1.14	45 scha	aw	KER	aw		1	31,2		rand	kogelpot/grijsbak kend	locaal	hgv			
70	2	1	139				scha	aw	KER	aw		1	8,4		bodem	steengoed	Westerwald	ged		zoutglazuur	
71	2	1	42				scha	mix	KER	aw		1	3,5		wand	roodbakkend	Nederland	ged		loodglazuur	slib
72	2	1	137				scha	mix	ODL												
72	2	1	137				scha	mix	KER	aw		2	45,8		rand	Majolica	Nederland	mal		tinglazuur en kobalt	

Vondstnummer	put	vlak	spoor	vak	vulling	profiel	laag	verzamelwijze	Inhoud (alles, bijv. MIX)	materiaal	categorie	aantal	gewicht	opmerkingen	fragment	type baksel	herkomst	maakwijze	magering	afwerking	versiering
84	2	1	115					hand	ma	OPH		1									
85	2	1	113					hand	ma	OPH		1									
86	2	1						hand	ma	OPH		1									
87	2	1-2						maa	mix	KER	aw	3	348,8		wand, bodem	Majolica	Nederland	mal		tinglazuur met kobalt	floraal
87	2	1-2						maa	mix	KER	aw	1	6,5		wand	Faience	Nederland	mal		tinglazuur met kobalt	floraal
87	2	1-2						maa	mix	KER	aw	38	2208		divers	roodbakkend	Nederland/Duitsland	ged		loodglazuur	slib, krasversiering
87	2	1-2						maa	mix	KER	pijp	1									
87	2	1-2						maa	mix	GLS		1									
88	2	1	144					maa	aw	KER	aw	5	688		divers	handgevormd	Spanje/Portugal?	hgv			
89	2	2	150					scha	aw	KER	aw	1	5,4		rand	Majolica	Nederland	mal		tinglazuur met kobalt	floraal
89	2	2	150					scha	aw	KER	aw	8	407,6		divers	roodbakkend	Nederland	ged		loodglazuur	slib, krasversiering
90	2	2	147					detect	mxx	KER	aw	1	60,5		wand	roodbakkend	Nederland	ged		loodglazuur	slib
91	2	2	148					scha	aw	KER	pijp	3									
91	2	2	148					scha	aw	GLS		2									
91	2	2	148					scha	aw	KER	aw	1	6,9		rand	Majolica	Nederland	mal		tinglazuur	
91	2	2	148					scha	aw	KER	aw	1	5,3		wand	witbakkend	Nederland	ged		loodglazuur	
91	2	2	148					scha	aw	KER	aw	3	17,6		wand	roodbakkend	Nederland	ged		loodglazuur	
92	2	2	154					scha	aw	KER	aw	1	70		bodem	Majolica	Nederland	mal		tinglazuur	
92	2	2	154					scha	aw	KER	aw	1	44,2		wand	witbakkend	Nederland	mal		loodglazuur met koper	
92	2	2	154					scha	aw	KER	aw	20	844,3		divers	roodbakkend	Nederland	ged		loodglazuur	slib
92	2	2	154					scha	aw	OXB		1									
93	2	2	148					afw	mix	KER	aw	1	4,6		wand	Faience	Nederland	mal		tinglazuur	
93	2	2	148					afw	mix	KER	aw	5	48,2		wand	roodbakkend	Nederland	ged		loodglazuur	
93	2	2	148					afw	mix	KER	pijp	3									
94	2	2	168					coupe	mix	KER	aw	1	10,9		wand	steengoed	Raeren	ged		zoutglazuur en engobe	
94	2	2	168					coupe	mix	KER	aw	1	108,1		bodem	Majolica	Nederland	mal		tinglazuur	
94	2	2	168					coupe	mix	KER	aw	1	111,6		bodem	grijsbakkend	Münsterland	ged			
94	2	2	168					coupe	mix	KER	aw	5	184,3		divers	roodbakkend	Nederland	ged		loodglazuur	
95	2	1	146					afw	mix	GLS		3									
95	2	1	146					afw	mix	KER	aw	1	7		bodem	porselein	Europa	mal		tinglazuur	
95	2	1	146					afw	mix	KER	aw	1	18,8		wand	steengoed	Rijnland	ged		zoutglazuur	
95	2	1	146					afw	mix	KER	aw	5	154,1		divers	roodbakkend	Nederland	ged		loodglazuur	
95	2	1	146					afw	mix	KER	aw	15	194,3		divers	industrieel wit	Nederland	mal		loodglazuur	

Vondstnummer	put	vlak	spoor	vak	vulling	profiel	laag	verzamelwijze	Inhoud (alles, bijv. MIX)	materiaal	categorie	aantal	gewicht	opmerkingen	fragment	type baksel	herkomst	maakwijze	magering	afwerking	versiering	
95	2	1	146					afw	mix	KER	pijp	2										
96	2	2	173					hand	mix	KER	pijp	5										
96	2	2	173					hand	mix	KER	aw	20	407		divers	roodbakkend	Nederland/D uitsland	ged		loodglazuur	slib	
96	2	2	173					hand	mix	KER	aw	1	25,1		wand	Majolica	Nederland	mal		tinglazuur		
96	2	2	173					hand	mix	KER	aw	2	49		rand, bodem	witbakkend	Nederland	ged		loodglazuur		
97	2	2	161					hand	mix	KER	aw	2	15,9		wand, rand	roodbakkend	Nederland	ged		loodglazuur		
98	2	2	162		1			coupe	mix	KER	pijp	1										
98	2	2	162		1			coupe	mix	KER	aw	1	20,7		wand	roodbakkend	Nederland	ged		loodglazuur	slib	
99	2	2	163		4			coupe	mix	KER	aw	1	13,2		wand	Majolica	Nederland	mal		tinglazuur en kobalt		
99	2	2	163		4			coupe	mix	KER	aw	2	9,3		wand	porselein	China	mal		tinglazuur en kobalt		
99	2	2	163		4			coupe	mix	KER	aw	18	892		divers	roodbakkend	Nederland	ged		loodglazuur	slib	
99	2	2	163		4			coupe	mix	KER	pijp	4										
99	2	2	163		4			coupe	mix	ODL												
100	2	2	172					maa	aw	KER	aw	1	112,4		bodem	roodbakkend	Nederland	ged		loodglazuur	slib	
101	2	2	172		5			coupe	aw	KER	aw	2	9		wand	roodbakkend	Nederland	ged		loodglazuur		
102	2	2	163		3			troffel	aw	KER	aw	15	1314		divers	roodbakkend	Nederland	ged		loodglazuur		
103	2	2	163		1			troffel	mix	KER	aw	14	511,7		divers	roodbakkend	Nederland	ged		loodglazuur	slib, krasversiering	
103	2	2	163		1			troffel	mix	ODS		1										
103	2	2	163		1			troffel	mix	KER	pijp	1										
103	2	2	163		1			troffel	mix	OXB		1										
103	2	2	163		1			troffel	mix	ODL												
104	2	1						detector	mix	MXX		2										
105	2	3	185					afw. Coupe	mix	KER	aw	1	20,7		rand	Faience	Nederland	mal		tinglazuur	polychroom	
105	2	3	185					afw. Coupe	mix	KER	aw	1	109,3		rand	roodbakkend	Nederland	ged		loodglazuur		
105	2	3	185					afw. Coupe	mix	KER	bouw	2			fragm	geelbakkend				tinglazuur	geen	
105	2	3	185					afw. Coupe	mix	OPX		1										
106	2	3			1.14		48	hand	aw	KER	aw	2	161,3		bodem	roodbakkend	Nederland	ged		loodglazuur		
107	2	3			1.14		55	hand	aw	KER	aw	1	34,5		rand	roodbakkend	Nederland	ged		loodglazuur		
107	2	3			1.14		55	hand	aw	KER	aw	1	16,1		wand	grijsbakkend	Nederland/D uitsland	hgv				
107	2	3			1.14		55	hand	aw	KER	aw	1	11,3		rand	bijna-steengoed	Rijnland	ged				
108	2	3			1.14		65	hand	aw	KER	aw	1	79,2		rand	roodbakkend	Nederland/D uitsland	ged		loodglazuur	slib, krasversiering	
109	2	3			1.14		60	hand	aw	KER	aw	1	40,7		wand	kogelpot / grijsbakkend	locaal?	hgv				

VONDSTENLIJST																	
Vondstnummer	put	vlak	spoor	vak	vulling	profiel	laag	verzamelwijze	Inhoud (alles, bijv. MIX)	materiaal	categorie	aantal	vorm	vorm details	secundaire kenmerken	begin datering	eind datering
1	1	1	1					maa	mix	KER	aw	1	schotel			1850 n.Chr	1900 n.Chr
2	1	1	2					maa	mix	KER	aw	2	bord	m-bor-3		1600 n.Chr	1650 n.Chr
2	1	1	2					maa	mix	KER	aw	1	bord	r-bor-5		1600 n.Chr	1650 n.Chr
2	1	1	2					maa	mix	OXB		1					
3	1	1	2					maa	mix	KER	pijp	2					
3	1	1	2					maa	mix	MXX		1					
4	1	1	3					maa	aw	KER	aw	5	test, bakpan	bijzonder versierd oortje (gezicht ?)	roetaanslag	1650 n.Chr	1800 n.Chr
5	1	1	4					maa	mix	KER	aw	4	o.a. grape, bord	kromstaart	roetaanslag	1500 n.Chr	1600 n.Chr
5	1	1	4					maa	mix	KER	aw	1				1850 n.Chr	1900 n.Chr
5	1	1	4					maa	mix	KER	aw	2				1550 n.Chr	1700 n.Chr
5	1	1	4					maa	mix	KER	aw	1	deksel	afgeplatte knop		indet	indet
5	1	1	4					maa	mix	OXB		3					
5	1	1	4					maa	mix	GLS		1					
6	1	1	5					maa	mix	KER	aw	2	bord			1595 n.Chr	1625 n.Chr
6	1	1	5					maa	mix	KER	pijp	1					
7	1	1	7					maa	mix	KER	aw	1	test	gladde standring		1550 n.Chr	1700 n.Chr
8	1	1	8					maa	mix	KER	aw	6				1650 n.Chr	1750 n.Chr
8	1	1	8					maa	mix	KER	aw	2	bakpan	korte steel		1600 n.Chr	1750 n.Chr
8	1	1	8					maa	mix	KER	aw	1	kan			1550 n.Chr	1800 n.Chr
8	1	1	8					maa	mix	KER	aw	1				1680 n.Chr	1750 n.Chr
8	1	1	8					maa	mix	KER	aw	2	bord	m-bor-3		1650 n.Chr	1725 n.Chr
9	1	1	19					maa	mix	KER	aw	2				1550 n.Chr	1700 n.Chr
9	1	1	19					maa	mix	KER	aw	1				1550 n.Chr	1700 n.Chr
10	1	1	20					maa	mix	KER	aw	2	grape	w-gra-31	roetaanslag	1575 n.Chr	1625 n.Chr
10	1	1	20					maa	mix	KER	aw	2	grape		roetaanslag	1550 n.Chr	1650 n.Chr
10	1	1	20					maa	mix	KER	aw	1	bord	m-bor-3		1600 n.Chr	1650 n.Chr
10	1	1	20					maa	mix	KER	aw	1	snelle			1550 n.Chr	1600 n.Chr
10	1	1	20					maa	mix	OXB		1					
11	1	1	22					maa	aw	KER	aw	1	pot	r-pot-23	roetaanslag	1650 n.Chr	1750 n.Chr
12	1	1	3+2					hand	mix	KER	aw	1	bord	m-bor-5		1575 n.Chr	1650 n.Chr

Vondstnummer	put	vlak	spoor	vak	vulling	profiel	laag	verzamelwijze	Inhoud (alles, bijv. MIX)	materiaal	categorie	aantal	vorm	vorm details	secundaire kenmerken	begin datering	eind datering
12	1	1	3+2					hand	mix	KER	aw	1	kan	bijzondere applique met afbeelding van edelman		1600 n.Chr	1700 n.Chr
12	1	1	3+2					hand	mix	KER	aw	1	kan	baardmankruik met grof gestileerd grotesk gezicht		1600 n.Chr	1650 n.Chr
12	1	1	3+2					hand	mix	KER	aw	3	test	gladde standring, lintoer		1600 n.Chr	1700 n.Chr
12	1	1	3+2					hand	mix	KER	aw	13	divers			1600 n.Chr	1700 n.Chr
12	1	1	3+2					hand	mix	GLS		1					
12	1	1	3+2					hand	mix	KER	pijp	1					
12	1	1	3+2					hand	mix	XXX		2					
13	1	1						det	mix	MXX		2					
14	1	1	10					trof	mix	KER	aw	1	kan			1575 n.Chr	1650 n.Chr
14	1	1	10					trof	mix	KER	aw	1	bord	m-bor-3		1580 n.Chr	1650 n.Chr
14	1	1	10					trof	mix	KER	pijp	1					
15	1	1	8					trof	mix	KER	pijp	1					
15	1	1	8					trof	mix	KER	aw	1	schotel			1700 n.Chr	1750 n.Chr
15	1	1	8					trof	mix	KER	aw	3	kom			1650 n.Chr	1750 n.Chr
15	1	1	8					trof	mix	KER	bouw	1	golfpan			1600 n.Chr	1900 n.Chr
15	1	1	8					trof	mix	KER	aw	12				1650 n.Chr	1750 n.Chr
16	1	2				1.1	8	scha	aw	KER	bouw	1					
17	1	2				1.1	5	scha	aw	KER	aw	1	kan			1500 n.Chr	1700 n.Chr
17	1	2				1.1	5	scha	aw	KER	aw	14	kom	standring, scherpe draairibbels op de schouder		1500 n.Chr	1700 n.Chr
18	1	2				1.1	3	scha	aw	KER	aw	1				1550 n.Chr	1800 n.Chr
19	1	2				1.1	5	scha	aw	KER	aw	1	kruik	smalle vlakke bodem		1550 n.Chr	1700 n.Chr
20	1	2	38					maa	aw	KER	aw	4	kan	uitbundig versierd, versiering verdeeld in onder en bovenzijde		1575 n.Chr	1650 n.Chr
21	1	2	32					scha	bs	KER	bs	1					
22	1	2				1.3	5	scha	aw	KER	aw	5		o.a. Weser		1580 n.Chr	1630 n.Chr
23	1	2	40					scha	mxx	MXX		2					
24	1	2	35					scha	aw	MXX		1					
25	1	2	35					maa	aw	KER	aw	9	bord	m-bor-5		1590 n.Chr	1625 n.Chr
25	1	2	35					maa	aw	KER	aw	1	kan	applique met wapen (familiewapen?) en tekst (Hispaenien..)		1550 n.Chr	1600 n.Chr

Vondstnummer	put	vlak	spoor	vak	vulling	profiel	laag	verzamelwijze	Inhoud (alles, bijv. MIX)	materiaal	categorie	aantal	vorm	vorm details	secundaire kenmerken	begin datering	eind datering
25	1	2	35					maa	aw	KER	aw	9	kom, vergiet			1550 n.Chr	1650 n.Chr
25	1	2	35					maa	aw	KER	aw	16				1550 n.Chr	1700 n.Chr
25	1	2	35					maa	aw	KER	pijp	1					
26	1	1,2		0-4 mtr				maa	aw	KER	aw	2	kan			1550 n.Chr	1650 n.Chr
26	1	1,2		0-4 mtr				maa	aw	KER	aw	2	bord			1550 n.Chr	1700 n.Chr
26	1	1,2		0-4 mtr				maa	aw	KER	aw	6				1550 n.Chr	1700 n.Chr
26	1	1,2		0-4 mtr				maa	aw	KER	aw	8	bord	r-bor-1		1550 n.Chr	1650 n.Chr
27	1	2	onder spoor 23					schaa	aw	KER	aw	1	snelle	afbeelding zondeval? Eva, verboden vrucht		1550 n.Chr	1600 n.Chr
28	1	2	68					schaa	aw	KER	aw	2				1600 n.Chr	1700 n.Chr
28	1	2	68					schaa	aw	KER	aw	10				1600 n.Chr	1700 n.Chr
29	1	2	66					schaa	aw	KER	aw	3	kan	diagonale stroken		1600 n.Chr	1650 n.Chr
29	1	2	66					schaa	aw	KER	aw	22	kom, pispot	brede rand, gladde standring, w-pis-2		1575 n.Chr	1650 n.Chr
29	1	2	66					schaa	aw	KER	aw	30	test, kom			1600 n.Chr	1700 n.Chr
29	1	2	66					schaa	aw	KER	pijp	3					
29	1	2	66					schaa	aw	GLS		2					
30	1	2	59					schaa	mix	KER	aw	2	grape			1550 n.Chr	1700 n.Chr
31	1	2	72					schaa	mix	OXB		2					
32	1	2	23					schaa	bs	KER	bs	6					
33	1	2	53					schaa	bs	KER	bs	1					
34	1	2	54					schaa	bs	KER	bs	2					
35	1	2	69					schaa	bs	KER	bs	1					
36	1	2	64					schaa	bs	KER	bs	1					
37	1	3	75					maa	mix	KER	aw	2				1550 n.Chr	1700 n.Chr
37	1	3	75					maa	mix	KER	bouw	5					
37	1	3	75					maa	mix	OXB		1					
38	1	2	72		1			coupe	mix	KER	pijp	2					
38	1	2	72		1			coupe	mix	KER	aw	7				1550 n.Chr	1700 n.Chr
38	1	2	72		1			coupe	mix	KER	aw	1	kan			1550 n.Chr	1700 n.Chr
38	1	2	72		1			coupe	mix	KER	aw	3				1550 n.Chr	1700 n.Chr
38	1	2	72		1			coupe	mix	KER	bouw	1	baksteen				
38	1	2	72		1			coupe	mix	OXB		2					
39	1	2						schaa	mxx	MXX		1					
40	1	2	52					schaa	bs	KER	bs	1					

Vondstnummer	put	vlak	spoor	vak	vulling	profiel	laag	verzamelwijze	Inhoud (alles, bijv. MIX)	materiaal	categorie	aantal	vorm	vorm details	secundaire kenmerken	begin datering	eind datering
41	1	2	38					schaa	aw	KER	aw	1				1550 n.Chr	1600 n.Chr
41	1	2	38					schaa	aw	KER	aw	1	kan			1550 n.Chr	1700 n.Chr
42	1	3				1.9		hand	mix	KER	aw	1	kan			1300 n.Chr	1400 n.Chr
42	1	3				1.9		hand	mix	KER	aw	1	bord			1590 n.Chr	1625 n.Chr
42	1	3				1.9		hand	mix	KER	aw	10				1550 n.Chr	1700 n.Chr
42	1	3				1.9		hand	mix	KER	pijp	1					
43	1	3					11	hand	mix	KER	aw	4				1650 n.Chr	1800 n.Chr
44	1	3				1.9	3	hand	mix	KER	aw	1		gladde standring		1600 n.Chr	1700 n.Chr
44	1	3				1.9	3	hand	mix	KER	aw	1	kan			1600 n.Chr	1650 n.Chr
44	1	3				1.9	3	hand	mix	KER	aw	13	kom	pootjes, lintoor	roetaanslag	1600 n.Chr	1700 n.Chr
44	1	3				1.9	3	hand	mix	OXB		2					
45	1	3				1.9	14	hand	mix	KER	aw	2	grape	hoge hals, scherpe buikknik		1575 n.Chr	1625 n.Chr
45	1	3				1.9	14	hand	mix	KER	aw	1	(pis)pot	vlakke bodem, opstaande ziel, S2-pis-6?		1575 n.Chr	1600 n.Chr
46	1	3				1.9	14	hand	mxx	SLAK		10					
47	1	3	57					hand	bs	KER	bs	1					
48	1	3	82			1		coupe	mix	KER	pijp	2					
48	1	3	82			1		coupe	mix	OXB		2					
48	1	3	82			1		coupe	mix	GLS		1					
48	1	3	82			1		coupe	mix	KER	aw	1	bord	f-bor-2		1700 n.Chr	1750 n.Chr
48	1	3	82			1		coupe	mix	KER	aw	15				1700 n.Chr	1800 n.Chr
49	1	3	82			2		afw	aw	KER	aw	1	pispot	vlakke rand, scherpe randknik, r-pis-32		1575 n.Chr	1650 n.Chr
50	1	3	82			3		afw	aw	KER	aw	1	bord			1700 n.Chr	1800 n.Chr
51	1	3	84			1		coupe	aw	KER	aw	1	bord	m-bor-5, blauwe onderzijde met witte spiegel en tekst; eet..., mogelijk overgang naar Faience		1600 n.Chr	1650 n.Chr
51	1	3	84			1		coupe	aw	KER	aw	1				1600 n.Chr	1700 n.Chr
51	1	3	84			1		coupe	aw	KER	pijp	1					
52	1	3	85					schaa	aw	KER	aw	1		r-bor-3		1650 n.Chr	1700 n.Chr
53	1	3	83					schaa	aw	KER	aw	1				1550 n.Chr	1700 n.Chr
53	1	3	83					schaa	aw	KER	pijp	1					
54	1	3	81					schaa	oph	OPH		1					
55	1	3	84			2		afw	mix	KER	pijp	6					

Vondstnummer	put	vlak	spoor	vak	vulling	profiel	laag	verzamelwijze	Inhoud (alles, bijv. MIX)	materiaal	categorie	aantal	vorm	vorm details	secundaire kenmerken	begin datering	eind datering
55	1	3	84		2		afw	mix	KER	aw		2				1550 n.Chr	1700 n.chr
55	1	3	84		2		afw	mix	KER	aw		3				1550 n.Chr	1700 n.chr
55	1	3	84		2		afw	mix	OXB			1					
55	1	3	84		2		afw	mix	OPH			1					
56	1	2->3					detect	mxx	MXX			1					
57	1	3	88				schaa	bs	KER	bs		1					
58	1	3				1.11	29	profiel	mix	KER	aw	1				1300 n.Chr	1700 n.Chr
59	1	3				1.11	30	profiel	mix	KER	aw	3	kan	aangeknepen standring		1200 n.Chr	1280 n.Chr
59	1	3				1.11	30	profiel	mix	KER	aw	2				1200 n.Chr	1300 n.Chr
59	1	3				1.11	30	profiel	mix	OXB		2					
60	1				21	1.11		schaa	ma	MA		1					
61	1				16	1.11		schaa	ma	MA	0,25 mm	1					
61	1				16	1.11		schaa	ma	MA	0,5 mm	1					
61	1				16	1.11		schaa	ma	MA	1 mm	1					
61	1				16	1.11		schaa	ma	MA	2 mm	1					
62	1	3	91					schaa	ma	MA	0,25 mm	1					
62	1	3	91					schaa	ma	MA	0,5 mm	1					
62	1	3	91					schaa	ma	MA	1 mm	1					
62	1	3	91					schaa	ma	MA	2 mm	1					
63	1	3	102					schaa	ker/aw	KER	aw	1				1500 n.Chr	1700 n.Chr
64	1	4				1.12	3	profiel	ker/aw	KER	aw	1				1300 n.Chr	1400 n.Chr
64	1	4				1.12	3	profiel	ker/aw	KER	aw	3				1550 n.Chr	1700 n.Chr
65	1	3	90					schaa	bs	KER	bs	1					
66	1	3				1.14	3	schaa	aw	KER	aw	1	kom			1300 n.Chr	1700 n.Chr
66	1	3				1.14	3	schaa	aw	KER	aw	1	grape	pootje	roetaanslag	1550 n.Chr	1700 n.Chr
67	1	3			23	1.14		schaa	aw	KER	aw	1	kom	lijkt op grijsbakkende vorm	sterk verweerd	1200 n.Chr	1400 n.Chr
67	1	3			23	1.14		schaa	aw	OXB		2					
68	1	2->3	35					maa	mix	KER	aw	1	kan			1575 n.Chr	1650 n.Chr
68	1	2->3	35					maa	mix	KER	aw	6	grape		roetaanslag	1550 n.Chr	1650 n.Chr
68	1	2->3	35					maa	mix	ODL							
69	1	4				1.14	45	scha	aw	KER	aw	1				1200 n.Chr	1400 n.Chr
70	2	1	139					scha	aw	KER	aw	1				1600 n.Chr	1800 n.Chr
71	2	1	42					scha	mix	KER	aw	1	test			1550 n.Chr	1700 n.Chr
72	2	1	137					scha	mix	ODL							
72	2	1	137					scha	mix	KER	aw	2	bord	m-bor-5		1580 n.Chr	1625 n.Chr

Vondstnummer	put	vlak	spoor	vak	vulling	profiel	laag	verzamelwijze	Inhoud (alles, bijv. MIX)	materiaal	categorie	aantal	vorm	vorm details	secundaire kenmerken	begin datering	eind datering
72	2	1	137					scha	mix	KER	aw	3	olielamp	r-oli-2		1580 n.Chr	1600 n.Chr
72	2	1	137					scha	mix	KER	aw	1	kruik	klein model		1575 n.Chr	1650 n.Chr
72	2	1	137					scha	mix	KER	aw	4	vergiet			1550 n.Chr	1650 n.Chr
72	2	1	137					scha	mix	KER	aw	18				1550 n.Chr	1650 n.Chr
72	2	1	137					scha	mix	KER	pijp	3					
72	2	1	137					scha	mix	GLS		1					
73	2	1	138					scha	aw	KER	aw	1				1600 n.Chr	1800 n.Chr
73	2	1	138					scha	aw	KER	aw	1	kruik	deel van gezicht baardman		1550 n.Chr	1600 n.Chr
73	2	1	138					scha	aw	KER	pijp	1					
74	2	1	134					scha	aw	KER	aw	2		Fries?		1550 n.Chr	1700 n.Chr
74	2	1	134					scha	aw	KER	pijp	1					
75	2	1	133					scha	aw	KER	aw	2				1200 n.Chr	1400 n.Chr
76	2	1	121					scha	mix	ODL							
76	2	1	121					scha	mix	KER	aw	1	kan			1550 n.Chr	1750 n.Chr
76	2	1	121					scha	mix	KER	aw	2	test, steelpan			1550 n.Chr	1750 n.Chr
76	2	1	121					scha	mix	KER	aw	8	grape, bord	r-gra-12		1650 n.Chr	1750 n.Chr
76	2	1	121					scha	mix	SLAK		1					
76	2	1	121					scha	mix	KER	pijp	1					
77	2	1	143					scha	mix	KER	aw	1	snelle	S1-sne-1, afbeelding de zondeval? Deel van boom en been van Adam of Eva?		1550 n.Chr	1600 n.Chr
77	2	1	143					scha	mix	KER	aw	10				1550 n.Chr	1700 n.Chr
78	2	1						maa	mix	MXX		1					
78	2	1						maa	mix	KER	aw	2	grape, bord			1650 n.Chr	1750 n.Chr
78	2	1						maa	mix	KER	aw	1	bord	m-bor-3		1650 n.Chr	1675 n.chr
78	2	1						maa	mix	KER	bouw	1					
79	2	1	140		1			scha	mix	KER	aw	5	bord	korte vlag, standvin o.a. r-bor-1		1550 n.Chr	1650 n.Chr
80	2	1	141		3			scha	aw	KER	aw	2	bord, pot	r-bor-1		1550 n.Chr	1650 n.Chr
81	2	1	117		1			scha	aw	KER	aw	1	kan	klein model, toegesnoerde bodem		1500 n.Chr	1600 n.Chr
82	2	1	117		2			scha	aw	KER	aw	1	grape			1550 n.Chr	1700 n.Chr
83	2	1	114					hand	ma	OPH		1					

Vondstnummer	put	vlak	spoor	vak	vulling	profiel	laag	verzamelwijze	Inhoud (alles, bijv. MIX)	materiaal	categorie	aantal	vorm	vorm details	secundaire kenmerken	begin datering	eind datering
84	2	1	115					hand	ma	OPH		1					
85	2	1	113					hand	ma	OPH		1					
86	2	1						hand	ma	OPH		1					
87	2	1-2						maa	mix	KER	aw	3	bord	m-bor-3		1650 n.Chr	1675 n.Chr
87	2	1-2						maa	mix	KER	aw	1				1650 n.Chr	1800 n.Chr
87	2	1-2						maa	mix	KER	aw	38	divers	r-bor-3		1650 n.Chr	1800 n.Chr
87	2	1-2						maa	mix	KER	pijp	1					
87	2	1-2						maa	mix	GLS		1					
88	2	1	144					maa	aw	KER	aw	5	amfoor?	bijzondere vorm		indet	indet
89	2	2	150					scha	aw	KER	aw	1	bord			1650 n.Chr	1700 n.Chr
89	2	2	150					scha	aw	KER	aw	8	bord	r-bor-4		1650 n.Chr	1750 n.Chr
90	2	2	147					detect	mxx	KER	aw	1				1700 n.Chr	1800 n.Chr
91	2	2	148					scha	aw	KER	pijp	3					
91	2	2	148					scha	aw	GLS		2					
91	2	2	148					scha	aw	KER	aw	1	bord			1600 n.Chr	1700 n.Chr
91	2	2	148					scha	aw	KER	aw	1				1550 n.Chr	1700 n.Chr
91	2	2	148					scha	aw	KER	aw	3				1550 n.Chr	1700 n.Chr
92	2	2	154					scha	aw	KER	aw	1		m-bor-5		1550 n.Chr	1650 n.Chr
92	2	2	154					scha	aw	KER	aw	1	indet			1550 n.Chr	1700 n.Chr
92	2	2	154					scha	aw	KER	aw	20				1550 n.Chr	1650 n.Chr
92	2	2	154					scha	aw	OXB		1					
93	2	2	148					afw	mix	KER	aw	1				1650 n.Chr	1800 n.Chr
93	2	2	148					afw	mix	KER	aw	5				1650 n.Chr	1800 n.Chr
93	2	2	148					afw	mix	KER	pijp	3					
94	2	2	168					coupe	mix	KER	aw	1	kan	deel van fries		1550 n.Chr	1600 n.Chr
94	2	2	168					coupe	mix	KER	aw	1	bord	m-bor-3	verbrand	1550 n.Chr	1650 n.Chr
94	2	2	168					coupe	mix	KER	aw	1	kom			1500 n.Chr	1700 n.Chr
94	2	2	168					coupe	mix	KER	aw	5				1550 n.Chr	1700 n.Chr
95	2	1	146					afw	mix	GLS		3					
95	2	1	146					afw	mix	KER	aw	1				1850 n.Chr	1950 n.Chr
95	2	1	146					afw	mix	KER	aw	1				1800 n.Chr	1900 n.Chr
95	2	1	146					afw	mix	KER	aw	5				1800 n.Chr	1900 n.Chr
95	2	1	146					afw	mix	KER	aw	15				1850 n.Chr	1950 n.Chr

Vondstnummer	put	vlak	spoor	vak	vulling	profiel	laag	verzamelwijze	Inhoud (alles, bijv. MIX)	materiaal	categorie	aantal	vorm	vorm details	secundaire kenmerken	begin datering	eind datering
95	2	1	146					afw	mix	KER	pijp	2					
96	2	2	173					hand	mix	KER	pijp	5					
96	2	2	173					hand	mix	KER	aw	20	o.a. bord	r-bor-4		1650 n.Chr	1750 n.Chr
96	2	2	173					hand	mix	KER	aw	1	bord	m-bor-3		1650 n.Chr	1700 n.Chr
96	2	2	173					hand	mix	KER	aw	2	test			1550 n.Chr	1700 n.Chr
97	2	2	161					hand	mix	KER	aw	2				1550 n.Chr	1700 n.Chr
98	2	2	162		1			coupe	mix	KER	pijp	1					
98	2	2	162		1			coupe	mix	KER	aw	1	bord			1550 n.Chr	
99	2	2	163		4			coupe	mix	KER	aw	1	bord		verbrand	1600 n.Chr	1700 n.Chr
99	2	2	163		4			coupe	mix	KER	aw	2	kom			1700 n.Chr	1800 n.Chr
99	2	2	163		4			coupe	mix	KER	aw	18				1650 n.Chr	1750 n.Chr
99	2	2	163		4			coupe	mix	KER	pijp	4					
99	2	2	163		4			coupe	mix	ODL							
100	2	2	172					maa	aw	KER	aw	1	test			1700 n.Chr	1800 n.Chr
101	2	2	172		5			coupe	aw	KER	aw	2				1600 n.Chr	1800 n.Chr
102	2	2	163		3			troffel	aw	KER	aw	15	bakpan	kromstaart, complete vorm. Vlakke bodem met pootjes, cilindrische vorm. r-ste-3	roetaanslag	1600 n.Chr	1700 n.Chr
103	2	2	163		1			troffel	mix	KER	aw	14				1650 n.Chr	1700 n.Chr
103	2	2	163		1			troffel	mix	ODS		1					
103	2	2	163		1			troffel	mix	KER	pijp	1					
103	2	2	163		1			troffel	mix	OXB		1					
103	2	2	163		1			troffel	mix	ODL							
104	2	1						detector	mix	MXX		2					
105	2	3	185					afw. Coupe	mix	KER	aw	1	bord	f-bor-4		1680 n.Chr	1750 n.Chr
105	2	3	185					afw. Coupe	mix	KER	aw	1	grape			1700 n.Chr	1800 n.Chr
105	2	3	185					afw. Coupe	mix	KER	bouw	2	wandtegel			1650 n.Chr	1850 n.Chr
105	2	3	185					afw. Coupe	mix	OPX		1					
106	2	3			1.14		48	hand	aw	KER	aw	2	olielamp	r-oli-2		1580 n.Chr	1600 n.Chr
107	2	3			1.14		55	hand	aw	KER	aw	1	grape			1550 n.Chr	1700 n.Chr
107	2	3			1.14		55	hand	aw	KER	aw	1				1300 n.Chr	1700 n.Chr
107	2	3			1.14		55	hand	aw	KER	aw	1	kan	doornrand		1250 n.Chr	1300 n.Chr
108	2	3			1.14		65	hand	aw	KER	aw	1	bord	r-bor-4		1650 n.Chr	1750 n.Chr
109	2	3			1.14		60	hand	aw	KER	aw	1	kom			1200 n.Chr	1400 n.Chr

Vondstnummer	put	vlak	spoor	vak	vulling	profiel	laag	verzamelwijze	Inhoud (alles, bijv. MIX)	materiaal	categorie	aantal	vorm	vorm details	secundaire kenmerken	begin datering	eind datering
110	2	3				1.14	43	hand	aw	KER	aw	1	kan			1280 n.Chr	1400 n.Chr
111	2	3				1.14	53	hand	mix	KER	aw	2	schotel			1850 n.Chr	1950 n.Chr
111	2	3				1.14	53	hand	mix	KER	aw	3				1800 n.Chr	1900 n.Chr
111	2	3				1.14	53	hand	mix	GLS		1					

Bijlage 9: Specialistisch (uitbesteed) onderzoek

COEVOERDEN, BAKKERSTEEG

SYNTHEGRA ARCHEOLOGIE BV

Dendrochronologisch onderzoek

BAAC-project D-11.0096

maart 2011

COEVORDEN, BAKKERSTEEG

SYNTHEGRA ARCHEOLOGIE

Dendrochronologisch onderzoek

BAAC-project D-11.0096

maart 2011

Status
definitief

Auteur(s)
ir. S. van Daalen

1 Introductie

Het doel van dit onderzoek is de ouderdom te bepalen van de resten van een steiger die is aangetroffen bij de opgraving aan de Bakkersteeg te Coevorden¹.

Hiervoor zijn een aantal planken aangeleverd. In alle gevallen ging het om eikenhout (*Quercus sp.*). Twee planken zijn geselecteerd voor dendrochronologisch onderzoek. De monsters hebben de metingcodes 1MN0049 en 1MN0050 toegewezen gekregen.

Het onderzoek is verricht in opdracht van SyntheGra Archeologie, op 3 maart 2011 op het dendrochronologisch laboratorium van BAAC te Deventer.

2 Methode

De monsters zijn volgens standaard dendrochronologische methodes geprepareerd² en de jaarringbreedtes zijn ingemeten met een daartoe ingerichte meetopstelling³.

Het synchroniseren (zie afb. 2.1) van de ingemeten jaarringreeksen (de meting of monstercurve) wordt geassisteerd door een computerprogramma⁴, waarbij een dateringsindex (DI, zie begrippenlijst) berekend wordt voor de statistisch meest betrouwbare posities tussen de meting en referentiecurven.

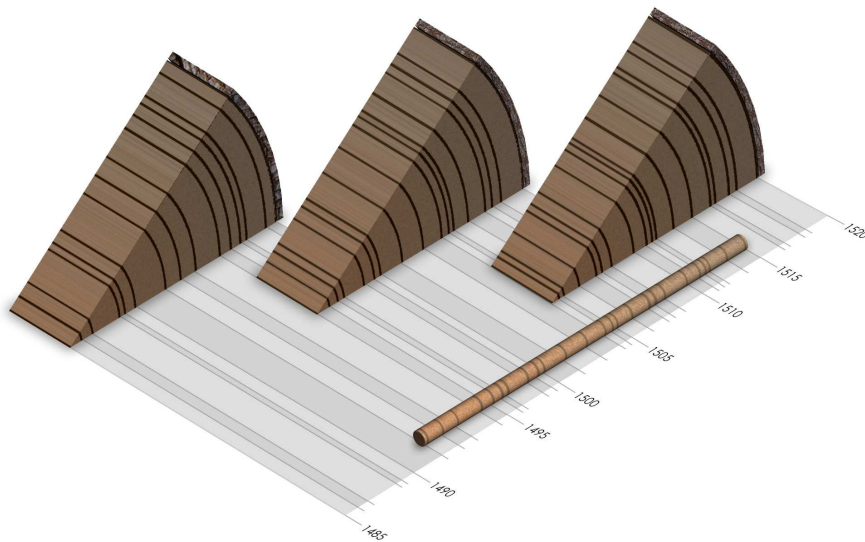
Hierna worden de berekende posities door de dendrochronoloog visueel beoordeeld en kan een positie geaccepteerd of verworpen worden. Het is mogelijk dat geen van de berekende posities acceptabel is. In dat geval is de meting (voorlopig) ongedateerd.

¹ OM-nummer 43657.

² Pilcher 1990.

³ Een Velmex meetopstelling met Acu-Rite QV10-V lineaire codeerder met een nauwkeurigheid van 10 µm gekoppeld aan een Euromex binoculair microscoop met een vergroting van 10 en 30 maal.

⁴ PAST4, Knibbe, B. *Sciem Scientific Engineering & Manufacturing*, Wenen, Oostenrijk.

Afbeelding 2.1. Vereenvoudigde weergave van het vergelijken van jaarringpatronen.

Als een meting gedateerd is, betekent dit niets meer dan dat het jaartal, dat bij de laatst gemeten jaarring hoort, bekend is. Om de kapdatum te kunnen schatten van de boom waaruit het onderzochte monster afkomstig is, dient de relatie tussen de laatste jaarring van het monster en de laatste jaarring in de boom bepaald te worden.

De nauwkeurigheid waarmee dit bepaald kan worden hangt af van de aanwezigheid van wankant of spinthout (zie begrippenlijst).

3 Resultaten

De twee monsters hebben een betrekkelijk kort jaarringpatroon (zie tabel 3.1). Met het blote oog was reeds sterke gelijkens te zien. Deze gelijkens werd door onderlinge synchronisatie bevestigd.

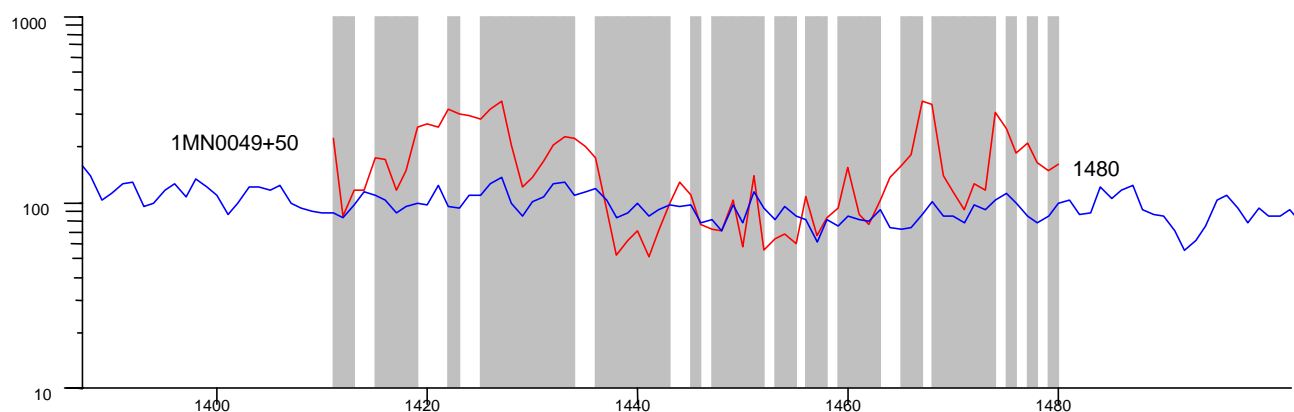
meting	houtsoort	ringen	aantal ringen		
			tot kern	spint	wankant
1MN0049	eik	50	-	-	-
1MN0050	eik	48	-	-	-

Tabel 3.1. Overzicht van de meetgegevens.

De middelcurve die uit de twee metingen gevormd werd, dateert in 1480 (zie tabel 3.2) en bleek exclusief een sterke gelijkenis te vertonen met Westfaalse en Nedersaksische referentiecurven (zie afb. 3.3). Dit lijkt dan ook de herkomst van het hout weer te geven (zie afb. 3.4)

meting	datering	DEWEFA01 ⁵	NLNSA501 ⁶	NLNSA502 ⁷	NLTWWF01 ⁸
1MN0049	1460				3,82
1MN0050	1480	4,28	4,67	3,86	
1MN0049+50	1480	4,71	4,76		4,01

Tabel 3.2. Overzicht van de dateringsindici voor de individuele metingen en de middelcurve.

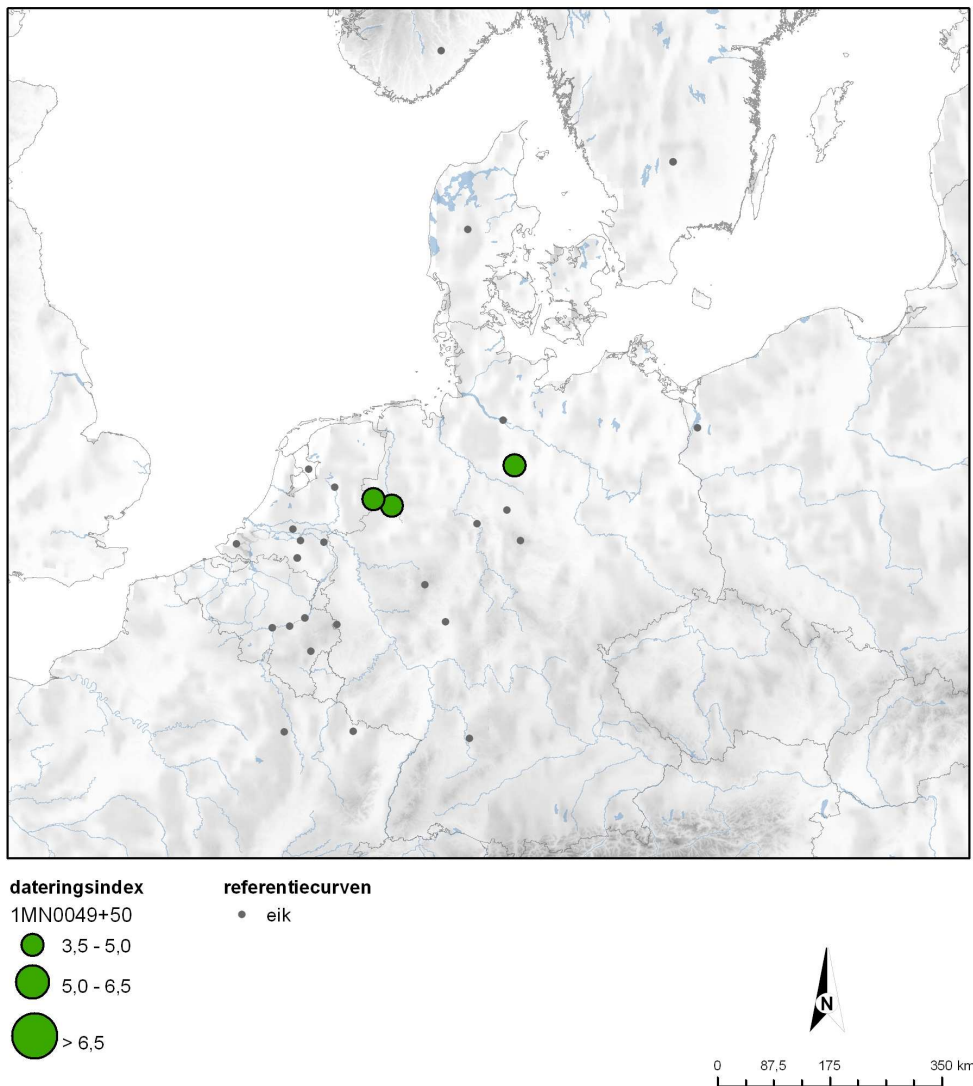
Afbeelding 3.3. Visuele weergave van de middelcurve van 1MN0049 en 1MN0050 met DEWEFA01. Op de x-as staan de jaartallen, op de y-as de jaarringbreedtes op logaritmische schaal in 1/100 mm.

⁵ referentiecurve voor Duitsland, Westfalen (1060 - 1801), Tisje niet gepubliceerd, A. Tisje Ing.- und Planungsbüro GmbH (D).

⁶ referentiecurve voor Duitsland, Nedersaksen (1372 - 1721), Van Daalen, Jansma 2003.

⁷ referentiecurve voor Duitsland, Nedersaksen (1400 - 1800), Van Daalen, Jansma 2003.

⁸ referentiecurve voor Twente en Westfalen (D) (1040 - 1972), Tisje niet gepubliceerd. A. Tisje Ing.- und Planungsbüro GmbH (D).

Afbeelding 3.4. Weergave van de sterkte van de synchronisaties met het globale herkomstgebied voor de referentiecuren.

4 Conclusies

Gezien de onderlinge synchronisaties van de monsters mag worden aangenomen dat beide monster hetzelfde kapjaar hebben. Spinhout is echter niet aangetroffen, dus kan er slechts een ondergrens van het kapjaar bepaald worden. Dit komt neer op een vroegst mogelijk kapjaar van 1486.

5 Literatuur

Daalen, S. van, Jansma, E., 2003: Pilot Research Dendroprovenancing. Researching the methodology and statistical procedures for dendroprovenancing. Rapportage F500-273. Wageningen University and Research, Chair Group of Forest Ecology en Management

Haneca, K., Čufar, K., Beeckman, H, 2009: Oaks, tree-rings and wooden cultural heritage: a review of the main characteristics and applications of oak dendrochronology in Europe. *Journal of Archaeological Science*. Volume 36, Issue 1, January 2009, pp. 1-11

Hollstein, E., 1980: Trierer Grabungen und Forschungen. Band XI, Rheinisches Landesmuseum Trier. ISBN 3-8053-0096-4. Verlag Philipp von Zabern, Mainz am Rhein.

Pilcher, J.R., Sample preparation, Cross-dating, and Measurement. In: Cook, E.R., Kairiukstis, L.A., (eds) 1990: *Methods of Dendrochronology, Applications in the Environmental Sciences*. Kluwer Academic Publishers. ISBN 0-7923-0586-8

Begrippenlijst

Dateringsindex (DI)

De Dateringsindex is een getal dat gebruikt wordt om verschillende statistische onderbouwingen van een datering met één getal weer te geven. De dateringsindex is het gemiddelde van twee waarden:

1. de Student t-waarde na transformatie van de jaarringbreedtes zodat deze een normale verdeling benaderen⁹.
2. de mate waarin de Gleichläufigkeit (GLK¹⁰) afwijkt van de verwachtingswaarde, uitgedrukt in het aantal maal de standaarddeviatie (de z-score). Hoe hoger deze waarde, hoe kleiner de kans dat de gevonden GLK op toeval berust.

De achterliggende reden voor deze berekening van de dateringsindex is puur van praktische aard. De student t-waarde heeft de neiging af en toe zeer hoge waarden op te leveren voor (toevallige) posities met een zeer korte overlap tussen meting en referentie.

Om gevoeligheid voor posities met een kleine overlap te verminderen worden zowel de t-waarde als de z-score gebruikt.

De t-waarden en de z-scores hebben een vergelijkbare grootte en verdeling, waardoor het gemiddelde zonder verdere aanpassingen berekend kan worden. Z-scores vallen echter systematisch lager uit dan de t-waarden, waardoor de dateringsindex in de iets lager uitvalt dan enkel t-waarden. In de praktijk komt dit neer op dat dateringsindici vanaf ca 3,5 in overweging genomen worden.

Spinhout en wankant

Het spinhout is de buitenste zone van de stam die bestaat uit hout dat nog niet is omgezet in kernhout. Alleen bij eikenhout is de het aantal spintringen betrekkelijk constant. De overgang tussen spint- en kernhout (de spinhoutgrens) verschuift ieder jaar richting de buitenkant van de stam en houdt ongeveer pas met de jaarlijkse aanwas van de stam. Hierdoor is het aantal spinhoutringen betrekkelijk constant en kan met enige marge het vermoedelijke aantal spinhoutringen berekend worden en kan met een marge van een aantal jaren een kapinterval geschat worden.

⁹ De zogeheten transformatie van Hollstein (Hollstein 1980).

¹⁰ het percentage intervallen waarin de meting en referentiecurve gelijktijdig een verbredening of versmalling van de jaarringen laten zien.

Deze schatting wordt gemaakt op basis van spinhoutstatistieken. Welke spinhoutstatistieken de beste benadering geven hangt af van de herkomst van het hout¹¹.

Als er geen spinhout aanwezig is, dan kan alleen het vroegst mogelijke kapjaar geschat worden aan de hand van het minimum aantal te verwachten spinhoutringen. Bij andere houtsoorten dan eik is de buitenste jaarring tevens het vroegst mogelijk kapjaar en kan alleen met aanwezigheid van de bast of wankant een kapjaar vastgesteld worden.

Andere houtsoorten hebben geen kernhout of het aantal spinhoutringen is dusdanig onregelmatig dat hier geen schattingen voor gemaakt kunnen worden.

De wankant is de buitenzijde van de laatste gevormde ring direct onder de bast.

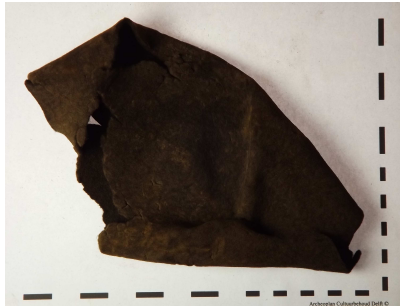
¹¹ Haneca *et al* 2009.

Opdracht: ADC Heritage
Projectnr:90511

Conservering rapport:
vilten muts

In: juli 2011
Uit: december 2011

Conditie van de objecten, het object:
het vilt is nat, bevat ijzer en kalk en in goede conditie

Minimale conservering:

Na conservering is determinatie mogelijk en kan het materiaal verantwoord worden gedeponeed.

- schoonmaken voor determinatie/ conservering
- conserverende handelingen
- bescherming aanbrengen
- inpakken

Conservering minimaal

Röntgen		nee
Determineren:	ja	
vriesdrogen	ja	
Mechanische reiniging:	ja	
Beschermd microwas:	ja	

Restauratie
geen

Bijzonderheden

het object is met peg's voorbehandeld, gevriesdroogd en ijzer en kalkdeeltjes zijn verwijderd.

Materialen algemeen

- Alcohol
- Terpentine
- PEG